

Edita Rigová • Anna Dráľová • Lucia Kováčová

DRUHOŠANCOVÉ VZDELÁVANIE NA SLOVENSKU

Implementačná prax
a jej bariéry

Európska únia
Európsky sociálny fond

Operačný program
Efektívna
verejná správa

Slovak Governance Institute
Inštitút pre štátne správanie spoločnosti

DRUHOŠANCOVÉ VZDELÁVANIE NA SLOVENSKU

Implementačná prax a jej bariéry

Edita Rigová

Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť SGI
Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV

Anna Dráľová

Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť SGI

Lucia Kováčová

Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť SGI

DRUHOŠANCOVÉ VZDELÁVANIE NA SLOVENSKU **Implementačná prax a jej bariéry**

Autorky:

© Mgr. Edita Rigová, M.P. A., Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť,
Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV

Mgr. Anna Dráľová, Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť

Mgr. Lucia Kováčová, M.A., Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť
Bratislava 2021

Recenzentky:

Mgr. Silvia Lukáčová, PhD., Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej
univerzity v Prešove

Ing. Ivana Studená PhD., Centrum spoločenských a psychologických vied SAV
v Bratislave

Jazyková korektúra: Ing. Martina Kubánová

Grafický dizajn: Mgr. Tomáš Miško

Tlač: ADIN, s. r. o.

© Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť

Slovak Governance Institute

Štúrova 3, 811 02 Bratislava, Slovensko

a

ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj

Tajovského 1

040 01 Košice, Slovensko

ISBN 978-80-973347-6-5

EAN: 9788097334765

Európska únia
Európsky sociálny fond

Operačný program
**Efektívna
verejná správa**

SGI
Slovak Governance Institute
Inštitút pre dobré spravovanie spoločnosti

ETP
Slovensko

Štúdia vznikla ako výstup projektu „Verejná správa aktívne podporujúca druhošancové vzdelávanie“. Tento projekt je podporený z Európskeho sociálneho fondu.

Štúdia bola podporená projektom APVV-17-0141 „Analýza bariér prístupu k pracovným príležitostiam pre marginalizované skupiny obyvateľstva“, ktorého koordinátorom je Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV.

Štúdia bola vydaná v náklade 100 ks.

Obsah

Zoznam použitých skratiek	6
Zoznam tabuliek.....	6
Zoznam grafov	7
Zoznam obrázkov.....	7
Zhrnutie	8
Úvod.....	13
1. Predčasný odchod zo školy	17
1.1. Prehľad príčin predčasného odchodu zo školy	18
1.2. Predčasný odchod zo školy na Slovensku.....	21
2. Charakteristika druhošancového vzdelávania	27
2.1. Koncept druhošancového vzdelávania.....	28
2.2. Vybrané modely druhošancového vzdelávania v zahraničí.....	32
2.3. Faktory ovplyvňujúce úspešnosť modelov druhošancového vzdelávania	35
3. Popis intervencie.....	42
4. Metodológia	47
4.1. Fáza pred intervenciou	50
4.2. Fáza počas intervencie	53
4.3. Fáza po intervencii	57
4.4. Limity výskumu	60
5. Druhošancové vzdelávanie v strategických a legislatívnych dokumentoch	63
5.1. Nadnárodná úroveň.....	64
5.2. Národná úroveň.....	66
5.2.1. Kurzy na dokončenie ZŠ (ISCED 2 A).....	68
5.2.2. Vzdelávanie na stredných odborných školách (ISCED 2C, 3C, 3 A).....	69
5.3. Nedostatky legislatívneho rámca.....	71

6. Financovanie a riadenie druhošancového vzdelávania na základných a stredných školách	74
7. Implementačná prax druhošancového vzdelávania	80
7.1. Kurzy na dokončenie ZŠ	81
7.2. Učebné F-odbory na stredných odborných školách.....	84
7.3. Elokované pracoviská stredných odborných škôl a druhošancové vzdelávanie	87
7.4. Vplyv pandémie Covid-19 na druhošancové vzdelávanie	90
8. Kontextuálne informácie o hlavných lokalitách realizácie výskumu	94
8.1. Stará Ľubovňa.....	95
8.2. Luník IX	96
8.3. Veľká Ida.....	97
8.4. Rankovce	98
8.5. Charakteristika cieľovej skupiny v lokalitách realizácie projektu	99
9. Zistenia z výskumu	103
9.1. Skúsenosti s počiatočným vzdelávaním	104
9.1.1. Segregujúce prostredie a diskriminačné správanie	104
9.1.2. Nedostupnosť kníh a školských pomôcok v domácom prostredí	105
9.1.3. Nízka kvalita výchovno-vzdelávacieho procesu.....	106
9.1.4. Dôvody predčasného ukončenia vzdelávania	109
9.2. Nábor a príprava na druhošancové vzdelávanie – úroveň cieľovej skupiny.....	116
9.2.1. Oblasť informovanosti	117
9.2.2. Zdroj informácií o druhošancovom vzdelávaní vo vzťahu k cieľovej skupine.....	120
9.2.3. Bariéry nástupu do druhošancového vzdelávania	124
9.2.4. Motivácie a očakávania na vstupe do druhošancového vzdelávania	127

9.3. Nábor a príprava na druhošancové vzdelávanie	
– úroveň inštitucionálnych aktérov	130
9.3.1. Oblasť informovanosti	130
9.3.2. Dôvody nezapojenia sa do realizácie kurzov na dokončenie ZŠ.....	136
9.3.3. Motivácie realizovať druhošancové vzdelávanie	142
9.3.4. Stratégie náboru a informovania cieľovej skupiny	145
9.3.5. Podmienky prijímania do kurzov na dokončenie ZŠ	151
9.4. Zistenia z fázy realizácie druhošancového vzdelávania	155
9.4.1. Nastavenie druhošancového vzdelávania na úrovni kurzov na dokončenie ZŠ.....	156
9.4.2. Formy a metódy výučby v kurze na dokončenie ZŠ.....	158
9.4.3. Zloženie kurzov na dokončenie ZŠ podľa ukončeného ročníka ZŠ	159
9.4.4. Bariéry efektívnej implementácie na strane aktérov verejnej správy	161
9.4.5. Bariéry úspešného zvládnutia programu druhošancového vzdelávania	168
9.4.6. Poskytovanie podpory študentom a študentkám	171
9.4.7. Spolupráca aktérov.....	175
10. Odporúčania k zvyšovaniu adresnosti a kvality druhošancového vzdelávania.....	178
Záver	187
Bibliografia.....	191
O autorkách.....	204

Zoznam použitých skratiek

AOTP	aktívne opatrenia trhu práce
CVTISR	Centrum vedecko-technických informácií SR
DŠV	druhošancové vzdelávanie
EK	Európska komisia
EÚ	Európska únia
IVP	Inštitút vzdelávacej politiky
KC	komunitné centrum
KŠÚ	krajský školský úrad
MPSVAR SR	Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny
MRK	marginalizované rómske komunity
MŠVVaŠ SR	Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR
MVO	mimovládna organizácia
OECD	Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj
OÚ	okresný úrad
PIAAC	Medzinárodné hodnotenie kľúčových kompetencií dospelých
PUV	predčasné ukončenie vzdelávania, resp. predčasne ukončené vzdelanie
RUP	rámcové učebné plány
SOŠ	stredná odborná škola
ŠVVP	špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby
ŠZŠ	špeciálna základná škola
ŠPÚ	Štátny pedagogický ústav
TSP	terénna sociálna práca
UNESCO	Organizácia Spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru
ÚPSVaR	úrad práce, sociálnych vecí a rodiny
VÚC	vyšší územný celok
ZŠ	základná škola

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1: Trvanie programov DŠV v školskom roku 2018/2019 podľa lokalít.....	43
Tabuľka 2: Prehľad participantov podľa inštitúcie a lokality realizácie fokusovej skupiny.....	52
Tabuľka 3: Počet participantov a participantiek fokusových skupín	54
Tabuľka 4: Prehľad počtu inštitúcií verejnej správy zúčastnených na výskumných rozhovoroch	55
Tabuľka 5: Prehľad respondentov verejnej správy v prieskume o fungovaní kurzov	56

Tabuľka 6: Prehľad respondentov individuálnych rozhovorov na komunitnej úrovni.....	58
Tabuľka 7: Prehľad počtu respondentov podľa druhu rozhovorov.....	59
Tabuľka 8: Prehľad celkového počtu respondentov	59
Tabuľka 9: Vývoj počtu kurzov na dokončenie ZŠ podľa poskytovateľa	76
Tabuľka 10: Počet absolventov kurzu na dokončenie ZŠ podľa druhu školy	83
Tabuľka 11: Celkový počet škôl s učebnými F-odborními podľa krajov.....	86
Tabuľka 12: Počet účastníkov DŠV zapojených do projektu podľa lokality.....	100
Tabuľka 13: Počet účastníkov DŠV podľa druhu vzdelávania, do ktorého sa zapojili.....	100
Tabuľka 14: Najčastejšie uvádzané dôvody PUV v dotazníkovom prieskume.....	110
Tabuľka 15: Dôvody PUV na základe dát z fokusových skupín.....	115
Tabuľka 16: Bariéry v zapojení sa cieľovej skupiny do DŠV podľa sociálnych pedagógov.....	126
Tabuľka 17: Model ideálne fungujúcej školy podľa cieľovej skupiny	129
Tabuľka 18: Cieľové skupiny distribúcie informácií o možnostiach DŠV	147
Tabuľka 19: Spôsoby informovania cieľovej skupiny o možnostiach DŠV.....	149
Tabuľka 20: Obmedzenia škôl v prijímaní záujemcov do kurzov na dokončenie ZŠ.....	152
Tabuľka 21: Dĺžka realizácie kurzov na dokončenie ZŠ v našom projekte	157
Tabuľka 22: Veková štruktúra absolventov kurzov na dokončenie ZŠ realizovaných základnými školami (vyjadrená ako podiel v %)	160
Tabuľka 23: Veková štruktúra absolventov kurzov na dokončenie ZŠ realizovaných strednými školami (vyjadrená ako podiel v %).....	160

Zoznam grafov

Graf 1: Vývoj podielu mladých (18 - 24) s PUV v SR porovnaní s EÚ (vyjadrené ako % populácie).....	22
Graf 2: Vývoj podielu mladých (18 - 24) s PUV na Slovensku podľa regiónov a v porovnaní s priemerom za Slovensko (vyjadrené ako % populácie)	23
Graf 3: Zdroj podpory a motivácie u ľudí zapojených do DŠV (v %).....	127

Zoznam obrázkov

Obrázok 1: Časová os zberu dát	49
---	----

Zhrnutie

Projekt *Verejná správa aktívne podporujúca druhošancové vzdelávanie* pozostával z intervenčnej a výskumnej časti, pričom intervencie boli realizované v štyroch lokalitách na východe Slovenska. Výskumná časť nebola obmedzená výhradne na tieto lokality.

Druhošancové vzdelávanie predstavuje návrat do vzdelávacieho systému na rôznych úrovniach. V našej publikácii týmto pojmom označujeme možnosti, ktoré sa vzťahujú na ľudí bez vzdelania, alebo s nízkym stupňom vzdelania. Na základe toho pozornosť zameriavame predovšetkým na vzdelávanie na získanie nižšieho stredného vzdelania (kurzy na dokončenie ZŠ), ale aj na učebné F-odbory stredných odborných škôl.

Cieľom projektu bolo zmapovať fungovanie druhošancového vzdelávania na Slovensku zo strany aktérov verejnej správy a samotnej cieľovej skupiny. Na základe zistení sme identifikovali kľúčové problémy v implementačnej praxi, ale aj faktory, ktoré úspešnú implementáciu druhošancového vzdelávania posilňujú. Nadväzujúc na zistenia, v publikácii predstavujeme rámcový model efektívnejšie fungujúceho druhošancového vzdelávania.

Zistenia prezentované v tejto štúdii, sú založené na primárnych a sekundárnych údajoch, pričom zber dát v teréne vychádza z prístupu orientovanom na aktérov (*actor-oriented approach*).

- **Miera predčasného ukončovania vzdelávania sa na Slovensku v posledných desiatich rokoch zásadne zvýšila, keďže podľa údajov Eurostatu bola v 2010 na úrovni 4,7 %, zatiaľ čo v 2019 dosiahla až 8,3 %** a vysoká je hlavne v regiónoch s vyšším zastúpením marginalizovaných rómskych komunít. Dôvody predčasného odchodu zo školy sú komplexné a spájajú sa s nedostatočne inkluzívnym vzdelávacím systémom, ktorý nedokáže adekvátne reagovať na záujmy a potreby detí a mládeže so špeciálnymi potrebami vo vzdelávaní.
- Výskum ukázal, že **podpora poskytovaná študentstvu druhošancového vzdelávania je na Slovensku na nízkej úrovni a informovanosť o mož-**

nostiach druhošancového vzdelávania je nedostatočná. Ukazuje sa, že na úspešné dokončenie druhošancového vzdelávania je kľúčové poskytovať podporné služby ako je napríklad mentoring, doučovanie, finančná podpora (napr. štipendiá), ale aj kariérové poradenstvo.

- Druhošancové vzdelávanie je dôležitou kompenzačnou politikou vo vzťahu k nízkemu alebo žiadnemu vzdelaniu, napriek tomu je systém druhošancového vzdelávania na Slovensku nedostatočne rozvinutý a venuje sa mu len malá pozornosť.

Druhošancové vzdelávanie na úrovni nižšieho stredného vzdelania ISCED 2 A (kurzy na dokončenie ZŠ)

- Medzi aktérmi druhošancového vzdelávania v súčasnosti prevláda nedostatočná miera spolupráce. Výsledkom toho je **nízke povedomie a nedostatočná informovanosť o téme a možnostiach tohto druhu vzdelávania** u relevantných aktérov verejnej správy, ale aj na strane cieľovej skupiny, a tiež **nedostatočná koordinácia v poskytovaní druhošancového vzdelávania a podporných služieb.**

- Štúdia poukazuje na trend, v rámci ktorého sú **kurzy na dokončenie ZŠ v čoraz menšej miere realizované základnými školami, pričom stúpa počet stredných odborných škôl, ktoré takéto vzdelávanie realizujú.** Ide pritom o tie školy, ktoré zároveň poskytujú štúdiom v učebných F-odboroch. Jedným z dôvodov klesajúceho trendu v realizácii takehoto vzdelávania základnými školami je aj **nízky finančný normatív** určený pre tento druh vzdelávania, zatiaľ čo pre mnohé stredné odborné školy je kurz na dokončenie ZŠ **nástrojom získavania študentov** do učebných odborov.

- Bariéru v realizácii kurzov na dokončenie ZŠ predstavuje aj **náročná administratívna činnosť, nedostatočná podpora školám zo strany štátu a samospráv (metodická i finančná), nedostatok personálnych kapacít**

škôl a absencia rámcových učebných plánov pre externú formu vzdelávania.

- Dostupnosť tohto druhu vzdelávania je v niektorých regiónoch veľmi nízka, a to najmä pre určité skupiny obyvateľstva, ako sú záujemcovia, ktorí nie sú študentmi školy v rámci učebných F-odborov a ani o také štúdium nejavia záujem a absolventi špeciálnych základných škôl.
- Ročne absolvuje kurz na dokončenie ZŠ menej ako tisíc osôb, pričom najväčšiu skupinu absolventov a absolventiek tvoria mladí ľudia vo veku 15-19 rokov a spomedzi nich majú najväčšie zastúpenie 17-roční.
- Legislatíva a relevantné dokumenty vypracované rezortom školstva bližšie nešpecifikujú niektoré kľúčové otázky, ktoré úzko súvisia s metodikou realizácie kurzov na dokončenie ZŠ, napr. ako organizovať vzdelávanie v prípade zmiešanej vekovej skupiny alebo aká je odporúčaná dĺžka kurzu ZŠ v súvislosti so skupinou s rôznou úrovňou vedomostí, čo poskytovatelia tohto vzdelávania vnímajú ako komplikáciu v implementácii.
- V praxi sa stáva, že **vzdelávanie v kurzoch na dokončenie ZŠ naplní profil absolventa tohto druhu vzdelávania len formálne a nepripraví účastníka na zvládnutie stredoškolského štúdia** na vyššom stupni (napr. stredné odborné vzdelanie končiace získaním výučného listu).

Druhošancové vzdelávanie na úrovni nižšieho stredného odborného vzdelania ISCED 2C (učebné F-odborné stredných odborných škôl)

- Učebné F-odborné sú do istej miery prepojené s kurzom na dokončenie ZŠ, keďže v daných odboroch sa prioritne vzdelávajú tí, ktorí neukončili základnú školu absolvovaním 9. ročníka a práve počas štúdia na F-odborne majú možnosť dokončiť si vzdelanie aj prostredníctvom kurzu na dokončenie ZŠ. Mnohé školy poskytujúce štúdium v F-odboroch však **nerealizujú kurz na dokončenie ZŠ**

alebo nedostatočne informujú svojich študentov o možnostiach, podmienkach a dopadoch účasti v kurze.

- V roku 2018 sa v F-odboroch vzdelávalo celkovo 4364 študentov, zatiaľ čo v kurze na dokončenie ZŠ sa v tom istom roku vzdelávalo celkovo len 870 študentov.
- Niektoré **učebné F-odborné** nie sú dostatočne previazané na trh práce (napr. odbor praktická žena). Zároveň mnohokrát nie je študentstvu umožnené vykonávať prax u potenciálnych zamestnávateľov, čo môže mať negatívny vplyv na vytváranie sociálneho kapitálu.
- Mnohé stredné odborné školy poskytujú vzdelávanie v F-odboroch na svojich elokovaných pracoviskách. Tie vytvárajú **etnicky segregujúce prostredie** a ponúkajú často **obmedzený výber učebných odborov**. Okrem toho mnohé z týchto odborov sú rodovo a etnicky stereotypné, a posilňujú tak predsudky týkajúce sa ďalších študijných a kariérnych trajektórií mladých Rómov a Rómok.
- Zistenia v niektorých prípadoch naznačujú aj disfunkčnosť školského systému. Niekedy sa totiž stáva, že absolvent učebného F-odboru začne študovať na ďalšom F-odbore s iným zameraním, pričom sa dá predpokladať, že absolvovanie ďalšieho štúdia rovnakého stupňa vzdelania nebude mať vplyv na zvýšenie šancí uplatniť sa na pracovnom trhu a v spoločnosti.
- Financovanie učebných F-odborov je politikou, ktorá predstavuje veľké finančné investície zo strany štátu, pričom pozitívny dopad v súvislosti so zvyšovaním uplatniteľnosti na trhu práce a pokračovaním vo formálnom vzdelávaní sa v praxi nepotvrďuje.

Navrhované odporúčania predstavujú rámec smerujúci k efektívnejšiemu fungovaniu druhošancového vzdelávania, v rámci ktorého sa kľúčoví aktéri pre-pájajú a v strede záujmu stojí cieľová skupina. Preto sú odporúčania adresované rôznorodým aktérom verejnej správy, ako aj iným relevantným aktérom.

Vzdelávací systém ako celok by mal smerovať k väčšej inklúzii, preto je potrebné zlepšiť jeho kvalitu už v počiatočnom vzdelávaní s dôrazom na poskytovanie včasnej intervencie. Na úrovni druhošancového vzdelávania je však okrem samotnej kvality potrebné zvýšiť povedomie relevantných aktérov o téme a možnostiach tohto druhu vzdelávania. To následne umožní aj efektívnejšie informovanie a zapájanie cieľovej skupiny, prepájanie aktérov a medzisektorovú či medziinštitucionálnu spoluprácu, ako aj poskytovanie účinnejšej metodologickej podpory smerovanej k poskytovateľom. K naplneniu tejto potreby je nutné vytvoriť kapacity v rámci ministerstva školstva, ktoré by tému zastrešovali, zatiaľ čo je dôležité do tejto témy aktívnejšie zapojiť aj rezort práce a prepojiť na ňu relevantné sociálne politiky.

Kľúčové je odbúravať bariéry v realizácii druhošancového vzdelávania na strane poskytovateľov zabezpečením metodologickej aj finančnej podpory, ale aj bariéry v účasti na vzdelávaní na strane cieľovej skupiny. Cieľová skupina je mnohokrát poznačená negatívnou skúsenosťou z počiatočného vzdelávania, preto je dôležité poskytnúť jej podporu, vybaviť pedagógov druhošancových programov zručnosťami ako k nej pristupovať a zaoberať sa myšlienkou poskytovania tohto druhu vzdelávania aj mimo školského prostredia. Za účelom úspešného absolvovania druhošancového vzdelávania je potrebné poskytovať individualizovanú podporu na základe potrieb účastníkov a účastníčok.

Nevyhnutné je zvyšovať kvalitu vzdelávania tak v kurzoch na dokončenie ZŠ, ako aj v učebných F-odboroch. Obsah vzdelávania v kurze na dokončenie ZŠ by mal byť prehodený, aby toto vzdelávanie kladlo väčší dôraz na posilnenie funkčnej gramotnosti, nielen na nadobúdanie vedomostí v rámci predmetového vzdelávania. Takýto obsah dokáže absolventov lepšie pripraviť na zvládnutie ďalšieho formálneho vzdelávania na vyššom stupni. Vzdelávanie v F-odboroch je potrebné lepšie prepojiť na trh práce a v rámci neho vytvoriť priestor na budovanie sociálneho kapitálu, ale aj priestor na desegregáciu týchto odborov, najmä s ohľadom na vzdelávanie poskytované na elokovaných pracoviskách stredných odborných škôl.

Úvod

Predčasný odchod zo školy na Slovensku predstavuje zhoršujúci sa problém, ktorý má negatívny vplyv na začlenenie zraniteľných skupín na trh práce a do spoločnosti. V posledných rokoch totiž miera predčasného ukončenia vzdelávania na Slovensku vykazuje zvyšujúci sa trend; zatiaľ čo v roku 2010 bola na úrovni 4,7 %, v roku 2019 dosiahla 8,3 %.¹ Predčasné ukončenie štúdia bez získania adekvátneho vzdelania je zapríčinené komplexnými faktormi, ako je napríklad obmedzený prístup ku kvalitnému inkluzívnemu vzdelávaniu a individuálnej pomoci vo vzdelávaní, nepriaznivá atmosféra v škole, sociálno-ekonomická situácia rodiny a komunity, či rodičovské povinnosti.

Jedným z nástrojov umožňujúcich opätovný návrat do školského systému sú **programy druhošancového vzdelávania**. Ukazuje sa, že **programy druhej šance sú na Slovensku len málo preskúmané**, či už z hľadiska poznania legislatívneho rámca, spôsobu financovania, ale aj praktických skúseností s ich implementáciou zo strany relevantných aktérov² verejnej správy na národnej, regionálnej a miestnej úrovni. Nedostatočne preskúmaná je tiež úroveň spolupráce medzi týmito aktérmi, osobitne medzi školami, vyššími územnými celkami, samosprávami a okresnými úradmi. V neposlednom rade neexistuje dostatok vedomostí o skúsenostiach cieľovej skupiny s týmito vzdelávacími programami.

¹ Eurostat, 2020.

² V publikácii dodržiavame rodovo citlivý jazyk. Na relevantných miestach používame mužský rod podstatných mien v zmysle neutrálneho rodu oboch alternatív (mužského a ženského).

Cielom tejto štúdie je zmapovanie fungovania vzdelávania druhej šance na Slovensku, konkrétne preskúmanie legislatívneho a regulačného rámca a praktických skúseností s implementáciou programov zo strany aktérov verejnej správy a samotnej cieľovej skupiny. Na základe takýchto zistení je možné identifikovať kľúčové problémy v implementačnej praxi, ale aj faktory, ktoré naopak úspešnú implementáciu nástroja posilňujú, a nastaviť rámcový model efektívnejšie fungujúceho druhošancového vzdelávania.

Programy vzdelávania druhej šance môžu mať rôzne formy, táto publikácia sa zameriava na **(1) vzdelávanie na získanie nižšieho stredného vzdelania (ďalej používané ako „kurzy na dokončenie ZŠ“ alebo „kurzy“)** a **(2) získanie nižšieho stredného odborného vzdelania ISCED 2C³ prostredníctvom učebných F-odborov**. Na účely tejto publikácie sa tak predčasný odchod zo vzdelávacieho systému týka najmä tých, ktorí nedosiahli nižšie stredné vzdelanie, alebo dosiahli len tento stupeň vzdelania, keďže práve tieto skupiny čelia prekážkam v začlenení na trhu práce.

Táto publikácia je súčasťou **projektu „Verejná správa aktívne podporujúca druhošancové vzdelávanie“**, v rámci ktorého boli v partnerstve s Inštitútom pre dobre spravovanú spoločnosť a ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj (ďalej len ETP Slovensko) odpilotované programy vzdelávania druhej šance v štyroch lokalitách na východnom Slovensku, a to v Starej Lubovni, Rankovciach, Veľkej Ide a na Luníku IX v Košiciach. Programy boli odpilotované na základe širšej spolupráce medzi školami, VÚC a ďalšími miestnymi aktérmi a zapojilo sa do nich 71 študentov a študentiek vo veku od 15 do 25 rokov. Cieľovou skupinou je predovšetkým spoločensky vylúčená časť rómskej menšiny, ale poskytnuté druhošancové vzdelávanie sa nelimituje len na ňu.

Pred začatím, v priebehu a po skončení intervenčnej časti projektu bol uskutočnený **empirický výskum, ktorý pozostával z (1) teoretického výskumu (desk research) vrátane prehľadu legislatívneho a regulačného rámca, slovenskej i zahraničnej literatúry a kvantitatívnych dát; a (2) terénneho výskumu založenom na prístupe orientovanom na aktérov (actor-orient-**

³ V publikácii používame označenia stupňov vzdelania podľa medzinárodnej štandardnej klasifikácie vzdelávacích programov ISCED 97.

ted approach), ktorý skúma predmet výskumu prostredníctvom relevantných aktérov, konkrétne ich informácií, zdrojov a kompetencií s dopadom na prijímanie a implementáciu verejných politík. V terénnom výskume tak boli uskutočnené tzv. fokusové skupiny a pološtruktúrované rozhovory s inštitucionálnymi aktérmi z prostredia verejnej správy, ktoré majú oblasť vzdelávania vo svojej kompetencii. Ide predovšetkým o školy realizujúce programy druhej šance, okresné úrady, vyššie územné celky, samosprávy, úrady práce a Štátnu školskú inšpekciu. Rozhovory boli uskutočnené aj s tzv. úradníkmi prvého kontaktu (*street-level bureaucrats*), a teda s predstaviteľmi a predstaviteľkami verejných inštitúcií, ktorí sú v priamom kontakte s cieľovou skupinou. Ide najmä o učiteľský zbor, ale aj pracovníkov s komunitou, ktorí poskytovali v rámci nášho projektu mentoring a doučovanie. Okrem toho boli informácie zozbierané aj u cieľovej skupiny druhošancového vzdelávania, a to prostredníctvom dotazníkov, rozhovorov a tzv. fokusových skupín.

Zistenia nášho výskumu poukazujú na nedostatočnú informovanosť o možnostiach poskytovania druhošancového vzdelávania na Slovensku, a to tak vo vzťahu k cieľovým skupinám tejto vzdelávacej politiky, ako aj verejným a neverejným inštitucionálnym aktérom s dosahom na jej implementáciu. Štúdia tiež približuje, že jednotliví aktéri v tejto oblasti dostatočne navzájom nespôlpracujú, čo má negatívny vplyv na dostupnosť informácií o druhošancovom vzdelávaní (1) pre ľudí s potenciálnym záujmom o doplnenie si vzdelania; (2) pre školy, ktoré môžu toto vzdelávanie poskytovať; a (3) ďalšie inštitúcie, ktoré by ich v tejto súvislosti mohli a mali systematicky podporovať. Z kvalitatívneho výskumu tiež vyplynulo, že ani cieľová skupina, ani školy v rámci druhošancového vzdelávania nedostávajú dostatočnú podporu. Účastníci a účastníčky ju potrebujú najmä vo forme systematického zvyšovania motivácií pre úspešné napredovanie vo vzdelávaní (štipendiá, mentoring, individualizovaná pomoc na zvládnutie učiva, intenzívnejšia spolupráca s rodinou), zatiaľ čo školy potrebujú najmä metodickú a finančnú podporu od zriaďovateľa a štátu, najmä v súvislosti s realizáciou kurzov na dokončenie ZŠ. Tie v súčasnosti na Slovensku uskutočňujú predovšetkým stredné odborné školy s obmedzenými personálnymi kapacitami, pričom mnohé z nich kurzy vnímajú najmä ako nástroj

formálneho naplnenia tried v učebných odboroch a kvalita vzdelávania v kurzoch na dokončenie ZŠ vzbudzuje v niektorých prípadoch pochybnosti. Kvalitu kurzov však do veľkej miery ovplyvňuje aj samotný obsah vzdelávania, ktorý v súčasnej podobe kladie dôraz najmä na predmetovú oblasť, kopírujúc osnovy druhého stupňa základnej školy, a neurčuje si ako prioritu rozvoj základných kompetencií a funkčnej gramotnosti účastníkov a účastníčok druhošancového vzdelávania. Napokon, stredné odborné školy vzdelávajú v kurzoch na dokončenie ZŠ a v učebných F-odboroch často poskytujú na elokovaných pracoviskách v blízkosti marginalizovaných rómskych komunít s obmedzeným výberom učebných odborov a v segregujúcom prostredí.

Publikácia je štruktúrovaná do desiatich kapitol. V prvej kapitole sú predstavené kľúčové faktory predčasného ukončovania vzdelávania, ako aj súčasné trendy odchodu zo školy na Slovensku. Táto kapitola tak umožňuje pochopiť širší kontext implementácie druhošancového vzdelávania vrátane implikácií na trh práce. Druhá kapitola sa zaoberá konceptom druhošancového vzdelávania, jeho rôznymi formami v zahraničí, ako aj faktormi, ktoré zvyšujú úspešnosť takýchto vzdelávacích modelov. V tretej kapitole je prezentovaná intervenčná fáza výskumu, štvrtá definuje jeho metodológiu. Piata kapitola analyzuje legislatívne ukotvenie druhošancového vzdelávania na Slovensku, zatiaľ čo v šiestej je špecifikovaný spôsob jeho financovania a riadenia. V siedmej kapitole je opísaná implementačná prax vzdelávania druhej šance, konkrétne kurzy na dokončenie ZŠ a F-odbory stredných odborných škôl. Ôsma kapitola poskytuje kontextuálne informácie o lokalitách realizácie intervenčnej časti projektu a o cieľových skupinách, ktorých sa táto intervencia týkala. V deviatej kapitole sú zanalyzované výskumné zistenia o fungovaní programov vzdelávania druhej šance a v záverečnej desiatej kapitole predstavujeme odporúčania na zlepšenie nastavenia a implementácie druhošancového vzdelávania podľa kompetencií kľúčových aktérov.

1. Predčasný odchod zo školy

Druhošancové vzdelávanie (DŠV) je opatrením, ktorého účelom je dokončenie si vzdelania pre mládež a dospelých, ktorí predčasne odišli zo vzdelávacieho systému. Princípom vzdelávania druhej šance je vytvorenie možností na opätovný návrat do školského systému v neskoršom veku, než je vek povinnej školskej dochádzky, pričom sa kladie dôraz na včasnosť opätovného zapojenia do školského systému.⁴

Predčasný odchod zo školy je ovplyvnený súborom príčin týkajúcich sa rodinných a sociálno-ekonomických podmienok, kvality vzdelávacieho procesu, atmosféry v škole, či vplyvu rovesníkov na rozhodovanie o zotrvaní vo vzdelávaní. Táto kapitola prináša (1) prehľad príčin predčasného odchodu zo školy na základe dostupnej literatúry a (2) základné údaje o predčasnom odchode zo školy na Slovensku v kontexte inklúzie marginalizovaných skupín. Práve štúdium faktorov predčasného odchodu zo školy je dôležité na pochopenie nastavenia politik druhošancového vzdelávania, pretože poukazuje na systematické problémy vzdelávacieho systému, ako aj systému sociálnej podpory rodín.

⁴ Na účely tejto štúdie budeme za druhošancové vzdelávanie považovať dokončenie si formálneho nižšieho stredného vzdelania, teda 2. stupeň ZŠ (ISCED 2), a nižšieho stredného odborného vzdelania (ISCED 2C), alebo vyššieho stredného vzdelania (ISCED 3) a stredného odborného vzdelávania (ISCED 3C), ktoré je poskytované v sieti základných a stredných škôl na Slovensku.

1.1. Prehľad príčin predčasného odchodu zo školy

Predčasný odchod zo školy je zapríčinený multidimenzionálnymi faktormi, ktoré zahŕňajú nastavenie legislatívneho a regulačného rámca, inštitucionálne prostredie alebo socio-ekonomické a rodinné zázemie študenta alebo študentky.⁵ Na základe toho je možné rozlíšiť dva modely, ktoré pojednávajú o faktoroch predčasného ukončenia školy, a to (1) tzv. model vypadnutia zo vzdelávania (*drop out*) a (2) model vytlačenia zo vzdelávania (*push out*). Zatiaľ čo model vypadnutia kladie dôraz na osobné predispozície jednotlivca a individuálne charakteristiky, ktoré vedú k rozhodnutiu opustiť školu, model vytlačenia sa sústreďuje najmä na vplyv inštitucionálneho prostredia, predovšetkým na nastavenie vzdelávacieho systému (prípadne systému sociálnej pomoci), ktorého zlyhaním dochádza k predčasnému ukončeniu školy.⁶ Na druhej strane teória racionálnej voľby sa zameriava aj na vyhodnotenie možných perspektív na trhu práce zo strany jednotlivca, čo taktiež vplyva na rozhodnutie predčasne odísť zo vzdelávacieho systému. Inak povedané, jednotlivci pred rozhodnutím opustiť školu vyhodnotia náklady spojené s opustením školského systému a následným získaním zamestnania a porovnajú ich s nákladmi spojenými so zotrvaním v školskom systéme.⁷ Jednotlivé faktory sú navzájom prepletené a dochádza ku kumulácii znevýhodnení a príčin, ktoré vzájomne vedú k rozhodnutiu ukončiť vzdelávanie predčasne.

Z hľadiska socio-ekonomického statusu rodiny sa ukazuje, že vysoký podiel skorého odchodu zo školy je prítomný predovšetkým u mladých z rodín s nízkymi príjmami a rodín, ktoré sú ohrozené chudobou a materiálnym nedostatkom.⁸ Zásadné ekonomické problémy a nevyhovujúce bývanie, či dokonca strata bývania, rovnako korelujú s vysokým podielom odchodov zo školy.⁹ V tejto

⁵ Kelly, *School dropouts*, str. 310; Blaug, *What are we going to do about school leavers?*, str. 40-41.

⁶ Kelly, *School dropouts*, str. 310; Bradley a Renzulli, *The complexity of non-completion: Being pushed or pulled to drop out of high school*, str. 522-523.

⁷ Hedström a Stern, *Rational choice and sociology*, str. 873 ; Trhlíková a Úlovcová, str. 153.

⁸ Flennaugh, Cooper Stein a Carter Andrews, *Necessary but Insufficient: How Educators Enact Hope for Formerly Disconnected Youth*, str. 115; Alivernini a Lucidi, *Relationship Between Social Context, Self-Efficacy, Motivation, Academic Achievement, and Intention to Drop Out of High School: A Longitudinal Study*, str. 241.

⁹ Flennaugh Cooper Stein a Carter Andrews, *Necessary but Insufficient: How Educators Enact Hope for Formerly Disconnected Youth*, str. 115.

súvislosti rolu pri zotrvaní v štúdiu zohráva aj dosiahnuté vzdelanie rodičov. Napríklad výskum analyzujúci faktory skorého odchodu zo školy v talianskej populácii ukázal, že potomkovia rodičov s vyšším stredným vzdelaním mali o 17 p. b. nižšiu pravdepodobnosť skorého odchodu zo školy než potomkovia rodičov s nižším stredným vzdelaním.¹⁰ Pokiaľ vzdelávací systém nedokáže systematickými opatreniami vhodne adresovať problémy, ktoré zažívajú žiaci a žiačky z chudobnejšieho prostredia, môže dôjsť k zhoršeniu ich výsledkov v škole a nakoniec k predčasnému ukončeniu vzdelávania (PUV). Pracovné príležitosti taktiež vplyvajú na rozhodnutie mladých odísť zo školy, čo môže súvisieť s nízkym príjmom domácnosti a materiálnou núdzou, s ktorými sa žiaci a ich rodiny stretávajú. Týka sa to aj sezónnych zárobkov, ktoré sú síce krátkodobé, ale umožňujú aspoň na obmedzený čas zvýšiť príjem a preklenúť materiálne ťažkosti. Pokiaľ sa tieto príležitosti nedajú sklbiť so školským rozvrhom, žiaci si môžu zvoliť možnosť okamžitého zárobku pred dokončením vzdelania, ktoré prináša benefity až v dlhšom časovom horizonte.¹¹

Atmosféra v škole zásadne ovplyvňuje rozhodnutie pokračovať v štúdiu, týka sa predovšetkým vzťahov s učiteľským zborom a s rovesníkmi. Napríklad sa ukazuje, že autoritársky spôsob výučby spôsobuje nízku mieru porozumenia medzi študentmi a učiteľmi, môže viesť ku konfliktom (vrátane násillia v škole, používania ofenzívneho jazyka), nepriateľskej atmosfére v škole, zníženiu motivácie zúčastňovať sa na vyučovaní a ďalších aktivitách školy a nakoniec k ukončeniu štúdia.¹² Osobitnú úlohu v opustení školského prostredia zohráva šikana v školskom kolektíve, či už zo strany spolužiakov alebo učiteľov, a neexistujúce mechanizmy na riešenie šikanujúceho správania.¹³

Organizovanie výučby a nastavenie vzdelávania je rovnako podstatné pri rozhodovaní sa o pokračovaní v štúdiu. Neflexibilný rozvrh napríklad neumožňuje sklbiť zárobkové činnosti so školskými povinnosťami, a to osobitne u žiakov

¹⁰ Borgna a Struffolino, Pushed or pulled? Girls and boys facing early school leaving risk in Italy, str. 306.

¹¹ De Witte a kol., The Impact of institutional Context, Education and Labour Market Policies on Early School Leaving: a comparative analysis of EU countries, str. 341.

¹² Downes, Developing a framework and an agenda for students' voices in the school system across Europe: from diametric to concentric relational spaces for early school leavers, str. 350.

¹³ Day a kol., Preventing early school-leaving in Europe, str. 30 a 72.

z nízkoprijmových domácností.¹⁴ Negatívnu úlohu zohrávajú aj rigidné školské osnovy, ktoré sa viac zameriavajú na vedomosti ako zručnosti, nedostatočné zapojenie žiactva do mimoškolských aktivít, slabá podpora autonómie žiakov vo vzdelávaní, či nedostatok podporných mechanizmov a individualizovaného prístupu vo vyučovaní.¹⁵ Opakovanie ročníkov zásadne znižuje motiváciu zotrvať v škole, rovnako ako prílišný dôraz na testovanie a stigmatizácia študentov so slabým školským výkonom.¹⁶

Neexistencia podporných mechanizmov v podobe doučovania a mentoringu vedie k slabým vzdelávacím výsledkom, nízkemu sebavedomiu a motivácii, čo taktiež vplýva na rozhodnutie odísť zo školy. Žiaci a žiačky majú vyššiu pravdepodobnosť zotrvať v takých školách, v ktorých funguje kariérové poradenstvo a poskytujú im podporu v hľadaní a rozvíjaní svojich silných stránok.¹⁷ To sa osobitne týka mladých, ktorí majú ťažkosti s učením, pričom pokiaľ im nie je poskytnutá individualizovaná podpora, dostavia sa zhoršené školské výsledky.¹⁸

Vyššie spomenuté faktory sú úzko previazané s motiváciou pokračovať vo vzdelávaní a dosahovať v škole uspokojujúce výsledky. Na motiváciu pozitívne pôsobí záujem rodiny o vzdelávanie, priaznivá atmosféra v škole, vzťahy s rovesníkmi a ich podpora pri zotrvaní v štúdiu. Opačný efekt majú negatívne skúsenosti so školou a učiteľským personálom.¹⁹

Medzi faktormi ovplyvňujúcimi rozhodnutie odísť predčasne zo vzdelávania je možné pozorovať aj rodové rozdiely medzi chlapcami a dievčatami. K vyššiemu odchodu dievčat zo vzdelávacieho systému môže prispieť aj tehotenstvo a rodičovstvo alebo nutnosť starať sa o iných členov v domácnosti (často mladších súrodencov).²⁰ Očakávanie, že sa dievčatá budú podieľať na prácach

¹⁴ Cartier, Langevine a Robert, *Learning strategies of students attending a second chance school*, str. 172.

¹⁵ Day a kol., *Preventing early school-leaving in Europe*, str. 29; Downes, *Developing a framework and an agenda for students' voices in the school system across Europe: from diametric to concentric relational spaces for early school leavers*, str. 351.

¹⁶ *Ibid.*, str. 29.

¹⁷ Busher a Piela, *I always wanted to do second chance learning: identities and experiences of tu-tors on access to higher education courses*, str. 130.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Ripamonti, *Risk Factors for Dropping out of High School: A Review of Contemporary*, str. 6.

²⁰ Kearney, *School absenteeism and school refusal behavior in youth: a contemporary review*, str. 458.

v domácnosti, je vyššie ako u chlapcov a môže viesť k častým absenciám v škole, zhoršeným výsledkom a nakoniec k odchodu zo školy.²¹

Z hľadiska skorého odchodu zo školy sú osobitne zraniteľní aj žiaci a žiačky, ktorí majú zdravotné problémy, vrátane mentálnych ochorení, respiračných ochorení, ktoré sú spôsobené znečisteným prostredím alebo závislosťou na návykových látkach.²²

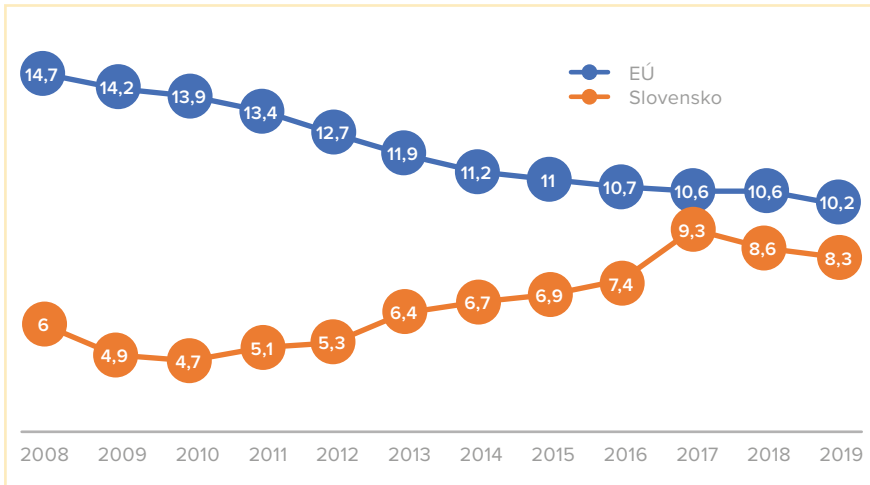
1.2. Predčasný odchod zo školy na Slovensku

Ako ukazuje *graf č. 1*, napriek tomu, že Slovensko malo spomedzi krajín Európskej únie (EÚ) dlhodobo nízku mieru predčasného odchodu mladých vo veku 18 – 24 rokov zo školy, trend sa postupne mení a čoraz viac mladých ľudí ukončuje školu predčasne. Napriek tomu, že cieľovú hodnotu menej ako 10 % podielu mladých s predčasne ukončeným vzdelaním stanovenú v *Stratégii Európa 2020* stále naplňame, v tomto ukazovateli sa za posledných približne 10 rokov zhoršujeme. Zatiaľ čo v roku 2009 bol podiel mladých (18 – 24-ročných) s predčasne ukončeným vzdelaním na úrovni 4,9 %, do roku 2017 toto číslo vzrástlo na 9,3 %. V posledných dvoch rokoch je však možné pri tomto trende pozorovať mierne pozitívny vývoj; menší pokles tohto podielu nastal v rokoch 2018 a 2019 (8,6 % respektíve 8,3 %). Spomedzi členských štátov EÚ patrí Slovensko spolu so Švédskom od roku 2011 ku krajinám s najvyšším rastom podielu mladých, ktorí predčasne ukončujú vzdelávanie.²³

²¹ Raymond, *High School Dropouts Returning to School*, str. 17.

²² Kearney, School absenteeism and school refusal behavior in youth: a contemporary review, str. 454; Day a kol., *Preventing early school-leaving in Europe*, str. 33.

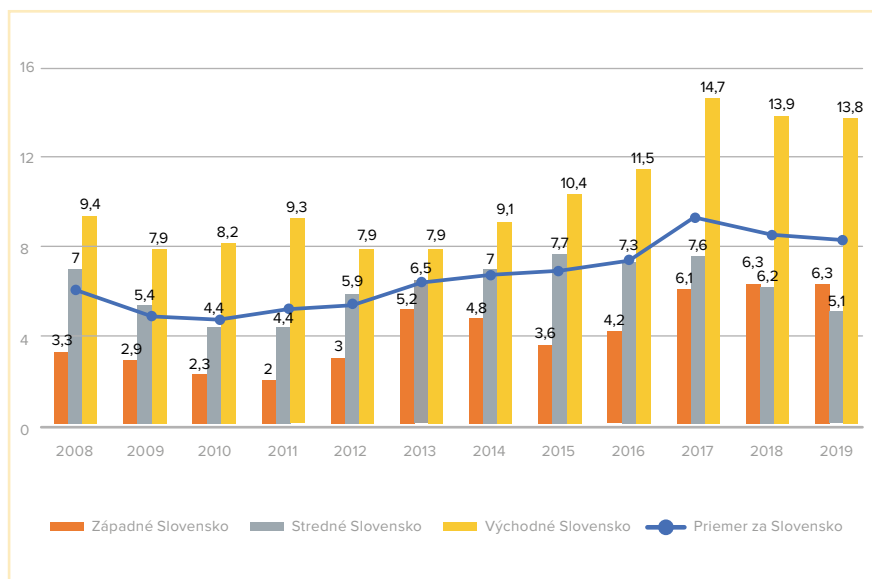
²³ Donlevy a kol., *Assessment of the Implementation of the 2011 Council Recommendation on Policies to Reduce Early School Leaving*, str. 115.

Graf 1: Vývoj podielu mladých (18 - 24) s PUV v SR v porovnaní s EÚ (vyjadrené ako % populácie)

Zdroj: Eurostat 2020; [edat_lfse_14]

Ako ukazuje *grafč. 2*, z hľadiska regionálnych rozdielov vykazuje najvyšší podiel predčasných odchodov mladých ľudí (18 – 24-ročných) východné Slovensko. Zároveň je v tejto časti Slovenska možné za posledných približne desať rokov pozorovať zvyšujúci sa trend v podiele odchodov zo školy, pričom od roku 2015 východné regióny nespĺňajú ciele *Európy 2020*. V roku 2019 podiel mladých, ktorí predčasne ukončili vzdelávanie, na východnom Slovensku dosiahol takmer 14 %. Naopak najnižšiu mieru predčasného ukončenia školskej dochádzky je možné pozorovať na západnom Slovensku, kde však taktiež došlo k zvyšovaniu tejto úrovne s postupnou stagnáciou v posledných troch rokoch na úrovni približne 6 %. Na strednom Slovensku dosiahol vrchol podielu predčasného ukončenia školy v roku 2015 (7,7 %), od tohto roku však dochádza k postupnému znižovaniu až na úroveň približne 5 % v roku 2019.

Graf 2: Vývoj podielu mladých (18 - 24) s PUV na Slovensku podľa regiónov a v porovnaní s priemerom za Slovensko (vyjadrené ako % populácie)

Zdroj: Eurostat 2020; [edat_lfse_16]

Mierne vyššiu mieru predčasného odchodu zo školy na Slovensku je možné pozorovať u mužov v porovnaní so ženami. Podľa údajov Eurostatu²⁴ za rok 2019 bola miera predčasného odchodu zo školy u žien vo veku 18 – 24 rokov na úrovni 7,9 %, zatiaľ čo u mužov 8,8 % z celkovej populácie. Rodové rozdiely v predčasnom ukončení školy sa však líšia na úrovni regiónov; zatiaľ čo na západnom Slovensku bol za rok 2019 podiel mužov, ktorí predčasne odišli zo školy, vyšší než u žien takmer o dva p. b. (7,3 % oproti 5,3 %), na strednom Slovensku školu predčasne ukončí 7,6 % žien²⁵ oproti 5,1 % mužov. Na východnom Slovensku bol rodový rozdiel za rok 2019 približne 1 % v neprospech žien (14,3 % oproti 13,3 % u mužov).

Predčasné ukončenie školy je úzko previazané so sociálno-ekonomickým zázemím rodiny. Podľa údajov Útvaru hodnoty za peniaze po ukončení povinnej

²⁴ Eurostat 2020; [edat_lfse_16]

²⁵ Tento údaj je za rok 2018. Za rok 2019 za stredné Slovensko tento údaj dostupný nie je.

školskej dochádzky pokračuje vo vzdelávaní len 61 % žiakov z rodín v systéme pomoci v hmotnej núdzi. V prípade žiakov z marginalizovaných rómskych komunít (MRK) ide o menej ako 50 %.²⁶ V štúdiu po skončení povinnej školskej dochádzky pritom pokračuje na Slovensku až 80 % všetkých žiakov a žiačok. Sociálno-ekonomické podmienky, v ktorých žiaci a žiačky žijú, sú tak kľúčové pre zotrvanie vo vzdelávacom systéme a dosiahnutie formálneho vzdelania a zručností potrebných pre trh práce. Slovensko patrí medzi krajiny, v ktorých socio-ekonomické zázemie žiakov a žiačok má zásadný dopad na ich výsledky vo vzdelávaní, pričom vzdelávací systém nedokáže problémy vyplývajúce z tohto zázemia vhodne adresovať dobre nastavenými politikami²⁷.

Problém predčasného odchodu zo školského systému, a teda chýbajúce formálne vzdelanie, je preto na Slovensku osobitne špecifickým problémom pre vylúčené rómske komunity, čo naznačujú aj regionálne rozdiely opísané vyššie. Podľa údajov Agentúry EÚ pre základné ľudské práva z roku 2016 až 58 % Rómov a Rómkok na Slovensku vo veku 18 – 24 rokov odišlo zo vzdelávacieho systému alebo odbornej prípravy bez dokončenia nižšieho stredného alebo nižšieho stredného odborného vzdelania. Zároveň podľa rovnakého zdroja platí, že rómske ženy majú väčšiu pravdepodobnosť predčasného odchodu zo školy; až 61 % rómskych žien (18 – 24-ročných) predčasne opustilo školu bez dokončenia nižšieho stredného vzdelania oproti 54 % rómskych mužov.²⁸ Pritom len každý druhý mladý Róm alebo Rómka vo veku 17 – 18 rokov študuje na strednej škole.²⁹

Nízka miera dosiahnutého vzdelania u príslušníkov a príslušníčok marginalizovaných rómskych komunít je spôsobená aj obmedzeným prístupom ku kvalitnému inkluzívnemu vzdelávaniu. To je spôsobené predovšetkým diskrimináciou, či už v podobe nadmerného a neopodstatneného zaraďovania rómskych detí do špeciálnych škôl a špeciálnych tried, segregáciou v bežných školách, ale aj nedostatočne individualizovaným prístupom vo vyučovaní a absenciou podporých služieb a politik pre rodiny žijúce v nepriaznivých sociálno-ekonomických

²⁶ Útvar hodnoty za peniaze, *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením*, str. 8.

²⁷ *Ibid.*, str. 9.

²⁸ Agentúra EÚ pre základné práva, *Druhý prieskum Európskej únie týkajúci sa menšín a diskriminácie, Rómovia – vybrané výsledky*, str. 25.

²⁹ Inštitút finančnej politiky, *Inklúzia Rómov je celospoločenskou výzvou*, str. 4.

podmienkach.³⁰ Tieto skutočnosti vedú k slabým vzdelávacím výsledkom i časťému opakovaniu ročníkov.³¹

Dokončenie formálneho vzdelania v školskom systéme je kľúčové pre ďalšiu integráciu na trhu práce. Dáta Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR za november 2020 ukazujú, že podiel nezamestnaných s neukončeným základným alebo ukončeným len základným vzdelaním tvorí takmer tretinu všetkých nezamestnaných.³² Nedostatok formálneho vzdelania je pritom považovaný za jeden z kľúčových dôvodov dlhodobej nezamestnanosti na Slovensku.³³

Aj z týchto dôvodov sa rómska populácia stretáva s vysokou nezamestnanosťou. Podľa štúdie Inštitútu finančnej politiky miera evidovanej zamestnanosti Rómov a Rómok žijúcich v koncentrovaných osídleniach predstavovala v roku 2017 21 %, zatiaľ čo u majoritnej populácie išlo o 51 %.³⁴ Zistenia z *Druhého prieskumu Európskej únie týkajúceho sa menšín a diskriminácie 2016* ukazujú, že Slovenská republika je spolu so Španielskom krajinou s druhým najväčším rozdielom v miere zapojenia do platenej práce medzi majoritným obyvateľstvom a rómskou populáciou, a to v pomere 68:25.³⁵

Cielom *Stratégie Európa 2020* preto je, aby členské štáty EÚ zaviedli opatrenia na udržanie miery predčasného ukončenia vzdelávania pod hranicou 10 % celkovej populácie. Stratégia okrem toho poukazuje na nutnosť podpory celoživotného vzdelávania a posilňovanie zručností potrebných pre trh práce počas celého života.

Možnosti dokončenia si vzdelania po opustení vzdelávacieho systému sú v súčasnosti nízke, a to osobitne pre dlhodobo nezamestnaných ľudí a ľudí zo sociálne vylúčených komunit. Problémom nie je len slabá implementačná prax vzdelávania druhej šance, možnosti dokončiť si vzdelanie neposkytujú ani aktívne opatrenia trhu práce (AOTP). Výdavky Slovenskej republiky na aktívne

³⁰ Pozri napr. Miškolci, Kubánová a Kováčová, Who really wants inclusion of the Roma children in education? Mapping motivations of various school stakeholders in Slovakia.

³¹ Útvar hodnoty za peniaze, Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením, str. 35.

³² ÚPSVAR, 2020, „Nezamestnanosť – mesačné štatistiky“.

³³ Štefánik a kol., *Labour Market in Slovakia 2019 +*, str. 17.

³⁴ Inštitút finančnej politiky, *Inklúzia Rómov je celospoločenskou výzvou*, str.1.

³⁵ Agentúra EÚ pre základné práva, *Druhý prieskum Európskej únie týkajúci sa menšín a diskriminácie, Rómovia – vybrané výsledky*, str. 25.

politiky trhu práce, ktoré sa zameriavajú na zvyšovanie vzdelania, sú z hľadiska medzinárodného porovnania nízke a nereagujú na potreby nízko vzdelaných nezamestnaných individualizovanými službami.³⁶

V tejto súvislosti je veľká časť Rómov a Rómok zapojených do aktivačných prác, pričom sa ukazuje, že v roku 2016 sa len približne 8 % z rómskych nezamestnaných zúčastnilo inej AOTP než sú aktivačné práce, zatiaľ čo pri „majoritnej“ populácii išlo o tretinu z nezamestnaných³⁷. Práve aktivačné práce sú podrobované kritike, že nevedú k zlepšovaniu zručností potrebných pre trh práce, keďže účastníci a účastníčky aktivačných prác participujú zväčša na jednoduchých aktivitách a tomuto opatreniu chýba školiaci prvok.³⁸ Jedným z AOTP na zlepšenie kvalifikácie je REPAS, ktorý má preukázateľne pozitívny vplyv na zamestnateľnosť jeho účastníkov.³⁹ Ten však nie je zameraný na dokončenie si formálneho vzdelania, ale na rekvalifikačné kurzy, ktoré nie sú systematicky mierené na ľudí bez nižšieho stredného vzdelania.

³⁶ OECD, *OECD Economic Surveys Slovakia*, str.5.

³⁷ Inštitút finančnej politiky, *Inklúzia Rómov je celospoločenskou výzvou*, str. 2.

³⁸ Kureková, Farenzenová a Salner, *Implementation of Activation Works in Slovakia. Evaluation and Recommendation for Policy Change. Final Report*.

³⁹ Inštitút sociálnej politiky, *Kto chce žať, musí siať*, str. 3.

2. Charakteristika druhošancového vzdelávania

Druhošancové vzdelávanie je súčasťou celoživotného vzdelávania, resp. vzdelávania dospelých, a miera účasti na vzdelávaní dospelých sa vo väčšine európskych krajín vykazuje od veku ukončenia povinnej školskej dochádzky.

Vzdelávanie dospelých s nízkou mierou zručností možno rozdeliť na druhošancové vzdelávanie a vzdelávanie na získanie základných kompetencií resp. zručností. Zatiaľ čo získavanie takých zručností, ako je počítanie alebo čítanie s porozumením, je jednou zo súčastí počiatočného vzdelávania na základnej škole a rovnako aj druhošancového vzdelávania v kurzoch na dokončenie ZŠ, kurzy na získanie základných kompetencií sa zameriavajú výlučne na tieto zručnosti.⁴⁰

Druhošancové vzdelávanie je inkluzívnym opatrením, ktoré umožňuje nadobudnúť vzdelanie nedosiahnuté počas počiatočného štúdia. Jednou z jeho cieľových skupín sú ľudia s nízkym vzdelaním a bez vzdelania, ktorí sú zároveň najzraniteľnejší na trhu práce a v spoločnosti, a prostredníctvom takehoto vzdelávania by sa mali zlepšiť ich vyhliadky v spojitosti s ďalšou vzdelávacou či kariérou dráhou. Na Slovensku však druhošancové vzdelávanie zatiaľ nie je dostatočne rozvinuté, na čo upozorňuje aj Rada Európskej únie.⁴¹

⁴⁰ Eurydice, *Adult Education and Training in Europe. Widening Access to Learning Opportunities*, str. 43-61.

⁴¹ Rada Európskej únie, *Odporúčanie Rady z 13. júla 2018, ktoré sa týka národného programu reforiem*

Keďže našim zámerom je skúmať oblasť druhošancového vzdelávania, v nasledujúcej časti predstavujeme jeho koncept a vybrané modely vychádzajúce zo zahraničnej praxe. Zároveň sa v tejto kapitole venujeme jednotlivým komponentom, ktoré sú najmä v zahraničnej odbornej literatúre označované za kľúčové súčasti druhošancového vzdelávania ovplyvňujúce jeho úspešnú implementáciu.

2.1. Koncept druhošancového vzdelávania

Druhošancové vzdelávanie je dôležitou súčasťou vzdelávacích politík, ktoré reagujú na nízku vzdelanostnú úroveň a predčasné ukončovanie vzdelania na Slovensku i v zahraničí. Vo všeobecnosti neexistuje definícia, ktorá by jednoznačne vymedzovala tento pojem. Existujú rôzne definície, ktoré tento koncept vymedzujú s určitými odlišnosťami. Inbar a Sever pod ním rozumejú možnosť zapojiť sa do vzdelávania pre tých, ktorí z určitých príčin z počiatočného vzdelávania predčasne odišli alebo do neho zapojení nikdy neboli.⁴² Podľa Colvina je druhošancové vzdelávanie zamerané predovšetkým na mladých ľudí, ktorí predčasne ukončili vzdelávanie a strávili určitý čas mimo školského systému, ako aj mimo zamestnania, a zároveň majú ambíciu vzdelanie získať.⁴³ Aby teda bolo možné definovať, že jednotlivec je zapojený do DŠV, autor stanovuje podmienku byť určitý čas mimo vzdelávacieho systému, pričom Inbar a Sever berú do úvahy aj prípady, keď jednotlivci neboli nikdy súčasťou vzdelávacieho systému. Jarvis definuje druhošancové vzdelávanie všeobecnejšie, a to ako vzdelávanie pre dospelých, ktorí neuspeli v počiatočnom vzdelávaní. Vellos s Vadeboncoeurovou zase dávajú druhošancové vzdelávanie do súvislosti s tými, ktorí buď z nejakého dôvodu zo vzdelávania odišli a javia záujem sa doň znova zapojiť, alebo ich školský systém zo vzdelávania takpovediac vytlačil, napr. vylúčením zo školy. Za druhošancové vzdelávanie pritom nepovažujú prípady, keď sú študent alebo študentka následne preradení do iného vzdelávania, napr. za účelom prevencie

Slovenska na rok 2018 a ktorým sa predkladá stanovisko Rady k Programu stability Slovenska na rok 2018.

⁴² Inbar a Sever, *The Importance of Making Promises: An Analysis of Second-Chance Policies*, str. 233.

⁴³ Colvin, *Fighting the Drop-out Crisis. Can the Obama Administration Get More High Schoolers To Graduate? A Tale of Three Cities That Are Trying*, str. A1A15 IN: Flennaugh, Cooper Stein a Carter Andrews, *Necessary but Insufficient: How Educators Enact Hope for Formerly Disconnected Youth*, str. 116.

predčasného odchodu zo vzdelávania, a nie je teda rozhodnutím samotnej osoby takéto vzdelávanie navštevovať.⁴⁴

V našich podmienkach spadá koncept druhošancového vzdelávania do formálneho, teda školského vzdelávania. Švec ho definuje ako príležitosť pre dospelých získať stupeň vzdelania, ktoré nenadobudli počas počiatočného vzdelávania v detstve alebo mladosti, teda veku na to určenom.⁴⁵ Podľa toho je cieľová skupina široká a môže sa týkať stredoškolsky vzdelaných ľudí, ktorí sa v dospelosti rozhodnú získať vysokoškolské vzdelanie, prípadne ľudí s nižším stredným vzdelaním, ktorí sa rozhodnú zapojiť sa do stredoškolského vzdelávania napr. v externej forme a ďalších.

Európske stredisko pre rozvoj odborného vzdelávania považuje za cieľovú skupinu druhošancového vzdelávania predovšetkým mladých ľudí, ktorí predčasne ukončili vzdelávanie, nezamestnaných mladých ľudí, ale i dospelých a zraniteľné skupiny obyvateľstva.⁴⁶ Podľa zahraničnej literatúry cieľovú skupinu často tvoria ľudia zo sociálne a ekonomicky znevýhodneného prostredia a menšín.⁴⁷ V slovenskom kontexte do cieľovej skupiny, ako naznačujú dáta v kapitole 1, patrí aj špecifická skupina ľudí, a to populácia MRK, ktorá vykazuje vysokú mieru predčasného ukončenia vzdelávania a nízku vzdelanostnú úroveň. V tomto smere by sme radi poukázali na to, že mnohým z nich vzdelávací systém nepomohol k naplneniu vzdelávacieho potenciálu počas počiatočného vzdelávania, a to napríklad nadmerným zaradovaním rómskych detí do špeciálnych základných škôl (ŠZŠ) alebo špeciálnych tried, neposkytovaním dostatočných príležitostí deťom s rómskym materinským jazykom pri osvojovaní si slovenského jazyka alebo aj nízkou kvalitou vzdelávania.⁴⁸ Pri cieľovej skupine teda

44 Jarvis, *International Dictionary of Adult and Continuing Education*, str. 181; Velloso a Vadeboncoeur, *Alternative and Second Chance Education*. In J. Ainsworth (Ed.): *Sociology of education: An a-to-z guide*, str. 36-37.

45 Švec, *Slovník definovaných anglicko-slovenských termínov pedagogiky a andropedagogiky*, str. 123-124.

46 CEDEFOP, VET toolkit for tackling early leaving."

47 Flenbaugh, Cooper Stein a Carter Andrews, *Necessary but Insufficient: How Educators Enact Hope for Formerly Disconnected Youth*, str. 115; Hobbs., a Power, *Engaging disadvantaged young people in the course of their lives: The importance of staff/student relationships in alternative education*, str. 3; Polidano, Tabasso a Tseng, *A second chance at education for early school leavers*, str. 361.

48 Farenzenová, Kubánová a Salner, *Cestovná mapa pre riešenie problému nadmerného zastúpenia rómskych detí v špeciálnom školstve – analýza realistických krokov*, str. 78; Friedman a kol., *Škola ako geto. Systematické nadmerné zastúpenie Rómov v špeciálnom vzdelávaní na Slovensku*; Hall a kol. *Analýza zistení o stave školstva na Slovensku*.

nejde len o ľudí, ktorí sa v určitom momente rozhodli z vlastnej iniciatívy ukončiť vzdelávanie, ale aj o tých, ktorým školský systém na Slovensku neumožnil získať vyššie vzdelanie, a teda ich z bežného vzdelávania a hlavného vzdelávacieho prúdu vytlačil. Druhošancové vzdelávanie slúži pre širšie spektrum ľudí, vychádzajúce zo zahraničnej skúsenosti, môže mať rôzne formy a môže byť realizované aj mimo školy. Programy druhošancového vzdelávania tiež zväčša zahrňajú individualizovaný prístup a využívajú alternatívne metodiky počiatocného vzdelávania, väčšinou vo flexibilnej forme.⁴⁹

Druhošancové vzdelávanie by malo viesť k zvýšeniu stupňa vzdelania a zároveň by malo slúžiť aj ako nástroj zvyšovania zamestnanosti, a to prostredníctvom nadobudnutia zručností a kompetencií, ktoré by mali smerovať k lepšej zamestnateľnosti.⁵⁰ Zmyslom takéhoto vzdelávania je tiež plnohodnotné zaradenie sa do spoločnosti.⁵¹ Inými slovami, kvalita vzdelávania by mala byť natoľko dostatočná, aby vzdelávanie pripravilo absolventov na život v spoločnosti, nielen ich vybavilo zručnosťami potrebnými pre pracovný život, či teoretickými poznatkami. Jedným z benefitov druhošancového vzdelávania by mala byť aj podpora budovania sociálneho kapitálu, ktorým si študenti budujú sebavedomie a ktoré dopomáha k hľadaniu nových príležitostí.⁵² Schéma druhošancového vzdelávania je zameraná na to, aby reflektovala potreby znevýhodnených skupín obyvateľstva, ktoré neboli naplnené v počiatocnom vzdelávaní.⁵³ Je preto vnímaná ako nástroj na dosiahnutie sociálnej inklúzie a rovnosti, čo je aj v súlade s Pilierom sociálnych práv, konkrétne Kapitoulou I: Rovnaké príležitosti a prístup na trh práce, podľa ktorého má každý občan EÚ právo na inkluzívne, či kvalitné

49 CEDEFOP, „VET toolkit for tackling early leaving.“

50 Lukáčová, *Dostupnosť druhošancového vzdelávania z pohľadu vybraných cieľových skupín*, str. 73; Lukáčová, Pirohová a Lukáč, *Individualizácia edukácie dospelých Rómov z marginalizovaných komunít*, str. 141; Praag a kol., How to support and engage students in alternative forms of education and training? A qualitative study of school staff members in Flanders, str. 4.

51 Ross a Leathwood, *Problematising Early School Leaving*, str. 408; Lukáčová, *Edukácia človeka – problémy a výzvy pre 21. storočie*, str. 258; Lukáčová, Pirohová a Lukáč, *Individualizácia edukácie dospelých Rómov z marginalizovaných komunít*, str. 135; Nordlund, Stehlik a Strandh, *Investment in second-chance education for adults and income development in Sweden*, str. 516.

52 Ross a Gray, *Transitions and Re-engagement through Second Chance Education*, str. 115.

53 Bengtsson a kol., *EPODS: Online Professional Development in Second Chance Education*, str. 40.

celoživotné vzdelávanie a na zlepšenie možností zamestnať sa napríklad prostredníctvom účasti na vzdelávaní.⁵⁴

V tejto publikácii sa zameriavame predovšetkým na programy druhej šance, ktoré poskytujú možnosť formálne získať stupeň vzdelania, a to na základe zistení Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) o tom, že ukončenie aspoň nižšieho stredného vzdelania vedie k lepšiemu uplatneniu sa na trhu práce.⁵⁵ V ďalších častiach pozornosť zameriame predovšetkým na programy, ktoré sú dostupné pre tých, ktorí nenadobudli žiadny stupeň vzdelania, t. j. nezískali nižšie stredné vzdelanie prostredníctvom úspešného ukončenia deviateho ročníka základnej školy (ZŠ), nakoľko čelia najväčším komplikáciám v integrovaní sa na trhu práce, ale aj tým, ktorí získali najviac nižšie stredné vzdelanie a z rôznych dôvodov nenadobudli stredoškolský stupeň vzdelania. Naš výskum sa zameria na konkrétnu cieľovú skupinu, a to dospelých a mladých dospelých Rómov a Rómky z marginalizovaných komunit, pričom ju na rozdiel od iných autorov budeme definovať ako mladých ľudí a dospelých, ktorí nedosiahli nižšie stredné vzdelanie počas povinnej školskej dochádzky, zatiaľ čo nie nevyhnutne musela byť prerušená kontinuita vzdelávania, alebo sa im naskytna možnosť získať nižšie stredné odborné vzdelanie v čase, keď bolo zrejmé, že nižšie stredné vzdelanie sa im počas štúdia na základnej škole nepodarí nadobudnúť. Vychádzame pritom z poznania, že či už vinou samotného jednotlivca, alebo nastavením školského systému sa mnohým nepodarí ani vstúpiť do 9. ročníka základnej školy. Zákon takýmto jednotlivcom vytvára jedinou možnosť ako vo vzdelávaní pokračovať, a to prostredníctvom učebných F-odborov na stredných odborných školách, v rámci ktorých legislatíva umožňuje nadobudnutie nižšieho stredného vzdelania, a to prostredníctvom kurzov. V súčasnom nastavení vzdelávacieho systému sú teda F-odborní spolu s kurzami na dokončenie ZŠ jediným spôsobom, akým môže jednotlivec bez dosiahnutého základného vzdelania zotrvať vo formálnom vzdelávaní. V rámci diskusie o druhošancovom vzdelávaní preto vnímame ako dôležité zohľadniť existenciu F-odborov.

⁵⁴ Keogh, *The State and Development of Adult Learning And Education in Europe, North America And Israel*, str. 30; OECD, *Education at a glance. OECD Indicators*, str.196; Európska komisia, „Európsky pilier sociálnych práv v 20 zásadách“.

⁵⁵ OECD, *Education at a glance*, str. 71.

2.2. Vybrané modely druhošancového vzdelávania v zahraničí

Druhošancové vzdelávanie sa uskutočňuje v rôznych podobách. Zaujímavým príkladom je schéma DŠV v Austrálii, ktorá vykazuje vysokú mieru účasti. V krajine existuje hneď niekoľko spôsobov, ako získať vzdelanie pre tých, ktorí ho neukončili v počiatočnom vzdelávaní.⁵⁶ Záujemcovia sa môžu rozhodnúť pre formálnu alebo neformálnu cestu. Stredoškolské vzdelanie je možné získať nielen na strednej škole, ale aj v tzv. vzdelávacích centrách pre dospelých⁵⁷, ktoré sa zameriavajú na tých dospelých, ktorí čelia ťažkostiam v účasti na formálnom vzdelávaní. Inou možnosťou je zapojiť sa do odborného vzdelávania v akreditovaných kurzoch, ktoré majú dobrú dostupnosť a fungujú v rôznych formách tak, aby vyhovovali individuálnym potrebám záujemcov.⁵⁸

V európskych krajinách je jednou z krajín s dlhoročnou tradíciou vzdelávania dospelých a druhošancového vzdelávania Švédsko. Švédsky zákon o vzdelávaní rozširuje právo na vzdelávanie aj pre dospelých, keďže krajina považuje vzdelávanie za právo pre všetkých. Špecifickou črtou DŠV vo Švédsku je, že obce a mestá majú povinnosť zabezpečiť vzdelávanie pre dospelých, ktorí neukončili povinné vzdelávanie. Na tento účel slúžia mestské školy⁵⁹, v ktorých sa môžu vzdelávať ľudia, ktorí v minulosti neukončili základnú alebo strednú školu. Obce a mestá majú tiež zo zákona povinnosť zabezpečiť kurzy švédskeho jazyka pre dospelých cudzincov. Zaujímavým komponentom vo vzdelávaní dospelých na úrovni vyššieho stredného vzdelania, ktoré je v rámci osnov vzdelávania totožné s vyšším stredným vzdelávaním mladých ľudí na školách, je využívanie poznatkov teórie výchovy a vzdelávania dospelých.⁶⁰ Práve používanie zásad učenia tejto cieľovej skupiny je dôležité vo vzťahu k ľuďom, ktorí tvoria inú vekovú kategóriu vo vzdelávaní než bežní študenti v počiatočnom štúdiu, a preto je takýto prístup využívaný vo viacerých krajinách.⁶¹ Ďalším rozmerom sú školy pre dospelých

⁵⁶ Polidano, Tabasso a Tseng, A second chance at education for early school leavers, str. 3-6.

⁵⁷ Z pôvodného, „Adult and Community Education (ACE) centre.“

⁵⁸ Polidano, Tabasso a Tseng, A second chance at education for early school leavers, str. 3-6.

⁵⁹ Z pôvodného „Komvux.“

⁶⁰ Nordlund, Stehlik a Strandh, Investment in Second-Chance Education for Adults and Income Development in Sweden, str. 516-517.

⁶¹ Ross a Leathwood, Problematizing Early School Leaving, str. 412; Ollis a kol., Second Chance Learning

s poruchami učenia⁶², ktoré majú upravené osnovy prispôsobené potrebám svojich študentov. Okrem iného, švédsky systém zahŕňa aj školy, ktoré poskytujú neakreditované kurzy a príležitosti zapojiť sa do rôznych aktivít, napr. kultúrnych, pre širokú verejnosť.⁶³

Pozoruhodný je aj systém DŠV, ktorý implementuje Belgicko vo flámskom regióne v rámci formálneho vzdelávania dospelých. Realizujú ho neziskové organizácie, tzv. centrá pre základné vzdelávanie dospelých, prostredníctvom ktorých je možné získať nižšie stredné vzdelanie.⁶⁴ Centrá pre vzdelávanie dospelých, ktoré sú buď súkromné alebo verejné inštitúcie, zase umožňujú záujemcom a záujemkyniam vo veku od 18 rokov (keďže povinná školská dochádzka v Belgicku trvá do veku 18 rokov) získať stredoškolské vzdelanie.⁶⁵ Vzdelávanie prebieha prostredníctvom modulov a po každom úspešne absolvovanom module získajú účastníci a účastníčky certifikát, pričom po absolvovaní všetkých modulov získajú stredoškolský diplom.⁶⁶ To znamená, že v prípade, ak sa niekomu nepodarí ukončiť všetky moduly, má v rukách minimálne certifikáty z tých úspešne absolvovaných. Moduly môžu byť rozvrhnuté na celý školský rok, alebo môžu trvať aj kratšie, čo znamená, že sa začínajú v rôznom čase a vzdelávanie môže prebiehať výhradne v danom centre alebo kombinovane so vzdelávaním z domu.⁶⁷ Záujemca si teda môže nájsť modul so začiatkom, ktorý mu najviac vyhovuje, a vybrať si najvhodnejšiu formu samotného priebehu vzdelávania. Diplom z takejto inštitúcie má rovnakú hodnotu ako diplom získaný štúdiom v škole.⁶⁸ Druhým prúdom belgického systému druhošancového vzdelávania je odborné vzdelávanie, ktoré je tiež realizované prostredníctvom centier pre

in Neighbourhood Houses, str. 17.

⁶² Z pôvodného „Särvux.“

⁶³ Nordlund, Stehlik a Strandh, Investment in Second-Chance Education for Adults and Income Development in Sweden, str. 516-517.

⁶⁴ Ministry of Education and Training, Agency for Educational Services, Agency for higher Education, Adult Education and Study Grants, Agency for Educational Communication, *Education in Flanders*, str. 38.

⁶⁵ Ibid., str. 38; Ministry of Education in Belgium. „Students.“

⁶⁶ Praag a kol., How To Support And Engage Students in Alternative Forms of Education and Training, str. 4 - 5.

⁶⁷ Ministry of Education and Training, Agency for Educational Services, Agency for higher Education, Adult Education and Study Grants, Agency for Educational Communication, *Education in Flanders*, str. 39; Ministry of Education in Belgium, „Flexible studying in adult education.“

⁶⁸ Rosen a Meyer, *Teaching, Learning and Assessment for Adults Improving Foundation Skills. Case Study: Belgium (Flemish Community)*, str. 5.

vzdelávanie dospelých.⁶⁹ Mladí ľudia do veku 25 rokov, ktorí ukončili aspoň dva ročníky stredoškolského štúdia v belgickom vzdelávacom systéme, sa môžu zapojiť do odbornej prípravy, ktorá ponúka jednak vzdelávanie vo všeobecných a odborných predmetoch, ale aj získanie pracovných zručností prostredníctvom výkonu práce.⁷⁰ Vzdelávanie dospelých je síce spoplatnené, ale uplatňujú sa naň výnimky napr. v prípade nezamestnanosti alebo poberania hmotnej núdze, dokonca v niektorých prípadoch aj ak študent nedosiahol v minulosti stredoškolské vzdelanie.⁷¹ Navyše za mladých dospelých do veku 25 rokov môžu zákonní zástupcovia poberať príspevok na dieťa v prípade, ak sa zúčastňujú na vzdelávaní v rozsahu min. 17 hodín do týždňa.⁷²

V prípade nastavenia DŠV dospelých v Belgicku je pozitívnym príkladom sprostredkovanie kľúčových informácií cez webovú stránku ministerstva školstva, ktorá okrem základných údajov obsahuje aj zoznam všetkých centier vzdelávania dospelých, čo prípadným záujemcom a záujemkyniam poskytuje jednoduchú dostupnosť potrebných informácií sústredených na jednom mieste.

Vysoké miere predčasného odchodu zo vzdelávania v súvislosti s MRK čelí, podobne ako Slovensko, aj Rumunsko.⁷³ S veľkou pravdepodobnosťou práve MRK tvorí v Rumunsku značnú časť cieľovej skupiny DŠV. Považujeme preto za relevantné poukázať na špecifiká systému DŠV, ktorý je blízky slovenskému kontextu. Druhošancové vzdelávanie funguje v Rumunsku od roku 2005 a obsahuje niekoľko inkluzívnych komponentov, ako je napríklad flexibilita rozvrhu a zahrnutie rómskych reálií do vzdelávacích osnov.⁷⁴ Keďže v súvislosti s cieľovou skupinou môže ísť aj o ľudí žijúcich v chudobe a bez potrebných dokladov, ako napr. občiansky preukaz, môžu čeliť problémom pri splnení kritérií na zápis do vzdelávacieho programu, keď je potrebné preukázať sa

⁶⁹ Ministry of Education and Training, Agency for Educational Services, Agency for higher Education, Adult Education and Study Grants, Agency for Educational Communication, *Education in Flanders*, str. 38.

⁷⁰ Praag a kol., *How To Support And Engage Students in Alternative Forms of Education and Training*, str. 4 - 5.

⁷¹ Ministry of Education in Belgium, „Exception from Registration Fees in Adult Education.“; Ministry of Education in Belgium, „Studying in adult education: what does it cost?“

⁷² „Growth Package for Students in Flanders.“

⁷³ Agentúra EÚ pre základné práva, „*Druhý prieskum Európskej únie týkajúci sa menšín a diskriminácie, Rómovia – vybraté výsledky*“, str. 27.

⁷⁴ Roma Education Fund, *Advancing Education of Roma in Romania*, str. 33; Stoilescu a Carapanait, *Renegeating Relations Among Teacher, Community, and Students. A Case Study of Teaching Roma Students in a Second Chance Program*, str. 55.

identifikačnými dokumentmi. V takýchto prípadoch vychádza rumunský systém DŠV v ústrety záujemcom a umožní im nástup do programu s podmienkou doloženia potrebných dokumentov v priebehu vzdelávania. Navyše samotná škola môže pomôcť pri získavaní potrebných dokumentov napr. dožiadanim na políciu alebo inej príslušnej inštitúcii.⁷⁵ Za pozitívny príklad praxe v oblasti DŠV považujeme najmä školenia učiteľov a učiteľiek DŠV, ktoré sa uskutočnili na základe metodológie vytvorenej v rámci európskeho projektu *ROBIN – Reinforcing Competences to Build Inclusion through a New Learning Methodology* v niekoľkých rumunských mestách.⁷⁶ Manuál školenia sa zameriava na niekoľko dôležitých princípov, medzi ktoré patrí inklúzia a inkluzívne osnovy vo vzdelávaní.⁷⁷

Rozvoj druhošancového vzdelávania, jeho dostupnosť a efektívne fungovanie majú veľký význam nielen pre jednotlivcov, ale aj pre spoločnosť, a to aj z ekonomického hľadiska. Podľa odhadov Belfielda, Levina a Rosenovej je pre spoločnosť finančne výhodnejšie investovať do možností vzdelávať sa, než pokryť náklady na štátnu sociálnu podporu pre nezamestnaných s nižším vzdelaním.⁷⁸ Aby však DŠV efektívne fungovalo a naplnilo tak svoj účel, malo by vychádzať z príkladov dobrej praxe. Podstatné je, aby bolo cieľovej skupine ľahko dostupné, obzvlášť v súvislosti s etnickými skupinami a skupinami obyvateľstva, ktoré sú sociálne znevýhodnené.⁷⁹

2.3. Faktory ovplyvňujúce úspešnosť modelov druhošancového vzdelávania

Za dôležitú súčasť programov druhej šance považujeme podporu študentov vo vzdelávaní, a to v rôznych formách. Ako uvádzame vyššie, cieľová skupina čelí v každodennom živote rôznym prekážkam, obzvlášť sa to týka sociálne a ekonomicky znevýhodnených skupín. Tieto bariéry rušivo vplývajú aj na proces

⁷⁵ ROBIN. *Research Study on the Current methodologies used within second chance programs*, str. 11-21.

⁷⁶ Child Protection Hub, „[Romania] Trainings to teachers/trainers of second chance programmes are being delivered/ROBIN project.“

⁷⁷ ROBIN. *Research Study on the Current methodologies used within second chance programs*, str. 39-40.

⁷⁸ Belfield, Levin a Rosen, *The Economic Value of Opportunity Youth*, str. 1-2.

⁷⁹ Ross a Leathwood, *Problematising early school leaving*, str. 412-413.

učenia.⁸⁰ Významným faktorom je tiež motivácia samotného vzdelávajúceho sa. Nízka miera motivácie totiž vedie k zhoršeným školským výsledkom a často k predčasnému ukončeniu účasti na vzdelávaní.⁸¹ Motivácia pritom závisí nielen od samotného učiaceho sa, ale je ovplyvnená širším prostredím, a teda aj podmienkami vzdelávacích inštitúcií a politikami, najmä sociálnymi, na národnej úrovni, ale aj nastavením počiatočného štúdia a trhom práce.⁸² Vnútna motivácia je však kľúčová pre vstup a zotrvanie vo vzdelávaní a je dôležité, aby prostredie, v ktorom sa dospelí vzdelávajú, poskytovalo v tomto smere podporu.⁸³ Na základe odbornej literatúry sme identifikovali najčastejšie formy podpory, resp. faktory ktoré ovplyvňujú efektívne fungovanie druhošancového vzdelávania a pozitívne vplyvajú na motiváciu tých, ktorí sú do vzdelávania zapojení.

Mentoring

Jedna z kľúčových foriem podpory v práci s cieľovou skupinou je mentoring. Mentor sprevádza svojich klientov a klientky školským rokom. Buduje si s nimi vzťah založený na dôvere a poskytuje im pritom podporu formou poradenstva, a to nielen v oblasti vzdelávania, ale aj v iných oblastiach, ako sú napr. zdravie, finančná situácia a iné.⁸⁴ V súvislosti so znevýhodnenými skupinami obyvateľstva dopomáha mentoring najmä k lepšej školskej dochádzke študentov a študentiek a k dosahovaniu lepších školských výsledkov prostredníctvom zamerania sa na osobnostný a vzdelávací rozvoj.⁸⁵

⁸⁰ Figgis a kol., *Advancing equity: Merging bottom up initiatives with top down strategies*, str. 15.

⁸¹ Ripamonti, Risk Factors for Dropping out of High School: A Review of Contemporary, str. 6; Hardre a Reve, A motivational model of rural students' intentions to persist in, versus drop out of, high school, str. 354.

⁸² Boeren a kol., Why Do Adults Learn? Developing a Motivational Typology Across 12 European Countries

⁸³ Vansteenkiste a kol., Motivational Profiles from a Self-determination Theory Perspective: The quality of motivation matters In: Boeren a kol., Why Do Adults Learn? Developing a Motivational Typology Across 12 European Countries, str. 3; Figgis a kol., *Advancing equity: Merging bottom up initiatives with top down strategies*, str. 15.

⁸⁴ Bartoš a Kulifaj, *Pomoc pri príprave na školské vyučovanie a sprevádzanie dieťaťa do a zo školského zariadenia*, str. 2; Savelsberg, Pignata a Weckert, Second chance education: barriers, supports and engagement strategies, str. 50-53; Colley, Engagement mentoring for 'disaffected' youth: a new model of mentoring for social inclusion in Ross a Leathwood, Problematising early school leaving, str. 413.

⁸⁵ Ross a Leathwood, Problematising early school leaving, str. 413; Savelsberg, Pignata a Weckert, Second chance education: barriers, supports and engagement strategies, str. 50-55.

Doučovanie

Podstatnú rolu pri práci s cieľovými skupinami DŠV zohráva aj doučovanie (tutoring). Práve to je dôležité pri zvládaní učiva, lepšej pripravenosti na vyučovanie v škole a emočnom zvládaní záťaže spojenej so vzdelávaním.⁸⁶ Doučovateľ pomáha svojmu klientovi, teda študentke či študentovi, pri príprave na vyučovanie, aby bol nielen pripravenější, ale aj čo najviac vo vzdelávaní napredoval.⁸⁷

Kariérové poradenstvo

Rozhodnutia mladých ľudí o výbere kariérnej alebo vzdelávacej cesty často závisia na tom, akou cestou sa vydajú ich kamaráti a rovesníci. Kvalitné kariérové poradenstvo by preto malo byť realizované systematicky na školách, a to už počas vzdelávania na základnej škole. Malo by pomôcť cieľovej skupine ujasniť si svoje kariérne ciele a porozumieť svetu práce. Dôležité je, aby bolo šité študentom na mieru a malo by viesť k budovaniu sebavedomia, napríklad aj spoznávaním svojich silných stránok.⁸⁸ Rovnako ako počas počiatočného vzdelávania je dôležité ho poskytovať aj v rámci DŠV, aj preto, aby si účastníci ujasnili svoje kariérne a vzdelávacie dráhy.

Finančná motivácia

Keďže nepriaznivá finančná situácia sa v odbornej literatúre uvádza ako jeden z najvýznamnejších faktorov predčasného odchodu zo vzdelávania⁸⁹ a aj ako bariéra pri vstupe do druhošancového vzdelávania,⁹⁰ je dôležité poskytovať študentom a študentkám DŠV finančnú motiváciu na umožnenie ich účasti na vzdelávacom programe, čo platí najmä pri tých, ktorí pochádzajú zo sociálne znevýhodneného prostredia.⁹¹

⁸⁶ Busher, James a Piela, *I always wanted to do second chance learning: identities and experiences of tutors on Access to Higher Education courses*, str. 127.

⁸⁷ Bartoš a Kulifaj, *Pomoc pri príprave na školské vyučovanie a sprevádzanie dieťaťa do a zo školského zariadenia*, str. 2.

⁸⁸ Lundahl, Lindblad, Lovén, Mårald, a Svedberg, No particular way to go. Careers of young adults lacking upper secondary qualifications, str. 6-11; Suh, Suh a Houston, Predictors of categorical at risk drop-outs, str. 200.

⁸⁹ Kearney, School absenteeism and school refusal behavior in youth: a contemporary review, str. 454; Busher, James a Piela, *I always wanted to do second chance learning: identities and experiences of tutors on Access to Higher Education courses*, str. 132.

⁹⁰ Fischer, Williams a Scott, *EPODS: online Professional development in Second chance education*, str. 46.

⁹¹ Savelsberg, Pignata a Weckert, Second chance education: barriers, supports and engagement strategies, str. 38; Ross a Leathwood, Problematising early school leaving, str. 414.

Využívanie stratégií vzdelávania dospelých

Častou súčasťou druhošancového vzdelávania v zahraničí je používanie zásad vzdelávania dospelých (napr. Austrália, Švédsko, Belgicko). Práve takýto prístup je dôležitý vo vzťahu k ľuďom, ktorí tvoria inú vekovú skupinu než bežní študenti v počiatočnom štúdiu.⁹² Účastníci druhošancového programu totiž potrebujú a oceňujú, keď sa k nim vo vzdelávaní naozaj pristupuje ako k dospelým.⁹³ Vychádza to najmä z toho, že dospelí a mladí dospelí potrebujú mať pocit, že sú pre vyučujúcich rovnocennými partnermi. Zároveň by vyučujúci mali vychádzať z predpokladu, že takýto študenti a študentky využívajú vo vzdelávaní svoje skúsenosti a sú motivovanejšia sa učiť to, čo je podľa nich užitočné a uspokojuje teda ich potreby.⁹⁴

V rámci vzdelávania dospelých je v mnohých európskych krajinách zavedené aj poskytovanie neformálnych kurzov základných zručností, ktoré sú zamerané napr. na čitateľskú alebo matematickú gramotnosť. Takéto vzdelávanie môže dospelých bez vzdelania pripraviť na účasť a zvládnutie DŠV tým, že si osvoja zručnosti, ako je napríklad čítanie s porozumením, technika učenia sa, či iné, a zvýšia si sebavedomie.⁹⁵ Podľa Organizácie Spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru (UNESCO) si ním dospelí rozšíria nielen vedomosti, ale aj svoj potenciál.⁹⁶

Individualizovaný prístup

Pri vzdelávaní tých, ktorí v minulosti predčasne odišli zo školského systému, sa osobitne kľúčovým javí individualizovaný prístup vo vzdelávaní. Ten by mal byť prispôsobený potrebám učiacich sa. Z tohto dôvodu je potrebné, aby pedagogický personál získal dostatok času na spoznanie svojich študentov a študentiek, na základe čoho by si vytvoril stratégiu postupu vo vzdelávaní.⁹⁷

⁹² Ross a Leathwood, *Problematizing Early School Leaving*, str. 412; Ollis a kol., *Second Chance Learning in Neighbourhood Houses*, str. 17.

⁹³ Day a kol., *Preventing early school leaving in Europe*, str. 36.

⁹⁴ Knowles in Matulčík, *Teórie výchovy a vzdelávania dospelých v zahraničí*, str. 102-103.

⁹⁵ Eurydice, *Adult Education and Training in Europe. Widening Access to Learning Opportunities*, str. 51-53.

⁹⁶ UNESCO, *The Plurality of Literacy and its implications for Policies and Programs*, str. 13.

⁹⁷ Savelsberg, Pignata a Weckert, *Second chance education: barriers, supports and engagement strategies*, str. 39-42.

Atmosféra v škole

Školské prostredie, ktoré podporuje schopnosť študentov a študentiek konať samostatne a nezávisle, má pozitívny účinok na ich vzdelávanie a budovanie sebadôvery. Obzvlášť je dôležité vytvárať školské prostredie, v ktorom vyučujúci rešpektujú pocity a otázky svojich študentov a vytvárajú vzdelávacie aktivity, ktoré sú v súlade s ich potrebami, požiadavkami, alebo záujmami.⁹⁸ Podceňovať by sme nemali ani dôležitosť dobrého vzťahu medzi učiteľom/učiteľkou a študentom. Práve dobré vzťahy založené na dôvere pozitívne vplyvajú na účasť, resp. udržanie vo vzdelávacom programe. Naopak, negatívny vzťah medzi učiteľom a študentom vedie často k neúčasti na vzdelávaní.⁹⁹ V tomto smere je dôležité, aby sa zo strany učiteľov a učiteľiek predchádzalo prílišnému kontrolovaniu a aby skôr povzbudzovali študentov a študentky k dôvere vo svoje schopnosti, keďže mnohí z nich vo svojich súkromných životoch čelia rôznym problémom, ktoré sa v minulosti odrazili na ich školských výsledkoch počas počiatočného vzdelávania.¹⁰⁰ Vzhľadom na túto skutočnosť je cieľom DŠV nielen vytvoriť príležitosť na zapojenie sa do vzdelávania, ale tiež príležitosť na úspech a dosiahnutie lepších výsledkov zapojených študentov.¹⁰¹

Mimoškolské aktivity

Okrem pozitívnej atmosféry v triede a v škole je dôležitá aj účasť na mimoškolských aktivitách. Najmä v zahraničí, školy a programy druhej šance zapájajú svojich študentov a študentky do života školy. Získanie pozitívnej skúsenosti v rámci mimoškolských aktivít a vybudovanie si pozitívneho vzťahu k účasti na nich môže podporiť aj školskú angažovanosť, čo pôsobí preventívne v súvislosti

98 Hardre a Reeve, A motivational model of rural students' intentions to persist in, versus drop out of, high school, str. 353-355.

99 Murray a Mitchell, Teaching practices that re-engage early school leavers in further education: an Australian study, str. 17; Attwood, Croll a Hamilton, Challenging students in further education: themes arising from a study of innovative FE provision for excluded and disaffected young people, str. 111; Jóhannesson a Bjarnadóttir, Meaningful education for returning-to-school students in a comprehensive upper secondary school in Iceland, str. 73.

100 Ivančič, *What can we learn from second-chance education programmes for adults to prevent ESL in younger generations?*, str. 347; Hardre a Reeve, A motivational model of rural students' intentions to persist in, versus drop out of, high school, str. 355; Munns a McFadden, First Chance, Second Chance or Last Chance? Resistance and response to education, str. 73.

101 Lange and Lehr, At-Risk Students Attending Second Chance Programs: Measuring Performance in Desired Outcome Domains, str. 175.

predčasným ukončováním školskej dochádzky.¹⁰² Môže ísť o aktivity organizované školou, ako napr. krúžky, školské kluby alebo aj iné aktivity, ktoré by plnili motivačný účinok. Mimoškolské aktivity sa ukazujú byť dôležité najmä vo vzťahu k znevýhodneným študentom, ktorí si prostredníctvom nich môžu budovať sebavedomie a tiež získať postavenie v rovesníckej skupine.¹⁰³

Rovesnícke skupiny

Motivačný účinok má tiež podpora zo strany rovesníkov najmä u mladých ľudí, ktorá môže pozitívne vplyvať tak na školskú dochádzku, ako aj na školské výsledky a dokončenie vzdelávania.¹⁰⁴ V zahraničí sú často vytvárané aj tzv. podporné skupiny rovesníkov¹⁰⁵, ktoré poskytujú pre študentov priestor, v ktorom môžu zdieľať svoje obavy a hľadať riešenia.¹⁰⁶ Okrem toho vytvárajú príležitosť na spoznávanie samého seba a vytváranie si vzťahov s rovesníkmi. Za účelom pozitívneho účinku je dôležité, aby podporná skupina rovesníkov bola vytvorená z ľudí, ktorí čelia podobným životným situáciám, aby si mohli navzájom radiť a motivovať sa.¹⁰⁷

Rodina

Rodina a vzťahy medzi rodinnými príslušníkmi majú veľký vplyv na rozhodnutia súvisiace so vzdelávaním a výberom kariérnej či vzdelávacej dráhy. Mnohokrát zohrávajú dôležitú úlohu zaužívané kultúrne tradície v rodine alebo rodový aspekt, ktorý často spôsobuje zanechanie štúdia najmä u dievčat.¹⁰⁸ Rodičia, ktorí sa však aktívne zaujímajú o vzdelanie dieťaťa, komunikujú so

¹⁰² Crispin, Extracurricular participation, at-risk status and the high school dropout decision, In: Ripamonti, Risk Factors for Dropping out of High School: A Review of Contemporary, str. 9.

¹⁰³ Jovanović a kol., *How to Be a Caring School – A Study on the Effects of Prevention and Intervention Measures for Preventing the Dropout of Students from the Education System of the Republic of Serbia*, str. 104.

¹⁰⁴ Andrew a Flashman, School transitions, peer influence, and educational expectation formation: Girls and boys, str. 38.; Hobbs a Power, Engaging disadvantaged young people in the course of their lives: The importance of staff/student relationships in alternative education, str. 3; Carbonaro a Workman, Intermediate peer contexts and educational outcomes: Do the friends of students' friends matter?, str. 23.

¹⁰⁵ Z angl. „Peer support group.“

¹⁰⁶ Cowie a Smith, Peer support as a means of improving school safety and reducing bullying and violence., In: Doll, B., Pfohl, W. A Yoon, J. (eds.), *Handbook of Youth Prevention Science*, str. 189.

¹⁰⁷ Ross a Leathwood, Problematising early school leaving, str. 412.

¹⁰⁸ Alvarez, Parra, a Gamella, *Why do most Gitano/Romani students not complete compulsory secondary education in Spain? Uncovering the view of the educational community using concept mapping*, str. 6.

školou, a sú teda zapojení do vzdelávania svojho dieťaťa, predstavujú faktor, ktorý ovplyvňuje úspešnosť zotrvania v štúdiu.¹⁰⁹

Druhošancové vzdelávanie je opatrením, ktoré kompenzuje nevyužitú príležitosť na získanie vzdelania, čím prispieva k vyrovnávaniu šancí. V centre pozornosti musí byť jednotlivec so záujmom o opätovné zapojenie sa do vzdelávania, pretože aby sa prostredníctvom neho dosahovali pozitívne výsledky, musí toto opatrenie poskytovať cieľovej skupine kvalitnú podporu. Osobitne to platí pre najviac znevýhodnené skupiny. Efektívnosť fungovania DŠV teda nespočíva iba v jeho nastavení (napr. forma realizácie, forma výučby), ale dôležitú úlohu zohráva aj poskytnutie príležitostí na sociálny a osobnostný rozvoj.

109 Parr a Bonitz, Role of family background, student behaviors, and school-related beliefs in predicting high school dropout, str. 512.

3. Popis intervencie

Projekt *Verejná správa aktívne podporujúca druhošancové vzdelávanie* pozostával z výskumnej a intervenčnej časti. Pod intervenciou rozumieme implementáciu modelu druhošancového vzdelávania, ktorý sme v projekte pilotovali. Intervenčná fáza kopírovala trvanie školského roku 2018/2019, pričom intervencia zahŕňala nasledovné činnosti:

Realizácia programov druhošancového vzdelávania školami

Programy druhošancového vzdelávania v projekte realizovali školy, ktoré mali s ich implementovaním dlhodobú skúsenosť, v jednom prípade však aj škola, ktorá spúšťala DŠV po prvýkrát. Vzorku tvorili celkovo štyri školy:

- V dvoch prípadoch išlo o stredné odborné školy s dlhodobou skúsenosťou v poskytovaní štúdia v dvojročných učebných F-odboroch, ale aj s implementáciou kurzov na dokončenie ZŠ. Obe školy majú zriadených aj niekoľko elokovaných pracovísk.
- Základná škola, ktorá realizovala kurz na dokončenie ZŠ po prvýkrát.
- Súkromná stredná škola, ktorá dlhodobo ponúka štúdium v maturitných odboroch v dennej aj v externej forme.

Ako znázorňuje tabuľka č. 1, jednotlivé programy DŠV prebiehali v rôznych časových obdobiach.

Tabuľka 1: Trvanie programov DŠV v školskom roku 2018/2019 podľa lokalít¹¹⁰

Lokalita	Školský rok 2018/2019 (mesiace)									
	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Máj	Jún
Luník IX (kurz na dokončenie ZŠ)	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Veľká Ida (kurz na dokončenie ZŠ)							•	•	•	•
Rankovce (kurz na dokončenie ZŠ)	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Stará Lubovňa (kurz na dokončenie ZŠ)	•	•	•	•	•	•	•	•	•	
Všetky lokality (F-odbery)	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•

Zdroj: autorky

Podpora účastníkom druhošancového vzdelávania formou mentoringu

Počas celého trvania intervenčnej fázy projektu poskytovali účastníkom a účastníckam druhošancového vzdelávania podporu sociálni pedagógovia a pedagogičky. Účelom bolo poskytovať im asistenčné služby pri zvládaní každodenných ťažkostí, ktorým čelili. Sociálni pedagógovia a pedagogičky v prípade potreby spolupracovali aj s rodinnými príslušníkmi a pomáhali pri administratívnych úkonoch (napr.vypĺňanie prihlášok na štúdium, žiadosti o štipendium, pri vybavovaní cestovných preukazov). Kvôli poskytovaniu pomoci svojim klientom a klientkám spolupracovali so školami a inými relevantnými aktérmi na miestnej úrovni, ako aj s učiteľmi poobedňajšieho doučovania účastníkov DŠV. Vytvárali tiež priestor na voľnočasové aktivity, ktoré mali rozvíjať znalosti a osobnosť príslušníkov cieľovej skupiny, ale najmä zvyšovať ich motiváciu a vôľu zotrvať v štúdiu. Okrem toho ešte pred začatím intervencie uskutočnili nábor a v jednotlivých lokalitách plnili funkciu našich informátorov. Podpora účastníkov formou mentoringu prebiehala počas celého trvania školského roku 2018/2019.

¹¹⁰ Študenti a študentky z lokalít Luník IX a Rankovce navštevovali kurz na dokončenie ZŠ na rovnakej škole.

Podpora účastníkom druhošancového vzdelávania formou doučovania

Učiteľia poobedňajšieho doučovania účastníkov druhošancového vzdelávania (doučovатели a doučovateľky) zamestnaní v projekte boli vo väčšine prípadov externí spolupracovníci, t. j. vo väčšine prípadov sa nevenovali účastníkom projektu v rámci DŠV prebiehajúceho v škole. Len v jednom prípade bola doučovateľkou majsterka odborného výcviku na strednej odbornej škole, ktorú navštevovala časť účastníkov projektu. Doučovатели a doučovateľky uskutočňovali činnosti spojené s prípravou skupiny na vyučovanie a asistovali pri dobíhaní a opakovaní učiva v druhošancových programoch, pričom doučovanie prebiehalo zväčša v miestnom komunitnom centre (KC). Okrem vzdelávacích činností uskutočňovali aj voľnočasové aktivity na rozvoj osobnosti, znalostí, zručností a motivácie cieľovej skupiny projektu. Podpora formou doučovania sa uskutočňovala počas celého trvania školského roku 2018/2019.

Vzdelávanie Nové horizonty

Súčasťou intervencie bolo aj charakterové vzdelávanie Nové horizonty, ktoré sa uskutočnilo prvýkrát pred začatím intervencie (august 2018), neskôr prebiehalo počas intervencie 1x mesačne od februára do júna 2019. Školenie bolo určené predovšetkým pre sociálnych pedagógov a pedagogičky, dobrovoľníkov pracujúcich s komunitou, pre učiteľov a riaditeľov škôl prichádzajúcich do kontaktu s cieľovou skupinou DŠV. Nové horizonty sú zamerané na charakterové vzdelávanie a prinášajú do učenia rovnocenný vzťah medzi školiteľom, mentorom a účastníkmi vzdelávania. Ide o participatívny proces učenia, ktorý posilňuje vôľu a ďalšie charakterové vlastnosti účastníkov vzdelávania tak, aby študenti a študentky dokázali riešiť jednak svoje vlastné problémy, ale aby aj spolu s rovesníkmi, rodičmi a ostatnými členmi komunity hľadali riešenia problémov a výziev, ktoré prináša život v segregovaných a chudobných komunitách. Zamerala sa teda na nové techniky práce, ktoré môžu pracovníci s účastníkmi projektu uplatňovať pri vzdelávaní cieľovej skupiny DŠV v zmysle posilňovania vôle a motivácie.

Vzdelávanie Mosty z chudoby

Vzdelávanie Mosty z chudoby bolo ďalšou súčasťou intervencie. Išlo o jednorazové 3-dňové školenie určené predovšetkým pre samosprávnych aktérov, akými boli predstavitelia škôl, ale aj odborní pracovníci vyšších územných celkov (VÚC). Vzdelávanie sa uskutočnilo v októbri 2018 a jeho účelom bolo prispieť k scitlivovaniu inštitucionálnych aktérov v téme chudoby, resp. k tomu, aby lepšie porozumeli špecifikám života, ktorý so sebou prináša chudoba, a aby toto porozumenie uplatňovali aj vo vnímaní a prístupe k skupinám obyvateľstva, ktorí žijú v chudobe a sociálnom vylúčení.

Dve trojdňové stretnutia účastníkov a účastníčok druhošancového vzdelávania

V rámci projektu sa uskutočnili dve trojdňové stretnutia účastníkov DŠV zo všetkých štyroch lokalít realizácie projektu, pričom stretnutia prebehli vo februári a v máji 2019 v Kysaku. Účelom trojdňových stretnutí bolo prepojiť navzájom komunitu a poskytnúť priestor skupinám účastníkov stretnúť sa s rovesníkmi v rovnakej životnej situácii, aby sa navzájom motivovali a posilňovali vôľu. Okrem toho sa stretnutí zúčastnili aj sociálni pedagógovia a pedagogičky spolu s doučovateľmi a doučovateľkami, čo vytvorilo priestor na upevňovanie vzťahov medzi nimi a samotnými účastníkmi.

Trojdnňový poznávací výlet pre účastníkov druhošancového vzdelávania

Poznávací výlet do hlavného mesta sa uskutočnil v lete 2019. Napriek tomu, že prebehol po konci školského roku, považujeme ho za súčasť intervencie. Jeho účelom bolo motivovať účastníkov a účastníčky DŠV k udržaniu sa v štúdiu a k jeho úspešnému ukončeniu v danom školskom roku. Zámerom výletu bolo tiež umožniť účastníkom dostať sa za hranice svojej komunity, spoznávať a zažiť niečo nové, čo by ich zároveň vnútorne obohatilo. Aktivita bola teda integrálnou súčasťou vzdelávacieho procesu. Výlet sa uskutočnil za prítomnosti vybraných sociálnych pedagógov a doučovateľov účastníkov DŠV.

Supervízia

Počas intervenčnej fázy bola poskytovaná podpora aj zamestnancom projektu, ktorí pracovali s účastníkmi DŠV, a to formou supervízie. Sociálni pedagógovia a pedagogičky, ako aj doučovateľia a doučovateľky sa zúčastňovali stretnutí so supervízorkou, počas ktorých riešili rôzne výzvy spojené s prácou s cieľovou skupinou. Podpora formou supervízie im bola poskytnutá celkovo štyrikrát počas trvania intervencie.

4. Metodológia

Projekt *Verejná správa aktívne podporujúca druhošancové vzdelávanie* sa realizoval od apríla 2018 do júna 2020 Inštitútom pre dobre spravovanú spoločnosť v spolupráci s organizáciou ETP Slovensko. Cieľom projektu bolo vytvoriť fungujúci model DŠV, ktorý by umožnil cieľovej skupine, s dôrazom na mladých Rómov a Rómky z vylúčených komunit s nízkym vzdelaním, opätovne sa zapojiť do formálneho vzdelávania a dokončiť si štúdium.

Výskum je založený na prístupe orientovanom na aktérov (*actor-oriented approach*), ktorý skúma zdroje, záujmy a informácie, ktoré majú dopad na rozhodovanie kľúčových aktérov zapojených do procesov tvorby verejnej politiky. Títo aktéri sú v procese rozhodovania o nastavení a implementácii politík ovplyvňovaní súborom faktorov, vrátane informácií a znalostí, ktoré majú v danom čase k dispozícii, ich postavením v mocenskej štruktúre (napr. štátnej alebo verejnej správy či v širšom inštitucionálnom prostredí) a vnútornými záujmami organizácií. Práve skúmanie perspektívy aktérov zapojených do tvorby a implementácie politík umožňuje lepšie pochopiť nastavenia politík, príčiny ich silných a slabých stránok a širší kontext, v ktorom sú politiky implementované vrátane vzťahov medzi týmito aktérmi¹¹¹. Skúmanie témy druhošancového vzdelávania je tak založené na hĺbkovom skúmaní postojov kľúčových aktérov, ktorí v téme figurujú a ich vzájomnej interakcie.

¹¹¹ Long, *Development Sociology. Actor Perspectives*, str. 237

Projekt pozostáva z intervenčnej a výskumnej časti. Boli v ňom pilotne implementované programy vzdelávania druhej šance v štyroch vybratých lokalitách, ktoré zahrňali účasť na formálnom vzdelávaní v prostredí školy a podporu vo vzdelávaní formou mentoringu a doučovania v mimoškolskom prostredí, a zároveň boli uskutočňované výskumné aktivity s cieľom skúmať implementačnú prax poskytovania DŠV. Cieľom tak bolo cez pohľad aktérov skúmať (1) proces priebehu DŠV; a (2) identifikovať problémy, ktoré pri implementácii nastávajú.

Pilotná implementácia programov DŠV prebiehala v školskom roku 2018/2019, pričom zber primárnych dát v teréne sa uskutočňoval v priebehu celého projektu, t. j. pred, počas a po intervencii¹¹² (pozri *obrázok č. 1*), v rámci ktorej účastníci projektu participovali na formálnom druhošancovom vzdelávaní. Konkrétnym zámerom bolo sledovať ich účasť od náboru až po ukončenie školského roku a získať údaje o tom, čo funguje či nefunguje v druhošancovom vzdelávaní a aké faktory ovplyvňujú opätovný vstup do vzdelávania a jeho úspešné či neúspešné ukončenie.

Hlavná výskumná otázka preto znela: *Ako funguje formálne druhošancové vzdelávanie v kontexte dokončenia si vzdelania u nízko vzdelaných Rómov a Rómok?*

Hlavná výskumná otázka obsahovala nasledovné podotázky:

- *Aké sú bariéry vo fungovaní druhošancového vzdelávania?*
- *Ako je druhošancové vzdelávanie legislatívne ukotvené?*
- *Ako je druhošancové vzdelávanie financované?*
- *Ako v rámci druhošancového vzdelávania spolupracujú kľúčoví aktéri?*
- *Za akých podmienok môže druhošancové vzdelávanie fungovať lepšie?*

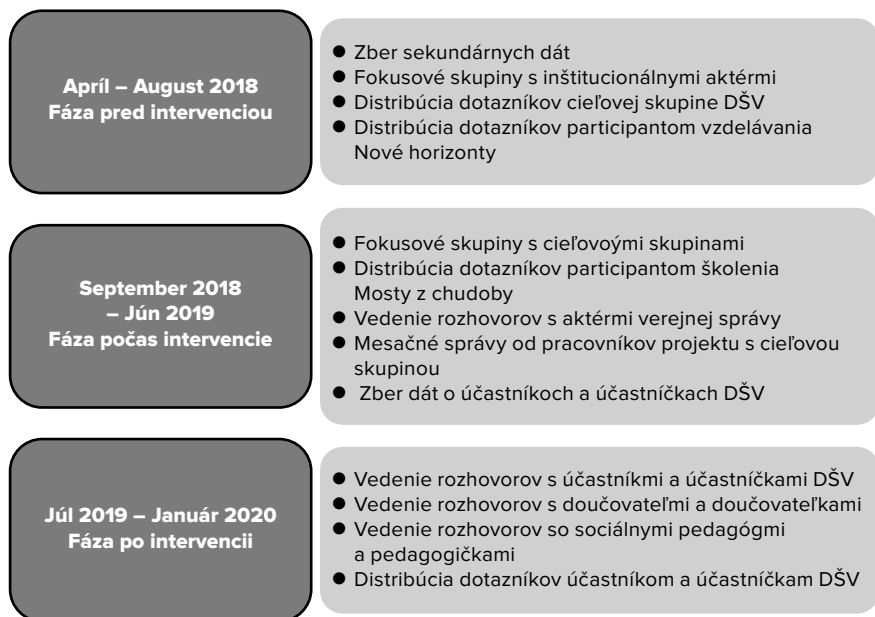
Zberu primárnych dát predchádzal zber sekundárnych dát. Ten prebehol na základe zmapovania dostupnej odbornej literatúry (monografie a akademické články), legislatívnych a strategických dokumentov na tému druhošancového vzdelávania na Slovensku a v zahraničí. Prvým krokom bola identifikácia

¹¹² Realizácia programov druhošancového vzdelávania a podpora účastníkov druhošancového vzdelávania, ako aj pracovníkov a pracovníčiek (sociálni pedagógovia a pedagogičky, doučovateľky a doučovateľia), ktorí im poskytovali podporu. Vid' viac informácií v kapitole 3.

najznámejších publikácií (aj na základe znalostí z predošlých projektov) a na základe metódy snehovej gule boli identifikované ďalšie relevantné zdroje. Akademické články boli vyhľadávané predovšetkým prostredníctvom kľúčových slov týkajúcich sa druhošancového vzdelávania, skorého odchodu zo školy a ďalších súvisiacich podtém.

Zber primárnych dát sa uskutočnil na základe použitia kombinovaných metód, a to metódy fokusovej skupiny, individuálnych a skupinových pološtruktúrovaných rozhovorov a dotazníkov v papierovej forme. Tieto metódy boli zvolené na základe toho, že išlo o kvalitatívny výskum na malej vzorke účastníkov DŠV, pričom cieľom projektu bolo skúmať fungovanie implementácie druhošancového vzdelávania. Napriek tomu, že dotazníky sú často používané pri kvantitatívnom výskume, údaje zozbierané touto metódou sme, tak ako ostatné dáta, vyhodnocovali kvalitatívne.

Obrázok 1: Časová os zberu dát

Zdroj: autorky

Lokality realizácie projektu boli vybrané v období pred realizáciou projektu a boli sústredené v dvoch samosprávnych krajoch:

- Košický samosprávny kraj: Luník IX, Rankovce, Veľká Ida
- Prešovský samosprávny kraj: Stará Ľubovňa – časť Podsadek

Výber bol založený na dvoch kritériách:

- Na úrovni krajov: kraje s najvyšším zastúpením rómskeho sociálne vylúčeného obyvateľstva;
- Na úrovni obcí: obce, v ktorých partner projektu (ETP Slovensko) dlhodobo alebo istý čas pôsobí na komunitnej úrovni, a teda má vytvorené vzťahy s cieľovou skupinou a s miestnymi aktérmi.

Pri výbere krajov sme pred realizáciou projektu vychádzali z predpokladu, že práve v krajoch s vyšším zastúpením MRK, bude aj vyššia miera predčasného ukončovania vzdelávania. Pre úspešnosť realizácie projektu bolo tiež dôležité implementovať projekt v lokalitách, kde sa na komunitnej úrovni dlhodobo pracuje s rómskou komunitou, aby sme mohli nadviazať na vzťahy založené na dôvere a zvýšili predpoklad ochoty miestnej komunity na projekte spolupracovať.

4.1. Fáza pred intervenciou

Cieľom výskumných aktivít bolo zmapovať súčasný stav DŠV a bariéry vo vzdelávaní vedúce k predčasnému ukončeniu vzdelávania, ako aj príklady dobrej praxe s realizáciou DŠV v zahraničí. Od apríla 2018 do augusta 2018 prebiehalo zmapovanie a analýza sekundárnych dát, a teda odbornej literatúry a legislatívnych dokumentov. Cieľom analýzy sekundárnych dát bolo zmapovať to, čo sa rozumie pod termínom druhošancové vzdelávanie, faktory ovplyvňujúce predčasný odchod zo vzdelávania, dobré príklady praxe v oblasti dokončenia si formálneho vzdelania, ako aj pozitívny dopad DŠV na jeho absolventov. Sekundárne dáta teda pozostávajú zo slovenskej a zahraničnej odbornej

literatúry, legislatívnych a strategických dokumentov na národnej a nadnárodnej úrovni a štatistických údajov o DŠV na Slovensku. Celkovo sme zanalyzovali 79 slovenských a zahraničných odborných príspevkov na tému druhošancového vzdelávania, 11 národných legislatívnych a strategických dokumentov a 14 nadnárodných legislatívnych a strategických dokumentov.

Na účely terénneho výskumu, teda zberu primárnych dát, sme zmapovali školy v lokalitách realizácie projektu alebo v ich blízkosti, na ktorých sa realizovalo druhošancové vzdelávanie. Účelom bolo poskytnúť informácie o možnostiach štúdia záujemcom o DŠV. Do projektu sa zapojilo celkovo 71 účastníkov a účastníčok. Počas náboru v mesiacoch jún – začiatok augusta 2018 sa zisťoval ich záujem o jednotlivé školy a odbory. Na základe zistení o potrebách, preferenciách a prijatí účastníkov a účastníčok na jednotlivé školy sme uzavreli partnerstvá s dvomi strednými odbornými školami (SOŠ), ktoré realizujú programy DŠV dlhodobo, jednou základnou školou, ktorá začínala prvýkrát s realizovaním druhošancového programu od septembra 2018 a so súkromnou strednou školou, ktorá poskytuje štvorročné stredoškolské štúdium, keďže štyria účastníci projektu v minulosti dosiahli nižšie stredné vzdelanie. Účelom partnerstva bolo získať informácie o fungovaní DŠV od samotných účastníkov ako aj od realizátorov takéhoto vzdelávania.

Naším zámerom bolo sledovať druhošancové vzdelávanie v prostredí škôl, ktoré ho realizujú, pričom vzorku tvorili tak kmeňové školy, ako aj ich elokované pracoviská. Išlo pritom o dve stredné odborné školy, ktoré mali dlhoročnú skúsenosť s realizovaním učebných F-odborov aj realizovaním kurzov na dokončenie ZŠ; základnú školu, ktorá pilotne realizovala kurz na dokončenie ZŠ; a súkromnú strednú školu, ktorá ponúkala štúdium v štvorročných odboroch v externej forme.

V júni 2018 sme zrealizovali dve tzv. fokusové skupiny s inštitucionálnymi aktérmi na miestnej a regionálnej úrovni. Tie sme viedli v oboch samosprávnych krajoch realizácie projektu, konkrétne v Starej Ľubovni a v Košiciach na Luníku IX. V Košickom samosprávnom kraji (KSK) sa teda realizovala jedna fokusová skupina napriek tomu, že projekt prebiehal v troch lokalitách KSK, keďže niektorí aktéri sa zhodovali v každej z lokalít (napr. VÚC, mesto alebo obec, úrad

práce– ÚPSVaR). Participantov sme oslovovali na základe zmapovania kľúčových aktérov v oblasti DŠV, a to najprv na základe odbornej literatúry a potom aj na základe zmapovania konkrétnych lokalít realizácie projektu. Pri zmapovaní lokalít a identifikácii miestnych aktérov s nami spolupracovala informátorka z terénu¹¹³. V oboch lokalitách sa fokusových skupín zúčastnilo celkovo po šesť participantov (pozri *tabuľku č. 2*).

Tabuľka 2: Prehľad participantov podľa inštitúcie a lokality realizácie fokusovej skupiny

Inštitúcia	Lokalita
VÚC – odbor školstva	Stará Ľubovňa
Mesto – odbor školstva	
Základná škola	
Stredná odborná škola	
Terénna sociálna práca (mesto)	
ÚPSVaR	
Cirkevná organizácia	Košice
Mesto – odbor školstva	
Stredná odborná škola	
Terénna sociálna práca (mesto)	
ÚPSVaR	
ÚPSVaR	

Zdroj: autorky

Zámerom realizácie fokusových skupín bolo zmapovať, ako inštitucionálni aktéri verejnej správy, resp. aktéri, ktorí pracujú s cieľovou skupinou, vnímajú fungovanie a súčasné nastavenie programov vzdelávania druhej šance, ako aj identifikovať problémy v implementácii DŠV a možnosti jeho zlepšenia. Fokusové skupiny trvali približne 2 – 2,5 hodiny.

Za účelom získania informácií o cieľovej skupine DŠV z pohľadu aktérov pracujúcich s komunitou na miestnej úrovni sme v auguste 2018 oslovili parti-

¹¹³ Našími informátormi a informátorkami boli sociálni pedagógovia a pedagogičky v lokalitách realizácie projektu, ako aj ich koordinátorka.

cipantov školenia Nové horizonty so žiadosťou o vyplnenie dotazníka v papierovej forme. Školenia sa zúčastnili sociálni pedagógovia a pedagogičky, ako aj dobrovoľníci pracujúci s komunitou v lokalitách realizácie projektu. Dotazník obsahoval 14 otázok a vyplnilo ho 8 z celkového počtu 10 participantov. Cieľom bolo získať informácie o tom, kto je z demografického hľadiska cieľovou skupinou DŠV v štyroch lokalitách realizácie projektu, akým bariéram počas štúdia títo študenti čelia alebo čelili, aká je typická vzdelávacia dráha cieľovej skupiny DŠV (t. j. v ktorom ročníku najčastejšie ukončujú predčasne vzdelávanie a v akom veku sa zapájajú do DŠV), aké faktory ovplyvnili podľa nich predčasné ukončenie vzdelávania, ako aj vstup študentov do DŠV, a ako respondenti vnímajú očakávania a perspektívy účastníkov DŠV.

Zároveň bol uchádzačom a uchádzačkám o druhošancové vzdelávanie vo všetkých štyroch lokalitách distribuovaný dotazník v papierovej forme prostredníctvom informátorov v auguste 2018. V tom istom mesiaci dotazník vyplnilo 36 respondentov, ktorí v septembri nastupovali do štúdia niektorého z druhošancových programov alebo pokračovali v druhošancovom programe, ako napr. niektorí študenti dvojročných učebných F-odborov, ktorí sa rozhodli od septembra absolvovať kurz na dokončenie ZŠ. Dotazník obsahoval tiež 14 otázok a cieľ bol rovnaký ako pri predchádzajúcom dotazníku: zistiť, kto je z demografického hľadiska naša cieľová skupina, aká je ich vzdelávacia dráha (t. j. v ktorom ročníku najčastejšie predčasne ukončili vzdelávanie, v akom veku vstupujú do DŠV), identifikovať dôvody vedúce k predčasnému ukončeniu počiatočného štúdia a faktory vstupu do DŠV, ako aj bariéry, ktorým v počiatočnom štúdiu čelili, podporu, aká sa im dostávala počas vzdelávania na základných a stredných školách, a ich vzdelanostné ambície.

4.2. Fáza počas intervencie

Hlavným zámerom uskutočňovania výskumných aktivít počas intervencie bolo zistiť, ako prebieha realizácia DŠV v praxi a identifikovať bariéry pri realizácii druhošancového vzdelávania a v jeho prístupe. V septembri 2018 sme uskutočnili fokusové skupiny s cieľovou skupinou DŠV. Celkovo sme zrealizovali

štyri fokusové skupiny, čiže jednu v každej lokalite realizácie projektu, pričom každá fokusová skupina trvala približne dve hodiny. Účastníkov a účastníčky tvorili tí, ktorí v čase realizácie fokusovej skupiny participovali na druhošancovom vzdelávaní, resp. čakali na začatie druhošancového programu, a tí, ktorí boli cieľovou skupinou DŠV, ale neboli do vzdelávania zapojení, ani nemali záujem zapojiť sa. *Tabuľka č. 3* poskytuje prehľad o počte participantov fokusových skupín v jednotlivých lokalitách. Participantí boli oslovení prostredníctvom miestnych informátorov. Cieľom vedenia fokusových skupín s cieľovou skupinou bolo spoznať skúsenosti s počiatočným vzdelávaním, bariéry, ktorým v pokračovaní v štúdiu čelili, skúsenosti s hľadaním práce, motivácie zapojiť sa do DŠV, spôsob, akým získali informácie o možnosti opätovného zapojenia sa do vzdelávania, a ako by malo DŠV ideálne fungovať, aby naplnilo ich potreby a záujmy.

Tabuľka 3: Počet participantov a participantiek fokusových skupín

Miesto realizácie fokusovej skupiny	Počet účastníkov fokusovej skupiny
Stará Ľubovňa	12
Rankovce	6
Veľká Ida	10
Luník IX	7

Zdroj: *autorky*

Počas vzdelávania Mosty z chudoby, ktoré sa uskutočnilo v októbri 2018, sme opäť oslovili participantov tohto školenia so žiadosťou o vyplnenie dotazníka. Mosty z chudoby boli určené predovšetkým pre odborných pracovníkov VÚC a iných samosprávnych aktérov, ako napr. predstaviteľov škôl. Školenia sa v konečnom dôsledku zúčastnili len predstavitelia škôl, t. j. riaditelia a učители. Počas vzdelávania sme teda distribuovali dotazník v papierovej forme totožný s tým, ktorý bol vyplnený účastníkmi školenia Nové horizonty. Účelom bolo získať údaje o tom, kto je z demografického hľadiska cieľovou skupinou druhošancového vzdelávania v štyroch lokalitách realizácie projektu, akým bariéram počas štúdia títo študenti čelia alebo čelili, aká je typická vzdelávacia dráha cieľovej skupiny

druhošancového vzdelávania¹¹⁴, aké faktory ovplyvnili podľa nich predčasné ukončenie vzdelávania, ako aj vstup študentov do DŠV, a ako respondenti vnímajú očakávania a perspektívy účastníkov DŠV. Dotazník vyplnilo celkovo 10 participantov vzdelávania Mosty z chudoby.

V priebehu projektu sme sa sústredili aj na zber dát od kľúčových aktérov v oblasti DŠV. Bližšie nás zaujímala realizácia kurzov na dokončenie ZŠ. Práve preto v období od apríla do júna 2019 bolo zrealizovaných celkovo 11 pološtruktúrovaných rozhovorov s aktérmi verejnej správy (pozri *tabuľku č. 4*), z toho v troch prípadoch išlo o skupinové rozhovory.

Tabuľka 4: Prehľad počtu inštitúcií verejnej správy zúčastnených na výskumných rozhovoroch

Predstavitel/ka inštitúcie (názov)	Celkový počet rozhovorov
Základná škola	3
Stredná odborná škola	2
VÚC - odbor školstva	2
Mesto - odbor školstva	2
Okresný úrad - odbor školstva	2

Zdroj: *autorky*

Výber výskumnej vzorky bol založený na identifikovaní kľúčových inštitucionálnych aktérov v oblasti DŠV prostredníctvom analýzy sekundárnych dát. Pri oslovovaní respondentov sme postupovali kombináciou metódy snehovej gule a analýzy dostupných dát Centra vedecko-technických informácií SR (ďalej len CVTISR). Rozhovory trvali približne jednu až dve hodiny. Geografické rozloženie pritom pre nás nebolo určujúce, nakoľko cieľom rozhovorov bolo zistiť, ako fungujú kurzy na dokončenie ZŠ, aké úkony realizácii predchádzajú a identifikovať prekážky v realizácii tohto druhu vzdelávania. Celkový prehľad respondentov za jednotlivé inštitúcie je znázornený v *tabuľke č. 5*.

Za účelom zberu informácií o fungovaní DŠV s dôrazom na kurzy na dokončenie ZŠ sme v marci 2019 uskutočnili aj pološtruktúrovaný rozhovor s jednou

¹¹⁴ t. j. v ktorom ročníku najčastejšie ukončujú predčasne vzdelávanie a v akom veku sa zapájajú do druhošancového vzdelávania.

zo zástupkýň Štátnej školskej inšpekcie. V máji 2019 sme viedli pološtruktúrovaný rozhovor aj s predstaviteľkou CVTI SR. Cieľom rozhovoru bolo zistiť, aké údaje CVTI SR zbiera vo vzťahu k DŠV na úrovni kurzov na dokončenie ZŠ, ako prebieha zber dát a akým výzvam čelí.

Tabuľka 5: Prehľad respondentov verejnej správy v prieskume o fungovaní kurzov

Predstaviteľ/ka inštitúcie	Pozícia	Lokalita
Základná škola	Riaditeľka	Stará Ľubovňa
Základná škola (2 respondenti)	Riaditeľ, učiteľka	Bratislava
Základná škola	Riaditeľka	Žilina
Stredná odborná škola (3 respondenti)	Riaditeľka, dve učiteľky	Košice
Stredná odborná škola (3 respondenti)	Riaditeľ, zástupca riaditeľa, učiteľka	Košice
VÚC	Predstaviteľka odboru školstva	Bratislava
VÚC	Predstaviteľka odboru školstva	Prešov
Mesto	Predstaviteľka odboru školstva	Bratislava
Mesto	Predstaviteľka odboru školstva	Stará Ľubovňa
Okresný úrad	Predstaviteľka odboru školstva	Trnava
Okresný úrad	Predstaviteľ odboru školstva	Nitra
Štátna školská inšpekcia	Predstaviteľka Štátnej školskej inšpekcie	Bratislava
CVTI SR	Predstaviteľka CVTI SR	Bratislava

Zdroj: autorky

V tejto časti výskumu sme zbierali aj údaje o účastníkoch a účastníčkach zapojených do DŠV v rámci nášho projektu, ako aj o priebehu im poskytovanej podpory. Tieto údaje sme získavali prostredníctvom mesačných správ od terénnych pracovníkov nášho projektu, ktorí sa venovali práci s cieľovou skupinou. Boli nimi sociálni pedagógovia a pedagogičky a doučovateľia, či doučovateľky účastníkov DŠV.

4.3. Fáza po intervencii

Cieľom záverečnej fázy bolo zistiť skúsenosť samotných účastníkov a účastníčok s druhošancovým vzdelávaním a ich vzdelávaciu alebo kariérnu dráhu po ukončení intervencie. Zároveň sme zisťovali skúsenosti projektového personálu (doučovateľov a doučovateľiek, sociálnych pedagógov a pedagogičiek), ktorý poskytoval počas intervencie podporu účastníkom a účastníčkam DŠV.

Po ukončení školského roku, t. j. od polovice júla 2019 do polovice novembra 2019, sme realizovali pološtruktúrované individuálne rozhovory so sociálnymi pedagógmi a od polovice júla 2019 do januára 2020 s doučovateľmi a doučovateľkami účastníkov DŠV v lokalitách realizácie projektu (pozri *tabuľku č. 6*), pričom títo pôsobili ako zamestnanci projektu v jednotlivých lokalitách. Veľké časové rozmedzie realizácie rozhovorov bolo zapríčinené jednak letnou sezónou a čerpaním dovolení, ale tiež zložitou časovou kompatibilitou s vybranými respondentmi. Cieľom vedenia rozhovorov so sociálnymi pedagógmi bolo zistiť, aká je ich skúsenosť s prácou s cieľovou skupinou DŠV a získať informácie o procese spolupráce s nimi, s ich rodinami a inými aktérmi. Prostredníctvom rozhovorov sa zisťovalo aj to, ako vnímajú programy DŠV, do ktorých boli zapojení ich študenti. Cieľom individuálnych rozhovorov s doučovateľmi a doučovateľkami bolo zistiť ich konkrétnu skúsenosť s prácou s cieľovou skupinou zapojenou do DŠV, ako prebiehala ich vzájomná spolupráca, akým prekážkam čelili pri realizácii aktivít, čo boli faktory ovplyvňujúce predčasný odchod z DŠV a akú podporu by účastníci potrebovali. Individuálne pološtruktúrované rozhovory so sociálnymi pedagógmi a doučovateľmi účastníkov DŠV trvali približne jednu až dve hodiny.

Tabuľka 6: Prehľad respondentov individuálnych rozhovorov na komunitnej úrovni

Pozícia	Lokalita
Sociálny pedagóg	Stará Ľubovňa
Sociálna pedagogička	Luník IX
Sociálna pedagogička	Rankovce
Sociálna pedagogička	Veľká Ida
Učiteľ poobedňajšieho doučovania	Stará Ľubovňa
Učiteľ poobedňajšieho doučovania	Luník IX
Učiteľka poobedňajšieho doučovania	Rankovce
Učiteľka poobedňajšieho doučovania	Veľká Ida

Zdroj: *autorky*

Za účelom získania informácií o skúsenosti samotných účastníkov DŠV s priebehom vzdelávania, sme v období po konci školského roku, t. j. júl 2019 – november 2019, zrealizovali celkovo tri pološtruktúrované skupinové a štyri individuálne rozhovory s tými, ktorí participovali na druhošancovom vzdelávaní. Väčší počet respondentov sa nám ani napriek snahe informátorov nepodarilo získať, a to z viacerých dôvodov, ako napr. odšťahovanie sa účastníka/účastníčky DŠV z lokality, neúčast na stretnutí napriek potvrdeniu účasti a pod. Prehľad o počte respondentov podľa druhu rozhovorov poskytuje *tabuľka č. 7*. Cieľom vedenia rozhovorov bolo získať informácie o prekážkach, ktorým počas vzdelávania čelili, podpore, ktorú získavali a výhodách, či nevýhodách účasti na druhošancovom vzdelávaní. Rozhovory boli vedené s účastníkmi, ktorí absolvovali štúdium počas trvania nášho projektu, či už v maturitnom odbore, dvojročných učebných F-odboroch, alebo kurzoch na dokončenie ZŠ, bez ohľadu na to, či štúdium v danom školskom roku ukončili úspešne alebo neúspešne. Celkový prehľad respondentov podľa druhu štúdia a lokality je znázornený v *tabuľke č. 8*. Respondenti boli pre výskumné rozhovory oslovení prostredníctvom informátorov a každý rozhovor trval zväčša 45 minút až jednu hodinu.

Tabuľka 7: Prehľad počtu respondentov podľa druhu rozhovorov

Druh rozhovoru	Počet rozhovorov	Celkový počet respondentov
Skupinový	3	8
Individuálny	4	4
Spolu	7	12

Zdroj: autorky

Tabuľka 8: Prehľad celkového počtu respondentov

Program druhošancového vzdelávania, na ktorom sa zúčastnili v rámci nášho projektu	Lokalita
Kurz na dokončenie ZŠ	Stará Lubovňa
Kurz na dokončenie ZŠ	Stará Lubovňa
Kurz na dokončenie ZŠ	Stará Lubovňa
Kurz na dokončenie ZŠ	Stará Lubovňa
Dvojiročný učebný F-odbor	Veľká Ida
Dvojiročný učebný F-odbor	Veľká Ida
Dvojiročný učebný F-odbor	Veľká Ida
Kurz na dokončenie ZŠ	Veľká Ida
Kurz na dokončenie ZŠ	Luník IX
Súkromná stredná škola, maturitný odbor	Luník IX
Dvojiročný učebný F-odbor	Rankovce
Dvojiročný učebný F-odbor	Rankovce

Zdroj: autorky

Aby sme získali údaje o ďalšej vzdelávacej dráhe účastníkov, resp. absolventov DŠV, ako aj o dôvodoch úspešného alebo neúspešného ukončenia štúdia v druhošancovom programe a zdrojoch podpory počas štúdia, vytvorili sme dotazník s 13 otázkami. Ten sme v papierovej forme distribuovali do každej lokality realizácie projektu prostredníctvom miestnych informátorov, ktorí respondentom a respondentkám pomáhali pri vyplňaní dotazníka vysvetlením jednotlivých otázok. Túto metódu zberu informácií sme zvolili na základe potreby rýchleho zberu dát od väčšieho množstva respondentov a respondentiek,

ktorými boli účastníci/absolventi DŠV v rámci projektu. Z celkového počtu 51 distribuovaných a vyplnených dotazníkov bolo do analýzy zahrnutých 46 z nich, pričom pri zvyšku išlo o chybné vyplnenie.

4.4. Limity výskumu

Počas implementácie projektu sme čelili niekoľkým výzvam, ktoré vnímame ako limitácie v spojitosti s uskutočneným výskumom.

- Vzhľadom na to, že projekt získal finančnú podporu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky a informácie o lokalitách realizácie projektu sú transparentné, nie je možné v projektových výstupoch lokality anonymizovať. Prípadné citlivé dáta preto nie sú obsiahnuté v tejto publikácii.
- Projekt prebiehal v lokalitách, kde už partnerská organizácia istý čas pôsobila pred tým, ako sa začal realizovať, teda v daných lokalitách už mala vybudované vzťahy či už s miestnou komunitou, alebo miestnymi aktérmi. To do značnej miery ovplyvnilo celkovú podobu DŠV od náboru účastníkov na štúdium až po ukončenie vzdelávania. Napriek tomu dáta z výskumu v štyroch lokalitách realizácie projektu budú viesť k vytvoreniu modelu DŠV, ktorý bude prenosný aj na iné samosprávy, avšak za rovnakých podmienok, za akých sa daný model realizoval.
- Programy DŠV v jednotlivých lokalitách sa začínali v rôznych termínoch a líšili sa aj dĺžkou trvania a intenzitou. Napriek tomu je dôležité zdôrazniť, že takéto osobitosti sú bežnou praxou v súvislosti s DŠV a majú síce dopad na jeho kvalitu, avšak nelimitovali zber dát v rámci nášho výskumu.
- Rôznorodosť cieľovej skupiny s ohľadom na druh druhošancového programu – účastníci sa v rámci DŠV zúčastnili buď (1) kurzu na dokončenie ZŠ, (2) štúdia učebného F-odboru, (3) štúdia učebného F-odboru a zároveň kurzu na dokončenie ZŠ, pritom niektorí boli prvákmi F-odboru a iní druhákmi, či (4) štúdia trojročného alebo štvorročného odboru strednej odbornej školy v dennej alebo v externej forme. Tým, že projekt je orientovaný najmä na

fungovanie DŠV ako takého a na rolu aktérov verejnej správy v oblasti DŠV, charakter cieľovej skupiny neovplyvňuje jeho výsledky.

- Testovanie PIAAC¹¹⁵ bolo počas výskumu nastavené ako jedna z metód zberu dát, pričom účastníci boli testovaní v dvoch fázach projektu, a to v prvom polroku školského roka 2018/2019 a po ukončení štúdia v lete 2019. Zámerom bolo prepojiť tieto dáta a analyzovať úroveň kompetencií (čitateľskú a matematickú gramotnosť, kompetencie v súvislosti s riešením problémov a pod.) účastníkov nášho projektu, resp. zistiť ako sa rozvinuli ich kompetencie počas intervencie. Testovanie PIAAC sa nám však neosvedčilo z viacerých dôvodov, preto získané dáta v publikácii neinterpretujeme. Testovaná výskumná vzorka bola jednak príliš malá, ale aj samotné testovanie trvalo príliš dlho (celková doba trvania testu bola 130 minút). Napriek tomu, že bolo možné test rozdeliť a pracovať na ňom po etapách v rôznom čase, účastníci nášho projektu mali veľmi nízku motiváciu testy vyplňať. Na základe výsledkov ich prvého testovania usudzujeme, že mnohí mali nízku úroveň základných zručností v čítaní s porozumením a počítaní, čo u mnohých mohlo súvisieť aj s používaním iného materinského jazyka než je slovenský jazyk. Na testovanie by sa preto mali využiť vhodnejšie hodnotiace nástroje, ktoré uplatňujú citlivý prístup. Okrem toho, celkový počet účastníkov a účastníčok DŠV bol na konci roka menší, než na jeho začiatku. Zistenia z PIAAC testovania nemali vplyv na výsledky projektu, keďže miera úspešnosti účastníkov DŠV bola pre výskumnú časť projektu vedľajšia. Prioritou výskumu bolo zameranie sa na fungovanie DŠV ako takého a na úlohu aktérov verejnej správy v tejto oblasti.
- Počas intervencie prišlo k predčasnému odchodu celkovo 46 účastníkov (z celkového počtu 71) druhošancového vzdelávania z programu, v rámci ktorého sa vzdelávali. Prítom 22 z tých, ktorých sme započítali do skupiny predčasne odchádzajúcich, sú študenti F-odboru, ktorí úspešne ukončili školský rok, ale javili záujem o účasť na kurze na dokončenie ZŠ, na ktorý napokon neboli kvôli prijímacím kritériám zo strany školy prijatí, resp. sa o účasť uchádzať nemohli (viac informácií v kapitole č. 8). Preto aj od začiatku projektu využívali intervencie, ktoré im boli v rámci projektu ponúknuté,

115 Skratka PIAAC označuje spôsob Medzinárodného hodnotenia kľúčových kompetencií dospelých.

avšak z vlastnej iniciatívy ich prestali využívať v momente, keď sa dozvedeli o tom, že na kurze na dokončenie ZŠ nemôžu participovať. Už pri plánovaní projektu sme predpokladali, že istá časť účastníkov program predčasne ukončí. Aby sme toto riziko zmiernili, prostredníctvom sociálnych pedagógov a učiteľov poobedňajšieho doučovania sme poskytovali účastníkom podporu. Je potrebné zdôrazniť, že predčasný odchod študentov z projektu nemal výrazne negatívny vplyv na výskumné výsledky projektu, nakoľko sa projekt zameriaval predovšetkým na aktérov verejnej správy, ich spoluprácu a rolu v oblasti druhošancového vzdelávania.

- Jedným z kľúčových aktérov v oblasti druhošancového vzdelávania sú aj zamestnávateľia. V našom výskume sme potenciálnych lokálnych zamestnávateľov nezahrnuli do výskumnej vzorky, keďže projekt sa primárne venuje aktérom na úrovni verejnej správy.

5. Druhošancové vzdelávanie v strategických a legislatívnych dokumentoch

Druhošancové vzdelávanie je zväčša definované ako opätovný návrat alebo vstup do vzdelávacieho systému, pričom ide o vzdelávanie iné, než počiatočné štúdium. UNESCO ho definuje ako vzdelávanie cielené na tých, ktorí z rôznych príčin buď nenavštevovali školu, alebo predčasne ukončili vzdelávanie, do ktorého boli zapojení. Definícia tiež zdôrazňuje, že účastníci takéhoto druhu vzdelávania sú častokrát starší ako typická cieľová skupina daného vzdelávacieho programu, ktorým sa dá získať príslušný stupeň vzdelania.¹¹⁶

V slovenskom kontexte definujú Kešelová, Grandtnerová a Urdzиковá¹¹⁷ druhošancové vzdelávanie ako „vzdelávací proces zameraný na cieľovú skupinu dospelých, ktorí v detstve alebo v dospievaní nemohli získať príslušný stupeň vzdelania v školskom systéme. Najčastejšie v ňom ide o získanie základného a stredného vzdelania a rozvoj gramotnosti.“ Cieľovou skupinou DŠV však nie sú len dospelí, ale aj mladí ľudia, ktorí predčasne ukončili vzdelávanie, resp. ukončili povinnú školskú dochádzku bez získaného stupňa vzdelania, pričom ide väčšinou o skupinu tzv. NEET. Túto skupinu definuje OECD ako mladých ľudí, ktorí nie sú

116 „TVEtipedia Glossary.“

117 Daniela Kešelová, Lenka Grandtnerová a Jana Urdzиковá. *Integrácia mladých ľudí s nízkym vzdelaním na trhu práce: vzdelávanie druhej šance*. Str. 10.

zamestnaní, ani nie sú v procese vzdelávania alebo odbornej prípravy.¹¹⁸ V našom výskume definujeme cieľovú skupinu ako dospelých a mladých ľudí, ktorí ukončili povinnú školskú dochádzku, teda mladých od 15 rokov, ktorí nenadobudli nižšie stredné vzdelanie alebo nadobudli len nižšie stredné vzdelanie a nepokračovali v štúdiu na strednej škole.

Legislatívne ukotvenie druhošancového vzdelávania je dôležité pre správne nastavenie, implementáciu a podporu efektívneho fungovania tohto druhu vzdelávania. V zahraničí je DŠV vnímané ako súčasť celoživotného vzdelávania a platí to aj v kontexte Slovenska. Práve v tejto kapitole vysvetlíme, ako je DŠV legislatívne poňaté na úrovni EÚ, keďže európska legislatíva nás ako členskú krajinu do značnej miery ovplyvňuje, a zároveň vysvetlíme, ako ho vymedzuje slovenská legislatíva.

5.1. Nadnárodná úroveň

Prvé školy druhej šance na úrovni EÚ vznikli na základe návrhu Európskej komisie (EK) s cieľom poskytnúť mladým ľuďom bez kvalifikácie a zručností možnosť vzdelávať sa, a to v dokumente *Biela kniha Európskej komisie Vyučovanie a vzdelávanie – Smerom k učiacej sa spoločnosti*¹¹⁹ (ďalej len *Biela kniha*) z roku 1995. Dokument reaguje na rýchly vývoj technológie a informačnej spoločnosti, ktorý zapríčinil na trhu práce dopyt po nových zručnostiach a prispel tiež k vylúčeniu ohrozených skupín z pracovného trhu. Za najviac ohrozených pritom považuje mladých ľudí bez kvalifikácie, pracovníkov vo vysokom veku, dlhodobo nezamestnaných alebo ženy, ktoré sa vracajú na trh práce po materskej alebo rodičovskej dovolenke. Druhošancové vzdelávanie je navrhované ako nástroj pre lepšiu integráciu na trhu práce, a to predovšetkým mladých ľudí, ktorí buď predčasne opustili vzdelávací systém, alebo im predčasný odchod hrozí. Úlohou škôl druhej šance je preto poskytovať cieľovej skupine kvalitnú podporu a vzdelávanie. V niektorých lokalitách by mali tieto školy slúžiť ako vzdelávacie centrá,

¹¹⁸ OECD, *OECD Education at a Glance*, str. 23 a 34; pôvodne z „Neither employed nor in education or training.“

¹¹⁹ Európska komisia, *Biela kniha Európskej komisie Vyučovanie a vzdelávanie: Smerom k učiacej sa spoločnosti*, str. 42- 43.

v ktorých by sa mohla stretávať aj širšia komunita. Vyučujúci by v nich mali poskytovať svoje služby aj mimo vyučovacích hodín. Zásadou na tejto úrovni vzdelávania by malo byť tiež predchádzanie segregácii a zabezpečenie kvalitných učiteľov.

Pre širší kontext je potrebné uviesť, že na *Bielu knihu* nadväzujú ďalšie dôležité dokumenty, ktoré sa zaoberajú témou celoživotného vzdelávania v kontexte predčasných odchodov zo vzdelávania. Napr. *Lisabonská stratégia*, ktorá sa zameriava na zlepšenie európskej ekonomiky a zvýšenie zamestnanosti, alebo *Európa 2020: Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu*, ktorá ako jeden z cieľov stanovuje do roku 2020 znížiť pod 10 % podiel tých, ktorí predčasne ukončia vzdelávanie.¹²⁰ Oba dokumenty rozpoznávajú význam celoživotného vzdelávania, a preto v reakcii na nárast mladých ľudí bez vzdelania apelujú na posilnenie práve tejto oblasti.

V európskom priestore sa čoraz častejšie operuje nielen s pojmom celoživotného vzdelávania, ale aj so samotným konceptom DŠV. Druhošancové vzdelávanie je v odporúčaniach Rady EÚ navrhované ako kompenzačný nástroj na riešenie nízkej vzdelanostnej úrovne a s tým súvisiacej nízkej zamestnatelnosti či sociálneho vylúčenia, a to napr. v *Odporúčaniach Rady z 28. júna 2011 o politikách na zníženie predčasného ukončovania školskej dochádzky*;¹²¹ *Odporúčaniach Rady z 9. decembra 2013 o účinných opatreniach na integráciu Rómov v členských štátoch*;¹²² *Návrhu spoločnej správy Rady a Komisie na rok 2015 o vykonávaní strategického rámca pre európsku spoluprácu vo vzdelávaní a odbornej príprave*;¹²³ *Odporúčaniach Rady EÚ z 19. decembra 2016 s názvom Cesty zvyšovania úrovne zručností: Nové príležitosti pre dospelých*.¹²⁴

120 Európsky parlament, *Lisabonská stratégia*; Európska komisia. *Európa 2020*, str. 5.

121 Rada Európskej únie, *Odporúčania Rady z 28. júna 2011 o politikách na zníženie predčasného ukončovania školskej dochádzky*, str. 2, 6.

122 Rada Európskej únie, *Odporúčania Rady z 9. decembra 2013 o účinných opatreniach na integráciu Rómov v členských štátoch*, str. 378/4.

123 Európska komisia, *Návrh spoločnej správy Rady a Komisie na rok 2015 o vykonávaní strategického rámca pre európsku spoluprácu vo vzdelávaní a odbornej príprave (ET 2020). Nové priority pre európsku spoluprácu v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy*, str. 10.

124 Rada Európskej únie, *Odporúčania Rady EÚ z 19. decembra 2016 s názvom Cesty zvyšovania úrovne zručností*, str. 484/3, ods. 19.

Je dôležité spomenúť, že zo strany EÚ je Slovenskej republike vo vzťahu k DŠV adresovaná kritika vo veci nedostatočného využívania tejto kompenzačnej politiky, a to konkrétne v *Odporúčaniach Rady o národnom programe reformy na Slovensku a poskytnutí stanoviska Rady k programu stability SR v roku 2017*.¹²⁵ V tejto súvislosti Rada Európskej únie vo svojich *Odporúčaniach Rady z 13. júla 2018, ktoré sa týkajú národného programu reforiem Slovenska na rok 2018*, označila druhošancové vzdelávanie pre znevýhodnené skupiny obyvateľstva na Slovensku za nedostatočne rozvinuté.¹²⁶

5.2. Národná úroveň

Medzi významné dokumenty, ktoré sa na národnej úrovni zaoberajú celoži-
votným vzdelávaním, vrátane DŠV, a ktoré sa venujú problematike dosahovania
nízkeho stupňa vzdelania, patrí predovšetkým *Stratégia celoživotného vzdelá-
vania a celoživotného poradenstva* z roku 2007 a jej aktualizovaná verzia z roku
2011.¹²⁷ Ďalej je to *Stratégia Slovenskej republiky na integráciu Rómov do roku 2020*,
revidovaná v roku 2012, ktorá si ako jeden z cieľov určila podporu zvyšovania
vzdelanostnej a kvalifikačnej úrovne uchádzačov o zamestnanie z rómskych
komunit bez dosiahnutého nižšieho stredného vzdelania, alebo bez stredného
vzdelania a to formou druhošancového vzdelávania.¹²⁸ Okrem toho sa vláda SR
zaviazala k podpore zamestnanosti MRK prostredníctvom rozšírenia možností
DŠV vo svojom *Programovom vyhlásení na roky 2016-2020*.¹²⁹

Keďže sa v slovenskej legislatíve pojem *druhošancové vzdelávanie* explicitne
nepoužíva, vzdelávanie, ktoré môžeme na základe vyššie uvedených definícií
chápať ako druhošancové, je zarámčované školským zákonom¹³⁰, pričom ho
dopĺňajú iné zákony, ako napríklad *zákon o celoživotnom vzdelávaní*¹³¹. Ide totiž

¹²⁵ Rada Európskej únie, *Odporúčania Rady o národnom programe reformy na Slovensku a poskytnutí stanoviska Rady k programu stability SR v roku 2017*, str. 261/112.

¹²⁶ Rada Európskej únie, *Odporúčaniach Rady z 13. júla 2018, ktoré sa týkajú národného programu reforiem Slovenska na rok 2018*, str. 320/109, ods. 12.

¹²⁷ Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, *Stratégia celoživotného vzdelávania*.

¹²⁸ Úrad vlády SR, *Stratégia Slovenskej Republiky na integráciu Rómov do roku 2020*, str. 33.

¹²⁹ Úrad vlády SR, *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky*, str. 53.

¹³⁰ *Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov*.

¹³¹ *Zákon č. 568/2009 Z. z. o celoživotnom vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov*.

o vzdelávanie všetkých tých, ktorí odišli zo vzdelávacieho systému a chcú sa do vzdelávania opätovne zapojiť.

Zákon o celoživotnom vzdelávaní definuje všetky aktivity zamerané na zlepšenie vedomostí, zručností a schopností počas života ako celoživotné vzdelávanie. Tento zákon je výstupom *Stratégie celoživotného vzdelávania* z roku 2007 a delí vzdelávanie na školské a ďalšie vzdelávanie.

- (1) Školským vzdelávaním sa rozumie vzdelávanie na zvyšovanie stupňa vzdelania. Realizujú ho školy, počnúc materskou školou. Bližšie ho však už definuje školský zákon.
- (2) Ďalším vzdelávaním sa rozumie vzdelávanie, ktoré nadväzuje na školské. Prostredníctvom neho sa prehľbuje odbornosť alebo zvyšuje profesijná kvalifikácia získaná v školskom vzdelávaní. Ďalšie vzdelávanie tiež slúži na uspokojenie záujmov alebo získanie spôsobilosti zapájať sa do života občianskej spoločnosti. Neslúži však na získanie stupňa vzdelania. Realizujú ho vzdelávacie inštitúcie ďalšieho vzdelávania definované v § 5.

Na základe vyššie spomenutého, môžeme druhošancové vzdelávanie vo vzťahu k cieľovej skupine, ktorej sa v našej publikácii venujeme, chápať ako súčasť školského vzdelávania, keďže jeho absolvovanie vedie k dosiahnutiu stupňa vzdelania.

Ako sme spomenuli, formálne DŠV je teda upravené *zákonom č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon)*. V súvislosti s nízko vzdelanými osobami alebo osobami bez vzdelania pod ním rozumieme predovšetkým štúdium na základnej alebo strednej škole, a to (1) vzdelávanie na získanie nižšieho stredného vzdelania, teda kurzy na dokončenie ZŠ (ISCED 2 A), (2) vzdelávanie v učebných F-odboroch stredných odborných škôl (ISCED 2C), a na základe našej výskumnej vzorky aj (3) stredoškolské vzdelávanie vedúce k získaniu výučného listu alebo k maturite, ktoré sa zväčša (v súvislosti s DŠV) uskutočňuje v externej forme (za podmienky, že študent/študentka bol/-a po úspešnom ukončení základnej školy istý čas mimo vzdelávacieho systému; ISCED 3C, 3 A) alebo prostredníctvom individuálneho študijného plánu.

Okrem vyššie spomenutých zákonov je vo vzťahu k DŠV relevantný aj *Zákon č. 5/2004 o službách zamestnanosti*. Druhošancové vzdelávanie ako nástroj zvýšenia zamestnateľnosti by malo viesť nielen k zvýšeniu vzdelania, ale aj k lepšiemu uplatneniu sa na trhu práce. Podľa § 44 ods. 2 vzdelávanie a príprava pre trh práce nie je zvýšením stupňa vzdelania. Zákon však rozlišuje dokončenie si „vzdelania na základnej alebo strednej škole v poslednom ročníku danej školy ako súčasť vzdelávania a prípravy pre trh práce, ak sa tak deje prostredníctvom projektov a programov“.¹³² To znamená, že zákon nepovažuje za vzdelávanie a prípravu pre trh práce kurzy realizované prostredníctvom bežného formálneho systému vzdelávania. Zákon tiež hovorí, že „rovnaako ako pri vzdelávaní a príprave pre trh práce sa postupuje aj v prípade prípravného kurzu na dodatočné ukončenie základného vzdelania uchádzača o zamestnanie“,¹³³ ktorý sa však v praxi nerealizuje. Kešelová a kol. odporúčajú zahrnutie vzdelávania na získanie nižšieho stredného vzdelania (vzdelávanie v kurzoch na dokončenie ZŠ) do vzdelávania a prípravy pre trh práce.¹³⁴ Zahrnutie sa však netýka vzdelávania v učebných F-odboroch, ktoré tento zákon chápe ako sústavnú prípravu na povolanie.

5.2.1. Kurzy na dokončenie ZŠ (ISCED 2 A)

Školský zákon¹³⁵ v paragrafoch 30 a 42 určuje, že vzdelávanie na získanie nižšieho stredného vzdelania (kurzy na dokončenie ZŠ) môžu realizovať výhradne základné školy a stredné odborné školy. Zároveň stanovuje podmienky získania daného stupňa vzdelania, a teda určuje, že vzdelávanie končí komisionálnou

¹³² Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 44 ods. 2.

¹³³ Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 44 ods. 3, pís. b).

¹³⁴ Daniela Kešelová, Lenka Grandtnerová a Jana Urdzíkova. *Integrácia mladých ľudí s nízkym vzdelaním na trhu práce: vzdelávanie druhej šance*, str. 74.

¹³⁵ V čase finalizovania publikácie MŠVVaŠ SR do medzirezortného pripomienkového konania opätovne predložilo návrh novely školského zákona, ktorého súčasťou sú aj plánované zmeny s dosahom na oblasť druhošancového vzdelávania. Prijatie návrhu by ponúklo možnosť získať nižšie stredné vzdelanie úspešným absolvovaním komisionálnej skúšky, ktorú študent F-odboru SOŠ vykoná v priebehu vzdelávacieho programu nižšieho stredného odborného vzdelávania. Predkladateľ zároveň nad rámec súčasne platnej praxe stredným školám (s výnimkou F-odborov) ukladá povinnosť prijímať na štúdium len žiakov, ktorí "úspešne absolvovali externé testovanie". Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2021-105>.

skúškou zo všetkých vyučovacích predmetov, okrem tých s výchovným zameraním.¹³⁶

Hodnotenie študentov je upravené *Metodickým pokynom 22/2011 na hodnotenie žiakov základnej školy*. Pri neúspešnom zvládnutí komisionálnej skúšky umožní škola študentovi vykonať opravné skúšky. Ak je študent hodnotený „nedostatočne“ len z jedného alebo dvoch predmetov, bude mu umožnené opätovne vykonať komisionálne skúšky do dvoch mesiacov. Po úspešnom absolvovaní kurzu na dokončenie ZŠ získajú absolventi a absolventky vysvedčenie s doložkou o získanom stupni vzdelania (ISCED 2 A).

Vyhláška ministerstva školstva SR č. 320/2008 Z. z. o základnej škole špecifikuje formu a dĺžku trvania kurzov na dokončenie ZŠ. Konkrétne umožňuje realizovať kurzy v dennej a externej forme. Podľa nej „*dĺžku kurzu určí riaditeľ na základe získanej úrovne získaného vzdelania osoby, najviac však v dĺžke jedného školského roka.*“¹³⁷

Tento druh vzdelávania je zároveň naviazaný aj na AOTP. Novela zákona č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov z apríla 2019 totiž umožnila uchádzačom o zamestnanie v evidencii úradov práce poberať aktívny príspevok v prípade, že sa zúčastňujú na vzdelávaní v kurze na dokončenie ZŠ realizovaného základnou alebo strednou odbornou školou, či už v dennej alebo v externej forme.¹³⁸

5.2.2. Vzdelávanie na stredných odborných školách (ISCED 2C, 3C, 3 A)

Druhošancové vzdelávanie na úrovni stredoškolského štúdia sa najčastejšie realizuje prostredníctvom štúdia v učebných F-odboroch alebo externou formou štúdia v trojročných alebo štvorročných odboroch. Vzdelávanie na stredných odborných školách je okrem školského zákona upravené aj *zákonom o odbornom vzdelávaní*¹³⁹. Školský zákon podľa § 54 rozoznáva dennú a externú formu štúdia, pričom externú ďalej špecifikuje ako večernú, diaľkovú a dištančnú. *Vyhláška*

¹³⁶ Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 30 a § 42.

¹³⁷ Vyhláška Ministerstva školstva SR č. 320/2008 o základnej škole, § 19.

¹³⁸ Zákon 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 12 ods. 3, pís. b).

¹³⁹ Zákon č. 61/2015 Z. z. o odbornom vzdelávaní a príprave a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

č. 65/2015 bližšie špecifikuje, že externá forma štúdia na stredných odborných školách sa realizuje v dĺžke trvania denného štúdia.¹⁴⁰ Počet žiakov v triede podľa formy vzdelávania je stanovený školským zákonom v § 33 ods. 7. Najnižší počet žiakov je sedemnást pre dennú a osem pre externú formu štúdia. Pritom v ods. 8 oprávňuje zriaďovateľa strednej školy v osobitnom prípade povoliť aj otvorenie triedy s nižším počtom žiakov.¹⁴¹

Učebné F-odborné stredných odborných škôl sú určené pre žiakov, ktorí nezískali nižšie stredné vzdelanie, čiže sa im nepodarilo úspešne ukončiť 9. ročník základnej školy. Podmienky na získanie nižšieho stredného odborného vzdelania, ktoré získa študent/študentka absolvovaním učebného F-odboru strednej odbornej školy sú upravené v § 16, ods. 4 pís. a) školského zákona, pričom zákon určuje, že štúdium sa končí záverečnou skúškou a dokladom o nadobudnutom stupni vzdelania a získanej kvalifikácii je vysvedčenie o záverečnej skúške.

Skupiny odborov, v ktorých stredné odborné školy poskytujú vzdelávanie na dosiahnutie nižšieho stredného odborného vzdelania, sú stanovené *Vyhláškou č. 251/2018 o sústave odborov vzdelávania pre stredné školy a o vecnej pôsobnosti k odborom vzdelávania*. Podľa nej majú záujemcovia o štúdium v učebných F-odboroch, ktorí nezískali nižšie stredné vzdelanie, možnosť vybrať si celkovo z pätnástich takýchto odborov s rôznym zameraním.¹⁴² Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR (MŠVVaŠ SR) zaradilo zoznam F-odborov v rámci tejto vyhlášky do tzv. *Nultého akčného plánu*, ktorý má prispieť k zvýšenej zamestnateľnosti absolventov a k odstráneniu stereotypných, či segregačných odborov.¹⁴³ Detailnejšie však tento zámer nešpecifikuje.

Vzdelávanie na stredných odborných školách, vrátane učebných F-odborov, je bližšie upravené *zákonom 61/2015 o odbornom vzdelávaní a príprave a o zmene a doplnení niektorých zákonov*, podľa ktorého sa na týchto školách uskutočňuje odborné vzdelávanie a príprava, v rámci ktorého prebieha teoretické a praktické

¹⁴⁰ Vyhláška č. 65/2015 o stredných školách, §7 ods. 1.

¹⁴¹ Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 30, ods. 8, pís. a) – e).

¹⁴² Vyhláška č. 251/2018 Z. z. a o sústave odborov vzdelávania pre stredné školy a o vecnej pôsobnosti k odborom vzdelávania, Príloha č. 3.

¹⁴³ Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, *Nultý akčný plán stratégie inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní na rok 2021*.

vyučovanie. Podľa § 4 ods. 1 sa praktickým vyučovaním rozumie odborný výcvik, odborná prax alebo praktické cvičenia. Spôsob a miesto výkonu praktického vyučovania sú stanovené v § 5 a § 6. Tento zákon ďalej bližšie upravuje odborné vzdelávanie a prípravu na strednej odbornej škole v § 23.

Vo vzťahu k cieľovej skupine učebných F-odborov vypracovalo ministerstvo školstva v auguste 2017 *Návrh krokov na koncepčné riešenie podpory mechanizmu doplnenia základného vzdelania*, ktorý rieši problém nízkej vzdelanostnej úrovne prostredníctvom nadobudnutia stupňa nižšieho stredného vzdelania v rámci štúdia na F-odboře. Konkrétne návrh spočíva v doplnení predmetov, ktoré sú povinné pre kurz na dokončenie ZŠ, do obsahu vzdelávania v učebných F-odboroch. Návrh by umožnil žiakom prvého ročníka učebných F-odborov zložiť na konci roka komisionálne skúšky a ich úspešným absolvovaním nadobudnúť nižšie stredné vzdelanie. To by znamenalo, že úspešní absolventi a absolventky skúšok by mohli v ďalšom školskom roku pokračovať v štúdiu na vyššom stupni vzdelania, t. j. na trojročných a štvorročných odboroch. V prípade neúspechu by im bolo umožnené opätovne prejsť komisionálnymi skúškami na konci druhého ročníka. Stále to však zostáva vo forme návrhu.

5.3. Nedostatky legislatívneho rámca

Na základe existujúcich národných dokumentov možno konštatovať, že druhošancové vzdelávanie, ktorým sa získava stupeň vzdelania, resp. ktoré vedie k zvýšeniu vzdelania, je v kontexte Slovenska úzko vymedzené na formálne vzdelávanie, ktoré je poskytované buď základnými alebo strednými školami. V zahraničí sa druhošancové vzdelávanie často uskutočňuje mimo bežného školského prostredia, napr. vo vzdelávacích centrách.¹⁴⁴

V súvislosti s kurzom na dokončenie ZŠ legislatíva definuje druhošancové vzdelávanie veľmi obsírne. To znamená, že neposkytuje informácie o minimálnej alebo odporúčanej dĺžke trvania takéhoto vzdelávania, dokonca ani neposkytuje bližšie usmernenia pre školy ako kurz na dokončenie ZŠ realizovať, resp.

¹⁴⁴ Orr and Hovdhaugen, *Second chance' routes into higher education: Sweden, Norway and Germany compared*; Ollis a kol., *Second Chance Learning in Neighbourhood Houses*; Nouwen a kol., *Flemish Policies on Early School Leaving: A Field Description and Policy Analysis*.

ako pristupovať metodicky k jeho organizácii napríklad pri rôznorodej skupine učiacich sa. Do kurzu sa totiž častokrát hlásia ľudia s rozdielnym ročníkom ukončenia základnej školy, čo môže spôsobovať komplikácie pri vytváraní osnov a organizácii vzdelávania.

V *školskom zákone* absentuje jednoznačné pomenovanie toho, že aj absolventi špeciálnych základných škôl sú potenciálnou cieľovou skupinou kurzov na dokončenie ZŠ. Školský zákon definuje cieľovú skupinu kurzov ako „*fyzické osoby, ktoré nezískali nižšie stredné vzdelanie*“, ¹⁴⁵ z čoho vyplýva, že aj absolventi ŠZŠ alebo tí, čo predčasne ŠZŠ opustili, sa môžu zúčastniť takéhoto druhošancového programu. Explicítne znenie by prispelo k lepšiemu porozumeniu toho, kto sa kvalifikuje za cieľovú skupinu, nakoľko ako prezentujeme v kapitole 9. 3. 5., niektorí predstavitelia škôl nevedia, či absolventov ŠZŠ môžu prijímať, a tak ich z novej účasti diskvalifikujú.

Slovenská legislatíva nedefinuje ani žiadne špecifické kritériá, ktoré by mal pedagogický personál kurzov spĺňať. Cieľová skupina kurzov je iná ako tá, ktorá sa zúčastňuje bežného vzdelávania na dosiahnutie nižšieho stredného vzdelania v rámci počiatočného štúdia na základných školách, a práve preto si vyžaduje špecifický prístup. Napriek tomu je praxou, že vyučovanie v kurzoch na dokončenie ZŠ je realizované učiteľmi a učiteľkami, ktorí sú súčasťou bežného počiatočného vzdelávania. Zákon č. 138/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov totiž určuje jednotné kritériá vzdelania pre učiteľov základných alebo stredných škôl bez ohľadu na to, či vykonávajú pedagogickú činnosť aj na kurzoch, ktorých sa zúčastňujú dospelí a mladí dospelí. Považujeme za kľúčové, aby pedagogickí zamestnanci a zamestnankyne boli v relevantných prípadoch vyškolení v tom ako vyučovať dospelých. Zároveň je však dôležité, aby boli školy poskytujúce DŠV pripravené poskytovať aj podporu špecifickej skupine ľudí, ktorí majú skúsenosť s predčasným odchodom zo vzdelávania, aby mali zručnosti udržať ich v systéme DŠV.

¹⁴⁵ Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 30, ods. 5 a § 42, ods. 4.

V legislatívnych dokumentoch chýba aj zmienka o finančných nástrojoch, ktoré by mali byť poskytované cieľovej skupine na to, aby mohla pravidelne navštevovať tieto vzdelávacie programy a úspešne ich ukončiť. Okrem aktivačného príspevku, ktorý môžu evidovaní uchádzači o zamestnanie poberať, je potrebné zamerať sa aj na poskytovanie iných finančných nástrojov (napr. štipendií, príspevkov na cestovné) dostupných aj pre skupiny obyvateľstva, ktoré nemôžu poberať aktivačný príspevok (napr. ženy, ktoré sú poberateľkami rodičovského príspevku). Finančné nástroje sú dôležité z hľadiska pokrytia výdavkov na dochádzku, ale aj ako motivácia zotrvať v štúdiu.

Je dôležité legislatívne uchopiť aj ďalšie podporné mechanizmy, ktoré by vo vzťahu k cieľovej skupine mali sprevádzať proces druhošancového vzdelávania. Účastníci DŠV by mali mať možnosť využívať asistenčné služby, napríklad doučovanie ako podporu pri zvládaní učiva, mentoring ako podporu pri zvládaní každodenných problémov, ktorým cieľová skupina často čelí, alebo odbornú podporu poskytovanú počas vzdelávania priamo v škole. Kľúčové je tiež poskytovať podporu formou kariérového poradenstva pri výbere povolania, či ďalšej vzdelávacej dráhy.

6. Financovanie a riadenie druhošancového vzdelávania na základných a stredných školách

Financovanie výchovno-vzdelávacieho procesu a prevádzky škôl je ustanovené v zákone č. 597/2003 o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení.¹⁴⁶ Druhošancové vzdelávanie je rovnako ako ostatné druhy vzdelávania financované normatívnym spôsobom, t. j. každej škole prislúcha objem financií závislý od počtu žiakov. Normatív pre školu za kalendárny rok sa skladá z normatívneho príspevku na bežný a na nový školský rok, pričom je určený počtom žiakov danej školy a normatívnym objemom finančných prostriedkov prislúchajúcim na jedného žiaka školy na bežný kalendárny rok.¹⁴⁷ Z tohto dôvodu oznamujú zriaďovatelia a školy stav počtu žiakov alebo študentov k 15. septembru každého školského roku.¹⁴⁸

V súvislosti s DŠV je kľúčové *nariadenie vlády č. 630/2008 Z. z., ktorým sa ustanovujú podrobnosti rozpisu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu pre školy a školské zariadenia*. Podľa neho je normatívny príspevok na žiaka, ktorý chce

¹⁴⁶ Zákon č. 597/2003 o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení.

¹⁴⁷ Ibid., § 4, ods. 2.

¹⁴⁸ Ibid., § 7, ods. 4.

získať nižšie stredné vzdelanie prostredníctvom kurzu na dokončenie ZŠ, 10 % z priemerného normatívu bežného žiaka denného štúdia základnej školy. Výška normatívu pri týchto kurzoch je jednotná pre základnú aj strednú odbornú školu.¹⁴⁹ V čase realizácie výskumných rozhovorov s aktérmi verejnej správy bola výška normatívu v kurzoch na dokončenie ZŠ hodnotená prevažne ako nedostatočná. Kriticky sa k nej vyjadrili poskytovatelia, zriaďovatelia, aj predstavitelia iných inštitúcií, ako napr. okresných úradov (OÚ), zatiaľ čo len jeden respondent (predstavitel' OÚ) zastával názor, že výška financovania je postačujúca (pozri viac informácií v časti 9. 3. 2.).

Normatívny príspevok pre základné školy na rok 2020 predstavoval sumu 1989,80 € (už po zohľadnení koeficientu kvalifikačnej štruktúry), z čoho vyplýva, že normatív na žiaka kurzu na dokončenie ZŠ bol cca 198 € na celý rok, pričom výška normatívu sa môže u niektorých škôl líšiť, a to napríklad v závislosti od kvalifikačnej štruktúry pedagogických zamestnancov školy, zaradenia školy do teplotného pásma a pri základných školách aj v závislosti od ich veľkosti.¹⁵⁰ Na základe toho môžeme tvrdiť, že školám sa z finančného hľadiska neoplatí realizovať kurz v prípadoch, keď majú nízky počet záujemcov. Platí to najmä pre základné školy, ako potvrdzujú aj zistenia z rozhovorov s aktérmi verejnej správy, z ktorých vyplynulo, že v prípade malého počtu účastníkov kurzu na dokončenie ZŠ nie sú pridelené financie dostatočné na pokrytie potrebných výdavkov, ako napr. mzdy zamestnancov. V takom prípade základná škola dofinancuje realizáciu kurzu z vlastných zdrojov, čiže na samotný kurz ešte dopláca.

Ako znázorňuje *tabuľka č. 9*, vývoj počtu základných škôl, ktoré poskytujú kurzy na dokončenie ZŠ, zaznamenal za posledné roky výrazne klesajúci trend. Vo väčšej miere sa do poskytovania kurzu zapájajú stredné odborné školy. Vývoj tohto trendu možno vysvetliť tak, že stredné odborné školy sú k realizácii kurzu motivované viac než základné, keďže SOŠ, ktorá kurz realizuje, získa zároveň aj žiakov pre následné vzdelávanie v trojročných alebo štvorročných odboroch. Zároveň je možné predpokladať, že klesajúci vývoj v poskytovaní kurzov na dokončenie ZŠ základnými školami súvisí s tým, že stredné

¹⁴⁹ Ibid., § 4, ods. 4 a 14.

¹⁵⁰ Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, *Normatívy 2020; Zákon. č. 597/2003 o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení*, § 4, ods. 5.

odborné školy sa stali oprávnenými poskytovateľmi, a teda učitelia sa v učebných F-odboroch mohli využívať možnosť takéhoto druhu vzdelávania priamo na škole, ktorú navštevovali. Jeden z predstaviteľov škôl vo výskumnom rozhovore uviedol, že v období, keď boli oprávnenými poskytovateľmi len základné školy, sa stávalo, že vedenie stredných odborných škôl tieto oslovilo so žiadosťou zrealizovať vzdelávanie v kurzoch na dokončenie ZŠ pre ich študentov a študentky, čo už od roku 2012, keď bola prijatá novela školského zákona, nie je potrebné.

Tabuľka 9: Vývoj počtu kurzov na dokončenie ZŠ podľa poskytovateľa¹⁵¹

Poskytovateľ	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Základné školy	38	31	41	14	17	11	9	4	5	4
Stredné odborné školy	0	0	26	25	37	41	47	48	44	41

Zdroj: autorky, na základe dát z CVTISR

Zároveň platí, že vo veľkej miere (nie však výlučne) sa štúdiá v kurzoch na dokončenie ZŠ zúčastňujú študenti učebných F-odborov danej školy realizujúcej kurz. Normatívny príspevok prislúchajúci učebným F-odborom stredných odborných škôl sa líši podľa kategórie učebného odboru, pričom tieto odbory spadajú buď do štrnastej, alebo pätnastej kategórie. Výška normatívu za rok 2020 pre učebné F-odbery v štrnastej kategórii bola 4268,68 €, zatiaľ čo pre pätnástu kategóriu predstavovala normatívny príspevok 4681,78 €. ¹⁵² Normatív na študenta za dvojročné štúdium predstavoval teda pri štrnastej kategórii učebného odboru takmer rovnakú sumu, pri pätnastej kategórii dokonca prevyšoval sumu, akú dostane gymnázium na študenta za štyri roky štúdia. ¹⁵³ V normatíve je síce zohľadnená aj personálna a prevádzková náročnosť učebného odboru,

¹⁵¹ Novela školského zákona umožňuje stredným odborným školám realizovať kurz na získanie nižšieho stredného vzdelania od roku 2012. Stredné odborné školy v rokoch 2011 – 2012 tento kurz nerealizovali. Okrem toho do tabuľky uvádzame výlučne dáta, pri ktorých školy vykazovali, že kurz realizujú. V dátach CVTI SR je zároveň možné nájsť údaje škôl, kde neuvádzajú, že kurz realizovali, no vykazujú počty žiakov. Tieto údaje by sa dali vysvetliť tým, že školy neotvorili síce kurz, no poskytovali doplnenie si nižšieho stredného vzdelania záujemcom a záujemkyniam individuálnou formou, napr. cez individuálny učebný plán.

¹⁵² Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, *Normatívy 2020*.

¹⁵³ Výpočet na základe údajov z dokumentu *Normatívy 2020*, vychádzajúc z normatívneho príspevku 2267,24 € na študenta gymnázia

kvalifikácia pedagogického personálu a iné, no z hľadiska investícií do tohto druhu vzdelávania a minimálneho dopadu na zvýšenie zamestnanosti absolventov považujeme politiku poskytovania vzdelávania v učebných F-odboroch za finančne neefektívnu. Zohľadňujeme najmä fakt, že absolventi nedosiahnu v takýchto vzdelávacích programoch ani len úroveň ISCED 2 A a nemôžu si tým pádom zvýšiť vzdelanie pokračovaním v štúdiu na trojročnom alebo štvorročnom odbore. Absolventi a absolventky teda sú kvalifikovaní len na pomocné práce.

Ďalším špecifikom pri financovaní DŠV vo vzťahu k realizácii kurzov na dokončenie ZŠ je, že školy by mali počet účastníkov kurzu, teda stav k 15. septembru začínajúceho školského roku, uviesť do Rezortného informačného systému (RIS) spolu s ostatnými údajmi, ktoré vykazujú. Na základe týchto údajov dostane škola pridelené finančné prostriedky. Pokiaľ kurz na dokončenie ZŠ začne neskôr a škola neuviedla počet účastníkov kurzu do RIS-u, nebudú jej pridelené finančné prostriedky za jeho realizáciu.

Jedinou možnou cestou ako získať financie na realizáciu kurzu dodatočne, prípadne na dofinancovanie niektorých položiek, ak škole pridelený finančný balík nebol postačujúci, je dohodovacie konanie, ktoré je upravené v zákone č. 597/2003. Ministerstvo školstva prehodnotí žiadosť zo strany zriaďovateľa, ktorý ju podáva, no samotné dohodovacie konanie nezaručuje pridelenie dodatočných financií. Negatívnu skúsenosť so žiadaním dofinancovania kurzu na dokončenie ZŠ mala v minulosti aj jedna z našich respondentiek – riaditeľka základnej školy: *„Dávala som [žiadosť o dohodovacie konanie], nikdy to neprešlo. Hlavne si myslím, že preto, že to spravuje niekto, kto ani nevie, čo to je. On tomu ani nerozumie. A nevedia, nevedia, na čo to [žiadané financie] je. [Na] Nejaký kurz. [Pre] Troch [účastníkov kurzu]? Hádam nebudeme dávať na troch. Oni nevedia, čo je za tým všetko. Že to je normálne rok roboty.“* Podľa vyjadrenia respondentky z okresného úradu je dôležité, aby škola dôkladne zdôvodnila, prečo sa kurz na dokončenie ZŠ začína realizovať v priebehu školského roka, t. j. až po 15. septembri príslušného školského roku. Podstatné tiež podľa tejto respondentky je, že: *„[n]ikdy sa nerobí dofinancovanie v 100 % výške, zriaďovateľ musí niečo urobiť pre to, aby tiež pomohol.“*

V súvislosti s riadením regionálneho školstva, Hall a kol. uvádzajú, že najdôležitejšími aktérmi sú práve riaditelia a riaditeľky škôl, ako aj ich zriaďovatelia. Ako ďalej konštatujú, rozsiahla agenda je pre vedenie škôl bariérou vo vzťahu k riadeniu samotného pedagogického procesu. Zriaďovatelia môžu v niektorých ohľadoch vedenie škôl odbremeniť, podpora z ich strany však nie je pravidlom.¹⁵⁴ Nejasnosti v riadení sú obzvlášť špecifikom pri realizácii kurzov na dokončenie ZŠ. Informovanosť škôl je v tomto smere do určitej miery poznačená aj reformou verejnej správy, v dôsledku ktorej sa kompetencie v oblasti riadenia presunuli z bývalých krajských školských úradov (KŠÚ) na odbory školstva okresných úradov v sídle kraja, čím sa zrušili aj webové sídla KŠÚ, ktoré boli nástrojom informovania škôl.¹⁵⁵ Nastavenie kurzu v zmysle termínu začatia, dĺžky priebehu a kritérií výberu účastníkov je v plnej kompetencii riaditeľov a riaditeľiek škôl. Metodickú podporu môže školám poskytnúť zriaďovateľ alebo odbor školstva príslušného okresného úradu. Podľa našich zistení je však metodická podpora tak zo strany zriaďovateľa, príslušných okresných úradov, ako aj samotného ministerstva nedostatočná (pozri viac informácií v časti 9. 3. 2). Riaditelia škôl vnímajú nedostatky najmä v súvislosti s informáciami o tom, ako financovať učiteľov kurzu alebo ako kurz zostaviť. K dispozícii totiž majú *Rámcové učebné plány pre získanie nižšieho stredného vzdelania*, tie však stanovujú rozsah a obsah (v zmysle vyučovacích predmetov) takéhoto druhu vzdelávania len v dennej, a nie v externej forme.

Niektoré z informácií, ktoré majú byť vedeniu škôl poskytnuté už v úvodnej fáze realizácie kurzu na dokončenie ZŠ, časť škôl získa až počas samotného procesu realizácie. Príkladom z nášho výskumu je škola, ktorá nastavila kurz na takmer celé trvanie školského roku a v jeho priebehu jej bola poskytnutá rada zo strany Štátnej školskej inšpekcie o vhodnosti nastavenia kurzu na kratšie obdobie. Tieto kľúčové informácie by mali byť poskytované či už zo strany ministerstva, zriaďovateľa alebo odborov školstva OÚ prioritne každému záujemcovi o realizáciu kurzu. Navyše, informovanie o podmienkach realizácie kurzu a poskytovanie metodickej podpory školám by mali prebiehať systematicky tak, aby

¹⁵⁴ Hall a kol., *Analýza zistení o stave školstva. Riadenie škôl v regionálnom školstve*.

¹⁵⁵ Mederly a kol., *Súčasný problémy v regionálnom školstve a možnosti ich riešenia z pohľadu miest a obcí*, str. 117.

všetky školy mohli prijať informované rozhodnutie, či kurz na dokončenie ZŠ implementovať.

7. Implementačná prax druhošancového vzdelávania

V rámci platnej školskej legislatívy existuje niekoľko možností získania formálneho vzdelania, pod ktorým rozumieme vzdelávanie druhej šance. V našom výskume sa zameriavame na možnosti, ktoré majú ľudia bez nižšieho stredného vzdelania, teda bez dokončeného deviateho ročníka ZŠ, čeliaci bariéram v začlevení na trhu práce.

Osoby, ktoré opustili školský systém pred tým, ako nadobudli nižšie stredné vzdelanie úspešným ukončením deviateho ročníka základnej školy, majú možnosť pokračovať vo formálnom vzdelávaní:

- zapojením sa do kurzu na dokončenie ZŠ na základnej alebo strednej škole (a získaním nižšieho stredného vzdelania, ISCED 2 A);
- zapojením sa do (zväčša dvojročných) učebných F-odborov (a získaním nižšieho stredného odborného vzdelania, ISCED 2C);
- kombináciou uvedených možností, a teda súbežným štúdiom v učebnom F-odbore a zapojením sa do kurzu na dokončenie ZŠ.

V nasledujúcej časti detailnejšie predstavíme princípy fungovania druhošancového vzdelávania v praxi. Pozornosť bude venovaná vyššie uvedeným možnostiam DŠV, teda tak kurzom na dokončenie ZŠ, ako aj učebným F-odborom.

7.1. Kurzy na dokončenie ZŠ

Vzdelávanie na dodatočné získanie nižšieho stredného vzdelania realizujú základné a stredné odborné školy, a to v dennej alebo externej forme. Tento druh vzdelávania označujeme v našej publikácii aj ako „kurz na dokončenie ZŠ“. Nastavenie formy vzdelávania je v rozhodovacej právomoci riaditeľov a riaditeľiek daných škôl. Kurzy sú realizované v rôznej dĺžke, no najviac môžu trvať po dobu jedného roku. O dĺžke trvania kurzu taktiež rozhodujú riaditelia a riaditeľky, a to na základe zistenej úrovne vzdelania účastníkov a účastníčok.¹⁵⁶ Štátna školská inšpekcia však poukazuje na to, že častou chybou pri nastavovaní tohto vzdelávania zo strany škôl je, že nezohľadňujú dosiahnutú úroveň vedomostí a nastavujú kurz jednotne pre všetkých prihlásených.¹⁵⁷

Obsah vzdelávania vychádza z *Rámcových učebných plánov a vzdelávacích štandardov* (ďalej len RUP) na získanie nižšieho stredného vzdelania v dennej forme štúdia, ktoré boli vytvorené v roku 2015. Týždenný plán pozostáva zo slovenského jazyka a matematiky v rozsahu päť hodín týždenne pre každý z predmetov, cudzí jazyk a informatika sa vyučujú raz týždenne a tri hodiny sú alokované skupinám predmetov ako je (1) fyzika, chémia a biológia a (2) dejepis, geografia a občianska náuka. Celkovo to vytvára osemnásť hodín pre povinné predmety, pričom je priestor aj na voliteľné predmety, a to v rozsahu najviac sedem hodín do týždňa.¹⁵⁸ Podľa našich zistení sa tieto alokujú väčšinou na nosné predmety, akými sú slovenský jazyk a matematika. Celkovo tak týždenný plán obsahuje dvadsaťpäť vyučovacích hodín.¹⁵⁹

Tento druh vzdelávania končí komisionálnou skúškou zo všetkých predmetov okrem tých, ktoré majú výchovné zameranie. Neúspešní účastníci a účastníčky

¹⁵⁶ Vyhláška Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR 320/2008 o základnej škole, § 19 ods. 1.

¹⁵⁷ Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni procesu a podmienok organizovania kurzov pre fyzické osoby, ktoré nezískali nižšie stredné vzdelanie*, str. 2.

¹⁵⁸ Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. *Rámcové učebné plány a vzdelávacie štandardy vzdelávania na získanie nižšieho stredného vzdelania podľa § 30 ods. 5 a § 42 ods. 4 zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školského zákona) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.*

¹⁵⁹ Ibid.

majú nárok na opravný termín skúšky.¹⁶⁰ Absolventi získajú vysvedčenie s doložkou o získanom stupni vzdelania.¹⁶¹

Cieľom tohto druhu vzdelávania je umožniť záujemcom:

- získať nižšie stredné vzdelanie;
- nadobudnúť kompetencie, ktoré zodpovedajú profilu absolventa ZŠ;
- doplniť si vzdelanie na uplatnenie a využitie v osobnom, rodinnom a občianskom živote.¹⁶²

Podľa vzdelávacieho štandardu by mal profil absolventa napĺňať niekoľko požiadaviek. Absolventi a absolventky by mali mať osvojené kompetencie, ktoré sú potrebné pre ďalšie štúdium alebo uplatnenie sa na trhu práce. Tieto kompetencie sú bližšie špecifikované pre každý vyučovacý predmet. Mali by mať osvojené stratégie učenia sa a primerané komunikačné zručnosti. Absolventi by mali vedieť reagovať na rôzne životné situácie, vyhľadávať potrebné informácie a relevantne s nimi pracovať. Okrem toho by mali mať prehľad o súčasnom dianí a mali by byť uvedomelí v oblasti svojich práv a v občianskom, či pracovnom živote.¹⁶³

Školy sú oprávnené, no nie sú povinné, kurz na dokončenie ZŠ realizovať, a to ani v prípade, že poskytujú štúdium v učebných F-odboroch. Len približne 42 % stredných odborných škôl, ktoré poskytujú štúdium v F-odboroch, zároveň realizuje aj kurz na dokončenie ZŠ. Pritom je toto vzdelávanie považované za efektívnejší kompenzačný nástroj než samotné vzdelanie získané absolvovaním učebného F-odboru.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Vyhláška Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR 320/2008 o základnej škole, § 19 ods. 2.

¹⁶¹ Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 30 ods. 5.

¹⁶² Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. *Rámcové učebné plány a vzdelávacie štandardy vzdelávania na získanie nižšieho stredného vzdelania podľa § 30 ods. 5 a § 42 ods. 4 zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školského zákona) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.*

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Útvar hodnoty za peniaze, *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením*, str. 75-76.

Tabuľka č. 10 uvádza počty absolventov a absolventiek kurzov na dokončenie ZŠ. Vychádzajúc z údajov Štátnej školskej inšpekcie získaných na základe šetrenia na základných a stredných školách, väčšinu žiakov v kurzoch na dokončenie ZŠ, najmä v Košickom a Prešovskom samosprávnom kraji, tvoria študenti učebných F-odborov pochádzajúci z MRK.¹⁶⁵

Tabuľka 10: Počty absolventov kurzu na dokončenie ZŠ podľa druhu školy

Rok realizácie	ZŠ	SOŠ	Spolu
2013	654	0	654
2014	234	420	654
2015	223	706	929
2016	131	718	849
2017	110	880	990
2018	55	815	870
2019	55	735	790
2020	23	794	817

Zdroj: autorky, na základe dát z CVTISR

Na základe údajov v tabuľke a po zohľadnení počtu študentstva v učebných F-odboroch (napríklad v roku 2018 sa na F-odboroch vzdelávalo celkovo 4364 žiakov)¹⁶⁶, pri ktorých je predpoklad, že väčšina nezískala nižšie stredné vzdelanie, je zrejmé, že len časť z nich využíva možnosť dodatočne získať vzdelanie prostredníctvom kurzu. Potrebné je však mať na zreteli, že kurzy na dokončenie ZŠ nie sú dostupné na všetkých školách s učebnými F-odbormi a základné školy ho realizujú v nízkej miere. Ministerstvo školstva v *Nultom akčnom pláne* plánuje zlepšiť ich dostupnosť a sprístupniť kurzy najmä populácii z vylúčených komunít.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni procesu a podmienok organizovania kurzov pre fyzické osoby, ktoré nezískali nižšie stredné vzdelanie*, str. 2.

¹⁶⁶ Útvar hodnoty za peniaze, *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením*, str. 75.

¹⁶⁷ Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, *Nultý akčný plán stratégie inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní na rok 2021*.

7.2. Učebné F-odborny na stredných odborných školách

Niektorí autori a autorky (napr. Švec alebo Colvin)¹⁶⁸ vnímajú druhošancové vzdelávanie ako druh vzdelávania, ktoré je určené pre tých, ktorí zo školského systému odišli, boli istý čas mimo neho a dávajú tak dôraz na časový odstup medzi počiatočným a druhošancovým vzdelávaním. Vnímame, že v prípade F-odborov táto prestávka nemusí byť nevyhnutne pravidlom. Zdá sa, že učebné F-odborny naplňajú podstatu druhošancového vzdelávania, keďže do nich plynule vstupujú (najmä v dennej forme) aj čerství absolventi základnej školy a tí, ktorí opúšťajú základnú školu ešte pred tým, ako sa im podarí úspešne zvládnuť deviaty ročník. Avšak, tí, ktorí do nich plynule prechádzajú, vo väčšine prípadov nedosiahli na základnej škole nižšie stredné vzdelanie. To znamená, že učebné F-odborny zachytávajú tých, ktorí v podstate predčasne odišli zo základnej školy, pričom jej riadne ukončenie by ich oprávňovalo pokračovať v štúdiu na vyššom stupni vzdelania. Pritom platí, že tieto učebné odbory sú pre nich jedinou cestou ako ostať v systéme formálneho vzdelávania. Zároveň sú F-odborny prepojené s kurzami na dokončenie ZŠ, ktoré práve ľuďom s predčasne ukončenou školskou dochádzkou poskytujú šancu takpovediac kompenzovať svoje straty v systéme vzdelávania, ktoré nie nevyhnutne vznikli ich pričinením.

Vzdelávaním v učebných F-odboroch, ktoré realizujú stredné odborné školy, je možné získať nižšie stredné odborné vzdelanie. Štúdium kombinuje teoretické (všeobecné) a praktické (odborné) vzdelávanie, pričom cieľom je pripraviť pre trh práce absolventov, ktorí nájdu uplatnenie na výkon jednoduchých a pomocných prác. Počet vyučovacích hodín je minimálne 30 a maximálne 32 týždenne. Vedenie školy rozhoduje o výbere predmetov, ktoré sa vyučujú v rámci všeobecného vzdelávania, pričom je možné voliť z predmetov ako slovenský jazyk a literatúra, cudzí jazyk, občianska náuka, dejepis, geografia, matematika, informatika, fyzika, chémia, biológia, etická výchova, náboženská výchova, umenie a kultúra a telesná výchova. Škola tiež rozhoduje o využití

¹⁶⁸ Švec, *Slovník definovaných anglicko-slovenských termínov pedagogiky a andropedagogiky*; Colvin, *Fighting the Drop-out Crisis. Can the Obama Administration Get More High Schoolers To Graduate? A Tale of Three Cities That Are Trying*.

disponibilných hodín, pričom je potrebné rozdeliť ich medzi praktickú prípravu a teoretické vyučovanie.¹⁶⁹

Praktická príprava sa vykonáva formou odborného výcviku pod vedením majstra odborného výcviku či inštruktora alebo formou praktických cvičení pod vedením učiteľa príslušného odborného vyučovacieho predmetu, niekedy aj formou odbornej praxe.¹⁷⁰ Odborný výcvik a prax sa pritom uskutočňujú v dielni alebo na pracovisku u zamestnávateľa, zatiaľ čo praktické cvičenia sa najčastejšie vykonávajú priamo v škole.¹⁷¹

Absolventi a absolventky by mali mať osvojené kľúčové kompetencie, pod ktorými rozumieme schopnosť samostatne konať v pracovnom a spoločenskom živote, využívať informačné a komunikačné technológie, komunikovať v štátnom, materinskom, ako aj v cudzom jazyku a schopnosť spolupracovať v rôznych skupinách. Okrem toho by mali nadobudnúť odborné kompetencie, teda vedomosti a zručnosti potrebné v odbore štúdia a osobnostné predpoklady, ako je napr. schopnosť komunikovať a pracovať v tíme alebo riešiť vzniknuté problémy.¹⁷²

Na učebný F-odbor sa môžu prihlásiť aj dospelé osoby, ktoré sú dlhší čas mimo školského systému.¹⁷³ V takom prípade by trieda pozostávala z dospelých študentov a mladšej generácie, pričom by bolo komplikované naplniť potreby dospelých. Na stredných školách totiž vyučujúci nie sú školení v tom, ako vzdelávať dospelých. Cieľovú skupinu F-odborov však v praxi tvoria zväčša mladší ľudia, ktorí práve opustili základnú školu a nepodarilo sa im úspešne ukončiť deviaty ročník, prípadne sa štúdia v deviatom ročníku nezúčastnili.¹⁷⁴

169 Štátne vzdelávacie programy pre odborné vzdelávanie a prípravu. Skupiny študijných a učebných odborov 31 Textil a odevníctvo; 33 Spracúvanie dreva.

170 Zákon č. 61/2015 Z. z. o odbornom vzdelávaní a príprave a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 4 ods. 2 – 4.

171 Zákon č. 61/2015 Z. z. o odbornom vzdelávaní a príprave a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 6.

172 Štátne vzdelávacie programy pre odborné vzdelávanie a prípravu. Skupiny študijných a učebných odborov 31 Textil a odevníctvo, str. 25-28; 33 Spracúvanie dreva, str. 16-19.

173 Lukáčová, *Aktuálne druhošancové vzdelávanie*, str. 4, príloha in Cigánová a kol., *Záverečná správa z 1. fázy projektu: Monitorovanie verejnej politiky vzdelávania dospelých na Slovensku*.

174 Zistenia z rozhovorov s predstaviteľmi škôl na tému druhošancového vzdelávania v projekte *Mapovanie druhošancového vzdelávania* realizovanom Inštitútom pre dobre spravovanú spoločnosť s finančnou podporou Open Society Foundation in Budapest v období júl 2017 – február 2018.

Škála učebných F-odborov je veľmi limitovaná a do istej miery problematická. Ponúkajú štúdium v šesnástich, resp. sedemnástich zameraniach.¹⁷⁵ Niektoré z nich sú rodovo stereotypné, predovšetkým učebný odbor *praktická žena*, v ktorom sa vzdelávajú väčšinou rómske dievčatá, pričom sa v rámci neho učia starať o rodinu a domácnosť.¹⁷⁶ Tento odbor je nielen rodovo stereotypný, ale spája sa tiež s etnickým stereotypom, kedy sa od rómskych žien očakáva, že budú ženami v domácnosti, pričom sa im neponúka väčšia škála vhodných odborov.¹⁷⁷

Zatiaľ čo absolventi a absolventky vybraných F-odborov (napr. *poľnohospodárska výroba, spracúvanie dreva*) majú väčšiu šancu uplatniť sa na pracovnom trhu než tí, ktorí absolvovali nižšie stredné vzdelanie, niektoré F-odborny naopak šancu na lepšie uplatnenie vôbec neposkytujú. Okrem vyššie spomenutého odboru *praktická žena* aj *lesná výroba* a *potravinárska výroba* vykazujú nižšiu mieru uplatnenia sa na trhu práce, než je miera uplatnenia sa osôb s nižším stredným vzdelaním.¹⁷⁸ Dôležité je upozorniť aj na to, že absolventom F-odborov a trojročných učebných odborov s výučným listom hrozí vysoká miera nezamestnanosti predovšetkým v Prešovskom a Košickom samosprávnom kraji.¹⁷⁹ Ako ukazuje *tabuľka č. 11*, v týchto krajoch zároveň funguje najviac škôl, ktoré ponúkajú štúdium v učebných F-odboroch.

Tabuľka 11: Celkový počet škôl s učebnými F-odbormi podľa krajov

Kraj	KE	PO	BB	TT	NR	ZA	TN	BA
Počet škôl	20	20	19	10	8	6	5	4

Zdroj: autorky, na základe dát z CVTISR¹⁸⁰

¹⁷⁵ Ministerstvo školstva v *Kategóriách SOŠ pre účely financovania na školský rok 2020/2021* uvádza 16 učebných F-odborov, zatiaľ čo CVTI SR v Číselníku študijných a učebných odborov uvádza celkovo 17 učebných F-odborov.

¹⁷⁶ Balážová, *Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách*, str. 33.

¹⁷⁷ Lajčáková, *Rovné šance I.: Podpora stredoškolského vzdelávania rómskej mládeže prostredníctvom dočasných vyrovnávacích opatrení*, str. 39.

¹⁷⁸ Útvar hodnoty za peniaze, *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením*, str. 75.

¹⁷⁹ Herich, *Evidovaná nezamestnanosť absolventov stredných škôl v sezóne 2019/2020*, str. 18 a 20.

¹⁸⁰ Stav údajov k 15. septembru 2020.

Napriek tomu, že učebné F-odbory realizujú mnohé stredné odborné školy (v roku 2018 celkovo 95 zo 441 škôl), udržateľnosť študentov v tomto druhu vzdelávania je veľmi nízka. Podľa odhadov Útvaru hodnoty za peniaze len 29 % študentstva týchto učebných odborov úspešne ukončí štúdium.¹⁸¹

Učebné F-odbory nie sú náhradou nižšieho stredného vzdelania, ani nie je možné tento stupeň vzdelania štúdiom v F-odboroch získať. Podobne ako kurzy na dokončenie ZŠ, predstavujú kompenzačné opatrenie pri neúspešnom ukončení základnej školy, resp. pri riziku predčasného odchodu zo školského systému. Po úspešnom absolvovaní záverečnej skúšky získajú absolventi vysvedčenie o záverečnej skúške¹⁸². Výsledkom vzdelávania v dvojročnom učebnom F-odbone je získanie nižšieho stredného odborného vzdelania, ktoré neumožňuje absolventom pokračovať v ďalšom štúdiu.

7.3. Elokované pracoviská stredných odborných škôl a druhošancové vzdelávanie

Elokované pracoviská stredných odborných škôl (ďalej len „elokované školy“) sú termínom, ktorý sa do veľkej miery spája s druhošancovým vzdelávaním na Slovensku. Pod týmto pojmom si možno predstaviť školy, ktoré vznikajú v inej lokalite než kmeňová škola, ktorá takéto pracovisko zakladá, a ponúkajú štúdium v učebných F-odboroch, niekedy aj trojročných učebných odboroch končiacich výučným listom. Návrhom pre ich vznik v súvislosti s MRK bola potreba vytvorenia lepších podmienok pre ich začlenenie. Vznikajú teda najmä za účelom inkluzie MRK a lepšej dostupnosti vzdelávacích možností.¹⁸³ Až 96 % z nich sa nachádza v obciach s populáciou MRK, pričom spojitost s DŠV je v tom, že až pri 40 % stredných odborných škôl, ktoré realizujú učebné F-odbory, ide práve o elokované školy.¹⁸⁴

¹⁸¹ Útvar hodnoty za peniaze, *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením*, str. 75 na základe dát CVTI SR; CVTI SR, „Štatistická ročenka – stredné odborné školy.“

¹⁸² V určených učebných odboroch na dosiahnutie nižšieho stredného odborného vzdelania môže byť dokladom o získanej kvalifikácii aj výučný list.

¹⁸³ Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v SR, str. 10.

¹⁸⁴ Útvar hodnoty za peniaze, *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením*, str. 76.

V poslednom období sa počet elokovaných škôl mierne zvýšil. Kým v roku 2015 ich fungovalo 56, v roku 2020 otvorilo spolu 31 stredných odborných škôl celkovo 72 elokovaných škôl.¹⁸⁵ Z toho 14 elokovaných škôl je umiestnených v Prešovskom samosprávnom kraji a až 46 v Košickom samosprávnom kraji, pričom práve v týchto dvoch krajoch hrozí absolventom dvojročných a trojročných odborov najvyššia nezamestnanosť.¹⁸⁶ Vznik a rozširovanie siete elokovaných škôl môže súvisieť s motiváciou škôl na ponúkaných odboroch profitovať.¹⁸⁷

Častou kritikou vzdelávania na elokovaných školách je posilňovanie segregácie vo vzťahu k MRK.¹⁸⁸ Zdanlivo inkluzívna politika totiž podporuje vytváranie škôl, ktoré už svojim umiestnením napovedajú, že ide o prevažne alebo čisto rómske školy. Študenti elokovaných škôl nedostávajú veľa možností na opustenie svojej komunity. Praktické vyučovanie totiž často prebieha priamo na školách a v školských dielňach, pričom len zriedkavo školy zabezpečia vykonávanie praktickej prípravy u zamestnávateľa.¹⁸⁹ Exkurzie, výlety a návštevy firiem potenciálnych zamestnávateľov sú tiež skôr výnimkou.¹⁹⁰ Rómski študenti a študentky tak nemajú veľa príležitostí vytvárať si vzťahy aj s nerómskou populáciou, či už ide o rovesníkov alebo budovanie sociálnych kontaktov užitočných aj pre hľadanie si práce.

Kvalita vzdelávania na elokovaných školách je nízka. Niekedy sa stáva, že sa na nich napriek povinnosti nevyučujú všeobecné teoretické predmety, inokedy zase, že výučba prebieha, ale učiaci sa nemajú k dispozícii učebnice.¹⁹¹ Údaje

185 Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, *Sieť škôl a školských zariadení, stredísk praktického vyučovania a pracovísk praktického vyučovania v SR*, str. 168 – 176; v počte elokovaných škôl sme vynechali tie, ktoré boli založené gymnáziami a obchodnými akadémiami.

186 Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, *Sieť škôl a školských zariadení, stredísk praktického vyučovania a pracovísk praktického vyučovania v SR*, str. 168 – 176; Herich, *Evidovaná nezamestnanosť absolventov stredných škôl v sezóne 2019/2020*, str. 18 a 20.

187 Lajčáková, *Rovné šance I.: Podpora stredoškolského vzdelávania rómskej mládeže prostredníctvom dočasných vyrovnávacích opatrení*, str. 40.

188 Balážová, *Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách*; Rigová, *Professed inclusive educational policy: Strengthening gap between Roma and non-Roma in Slovakia* (v príprave).

189 Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni personálnych, priestorových a materiálno-technických podmienok elokovaných pracovísk v strednej odbornej škole v školskom roku 2019/2020 v SR*, str. 4; Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni personálnych, priestorových a materiálno-technických podmienok elokovaných pracovísk v strednej odbornej škole v školskom roku 2017/2018 v SR*, str. 5.

190 Rigová, *Professed inclusive educational policy: Strengthening gap between Roma and non-Roma in Slovakia* (v príprave).

191 Rigová, *Professed inclusive educational policy: Strengthening gap between Roma and non-Roma*

Štátnej školskej inšpekcii nasvedčujú tomu, že elokované školy nie sú častokrát pripravené vytvárať podmienky na naplnenie profilu absolventov a absolventiek daných odborov. Deje sa tak často z dôvodu, že nie je zabezpečená kvalifikovanosť vyučujúcich alebo majstrov v danom odbore, a teda kvalita vyučovania odborných teoretických predmetov a praktickej prípravy je nízka. K nízkej kvalite vzdelávania prispieva aj fakt, že niektoré elokované školy nie sú vybavené zariadením a pomôckami potrebnými na osvojovanie si zručností v danom odbore.¹⁹²

Vytváranie elokovaných škôl podporuje stereotypné správanie smerom k rómskej populácii. Ako uvádza Balážová, umiestnenie školy v blízkosti lokalít s rómskym obyvateľstvom vedie samotných rómskych študentov a študentky k tomu, že takéto školy vnímajú ako školy určené pre nich. Toto vnímanie je problematické, pretože niektorých študentov a študentky s ukončeným nižším stredným vzdelaním a možnosťou študovať na vyššej úrovni vzdelávania, vedie k štúdiu na elokovaných školách, často na dvojročných učebných F-odboroch.¹⁹³ Elokované školy sú niekedy obhajované argumentom, že zabezpečia, aby študenti a študentky z MRK získali aspoň nejaké vzdelanie.¹⁹⁴ S takýmto vnímaním sa nemôžeme uspokojiť. Stereotypné vnímanie rómskej populácie nielenže posilňuje segregáciu, ale vytvára priestor na pretrvanie sociálnych rozdielov medzi majoritnou spoločnosťou a rómskym etnikom, ktoré je beztak do veľkej miery zasiahnuté chudobou a sociálnym vylúčením.

V návrhu na podporu vzniku elokovaných škôl vo vzťahu k rómskej populácii zohrávala významnú rolu geografická vzdialenosť.¹⁹⁵ Balážová však na základe zistení zo svojho výskumu spochybňuje tento fakt a do popredia stavia dôvody,

in Slovakia (v príprave); Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni personálnych, priestorových a materiálno-technických podmienok elokovaných pracovísk v strednej odbornej škole v školskom roku 2019/2020 v SR*, str. 7.

192 Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni personálnych, priestorových a materiálno-technických podmienok elokovaných pracovísk v strednej odbornej škole v školskom roku 2017/2018 v SR*, str. 6 – 9; Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni personálnych, priestorových a materiálno-technických podmienok elokovaných pracovísk v strednej odbornej škole v školskom roku 2019/2020 v SR*, str. 2 – 6.

193 Balážová, *Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách*, str. 26 – 27.

194 Lajčáková, *Rovné šance I.: Podpora stredoškolského vzdelávania rómskej mládeže prostredníctvom dočasných vyrovnávacích opatrení*, str. 39 – 40; Balážová, *Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách*, str. 26.

195 Balážová, *Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách*, str. 10, 27 a 44.

ako sú nedostatok financií cieľovej skupiny a zlyhanie základného školstva.¹⁹⁶ Práve toto nás vedie k názoru, že v niektorých prípadoch DŠV nepredstavuje plnohodnotný návrat do školského systému. Niektorí rómski študenti a študentky nedostali ani prvú šancu na vzdelanie. Počas vzdelávania na základnej škole boli napríklad niektorí zaradení do segregovaných tried a škôl alebo im nebola poskytovaná podpora pri prekonaní jazykovej bariéry, čo často viedlo k horším školským výsledkom. Školský systém v tomto zmysle nedostatočne reaguje na potreby rôznych skupín obyvateľstva, pokiaľ ide o rómske etnikum a sociálne vylúčené skupiny obyvateľstva, na základe čoho potom v rámci vzdelávacích politík vznikajú kompenzačné opatrenia, ako nami spomenuté elokované školy, ktoré však nemôžu poskytnúť kvalitné vzdelanie, ktoré by bolo plnohodnotnou náhradou vzdelávania na základnej škole.

7.4. Vplyv pandémie Covid-19 na druhošancové vzdelávanie

V dôsledku pandemickej situácie boli 16. marca 2020 zatvorené všetky školy na Slovensku.¹⁹⁷ Stredné školy pritom mohli opätovne otvoriť svoje brány až 22. júna, no mnohé z nich zostali zatvorené až do konca školského roku.¹⁹⁸ Pandémia Covid-19 spôsobila novú situáciu, s ktorou sa museli začať vyrovnávať školy nielen na Slovensku, ale v celom svete. Vyučovanie sa presunulo zo školských tried do domáceho prostredia, čo bolo pre mnohé školy výzvou.

Na Slovensku je veľmi málo dostupných údajov, ktoré mapujú vývoj dištančného vzdelávania, resp. výučby počas uzavretia škôl v dôsledku pandémie. Preto v tejto časti vychádzame zväčša z dát Inštitútu vzdelávacej politiky, ktorý zbieral údaje od predstaviteľov škôl (riaditeľov, riaditeľiek a triednych učiteľiek a učiteľov) v dotazníkovom prieskume.¹⁹⁹ Prostredníctvom elektronickej komunikácie sme však zistili, že do tohto prieskumu sa zapojil len zlomok škôl, ktoré poskytujú štúdium v F-odboroch a zároveň aj kurzy na dokončenie ZŠ.

¹⁹⁶ Ibid., str. 10 a 27.

¹⁹⁷ Úrad verejného zdravotníctva SR, "COVID-19: Krízový štáb zavádza prísne opatrenia, zatvárajú sa školy, letiská, karanténa platí pre všetkých, ktorí sa vrátia zo zahraničia"

¹⁹⁸ Úrad vlády SR, "Premiér: Do škôl sa budú môcť vrátiť i žiaci 6. až 9. ročníka ZŠ a stredoškóľáci."

¹⁹⁹ Ostertágová, Čokyna, *Hlavné zistenia z dotazníkového prieskumu v základných a stredných školách o priebehu dištančnej výučby v školskom roku 2019/2020.*

Vyučovanie na školách začalo prebiehať dištančnou formou, a to online alebo offline spôsobom, prípadne kombináciou oboch. Online výučba zahŕňala prácu s internetom, ako napr. videokonferenčné hovory a e-mailovú komunikáciu, zatiaľ čo offline výučba prebiehala napr. telefonicky alebo distribúciou tlačeneých pracovných listov priamo do domácností. Oba spôsoby sú predstaviteľmi škôl hodnotené ako menej efektívne než prezenčné vyučovanie v škole, pričom offline výučba je považovaná za najmenej efektívnu.²⁰⁰ Celkovo sa odhaduje, že na Slovensku sa až 128 tisíc žiakov a študentov (18,5 %) nevzdelávalo v online forme a až 52 tisíc (7,5 %) detí a mladých nebolo zapojených do dištančného vzdelávania vôbec.²⁰¹

Je možné predpokladať, že najmä deti a mladí ľudia z MRK tvoria skupinu, ktorá sa najviac zapájala buď do nedostatočne efektívnej offline výučby, alebo zostávala bez šance vzdelávať sa. Mnohé z týchto detí a mladých ľudí totiž často nemajú prístup k internetu, nevlastnia počítač alebo iné elektronické zariadenie, prípadne dosahujú len nízku úroveň digitálnych zručností, ktoré by im umožnili zapojiť sa do online výučby.²⁰²

Terénny výskum v dvoch lokalitách s populáciou MRK, kde sídlia elokované školy, ukazuje, že študentstvo príslušných odborov elokovaných škôl zostalo až do konca školského roku 2019/2020 bez prístupu k vzdelaniu. Dané školy nedokázali zareagovať na novú situáciu a spustiť dištančnú výučbu, dokonca neudržiavali žiadny druh komunikácie so svojimi študentmi a študentkami a ani im neposkytovali žiadne informácie v súvislosti so vzdelávaním. Končiaci študenti a študentky tak boli držaní v neistote v súvislosti s tým, ako získajú vysvedčenie o záverečnej skúške.²⁰³

Po prvej vlne pandémie koronavírusu vznikol priestor, počas ktorého sa mnohé školy snažili pripraviť na blížiacu sa druhú vlnu, aby mohli študentstvu prístupniť vzdelávanie aj v čase uzatvorenia škôl. Výnimkou nebola ani elokovaná škola z vyššie uvedeného terénneho výskumu. Študentky trojročného

200 Ibid., str. 2.

201 Ibid., str. 2.

202 Rafael a Krejčíková, *Ako zostať blízko na diaľku. Prvé výsledky monitoringu dištančného vzdelávania žiakov z marginalizovaných rómskych komunit počas pandémie COVID-19*, str. 5

203 Rigová, *Professed inclusive educational policy: Strengthening gap between Roma and non-Roma in Slovakia* (v príprave).

učebného odboru (končiaceho výučným listom) dostali na začiatku školského roku 2020/2021 od personálu školy počas vyučovania zadanie prepísať text z vytlačeného papiera, ktorý bol na začiatku hodiny zapožičaný každej študentke. Účelom bolo zabezpečiť ich materiálom na učenie sa počas hroziacej druhej vlny uzatvorenia škôl.²⁰⁴ Takýto druh prípravy však nepovažujeme za efektívny a dostatočný. Považujeme za dôležité, aby sa všetci študenti a študentky dostali k učebnému materiálu, no vnímame, že čas strávený prepisom by mohol byť využitý efektívnejšie, aj vzhľadom na zameškané vyučovanie.

Ako sme už spomenuli, Slovensko nedisponuje mnohými údajmi o priebehu vzdelávania v čase pandémie a zároveň je nedostatok výskumov o dopade pandémie na DŠV. Môžeme však predpokladať, že zistenia z vyššie spomenutého terénneho výskumu nie sú ojedinelé. Nasvedčujú tomu aj medializované prípady, ktoré informujú o tom, že rómski študenti a študentky učebných F-odborov sa počas pandémie neučili.²⁰⁵ Podobných prípadov, kedy školy nie sú pripravené efektívne nachystať študentov na vzdelávanie sa v domácom prostredí je viac, rovnako ako škôl, ktoré nerealizujú dištančnú formu vzdelávania ani v období zatvorených škôl v školskom roku 2020/2021, ktoré trvá od októbra 2020. Predpokladáme, že nezapojenie sa do vzdelávania sa bude do veľkej miery týkať učebných F-odborov, ktoré navštevujú často mladí Rómovia a Rómky z MRK, najmä pokiaľ sú tieto odbory realizované na elokovaných školách v blízkosti bydliska. Rovnako sa možno domnievať, že na týchto školách v období prerušenej prezenčnej výučby neprebíha ani vzdelávanie v rámci kurzov na dokončenie ZŠ.

Podľa prognóz Svetovej banky očakávame, že vplyv pandémie bude mať v oblasti vzdelávania najviac negatívny dopad práve na marginalizované skupiny obyvateľstva.²⁰⁶ Zároveň sa očakáva, že mnoho mladých sa už do školy v dôsledku nedostatku financií spôsobeného koronakrízou nevráti.²⁰⁷ Aj toto naznačuje, že je potrebné systematicky posilniť oblasť podpory žiakov z MRK na základe ich individuálnych potrieb.

²⁰⁴ Údaje získané počas terénneho výskumu v rámci dizertačného projektu.

²⁰⁵ Ogurčáková, "Prepadlo všetkých 493 prvkov. Vedenie podozrivej školy vysvetľuje, ako sa to dá."

²⁰⁶ Azevedo a kol., *Simulating the Potential Impacts of Covid-19 School Closures on Schooling and Learning Outcomes: A Set of Global Estimates*, str. 19.

²⁰⁷ *Ibid.*, str. 15-18.

Ako už v tomto texte naznačujeme, rómski študenti a študentky z MRK majú najmenej šancí zapojiť sa do dištančného vzdelávania, prípadne sú odkázaní na offline výučbu. V súvislosti s DŠV na elokovaných školách je častou praxou, že ich školy nevybavia učebnicami, čo znemožňuje akékoľvek samoštúdium v domácom prostredí.²⁰⁸ Rozdiel v miere vzdelanosti medzi rómskou a nerómskou populáciou je výrazný už v súčasnosti, očakávame však, že vplyv pandémie ho ešte zväčší, pretože práve sociálno-ekonomicky znevýhodnení žiaci majú najmenej príležitostí zapojiť sa do vzdelávania.²⁰⁹

Model DŠV, ktorý funguje na Slovensku, je odlišný od tých, ktoré prezentujeme v kapitole 2. Jeho funkčnosť a rozvinutosť je nedostatočná, pričom systém vzdelávania v kurzoch na dokončenie ZŠ kopíruje osnovy zo základnej školy, čo nemožno považovať za motivujúci prístup vo vzťahu k tým, ktorí majú negatívnu skúsenosť s počiatočným vzdelávaním, či už v zmysle vlastného zlyhania, alebo zlyhania školského systému. Školský systém vo všeobecnosti prispieva k vylúčeniu rómskych žiakov a žiačok, a to segregáciou na takmer všetkých úrovniach vzdelávania. Učebné F-odbory nie sú výnimkou. Ako sme poukázali v tejto kapitole, F-odbory vykazujú segregačné a diskriminačné znaky, ktoré skôr, než k väčšej inklúzii rómskej marginalizovanej mládeže prispievajú vo veľkej miere k posilňovaniu jej sociálneho vylúčenia.

²⁰⁸ Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni personálnych, priestorových a materiálno-technických podmienok elokovaných pracovísk v strednej odbornej škole v školskom roku 2019/2020 v SR*, str. 7.

²⁰⁹ Azevedo a kol., *Simulating the Potential Impacts of Covid-19 School Closures on Schooling and Learning Outcomes: A Set of Global Estimates*, str. 19.

8. Kontextuálne informácie o hlavných lokalitách realizácie výskumu

Hlavnou cieľovou skupinou výskumno-intervenčného projektu boli mladí ľudia z MRK vo veku od 15 do 25 rokov, ktorí sú najviac ohrození skorým odchodom zo školy a vylúčením z trhu práce. Na základe takto definovanej cieľovej skupiny boli zvolené štyri lokality, a to Stará Ľubovňa, Luník IX, Veľká Ida a Rankovce, v ktorých boli pilotne implementované modely DŠV a uskutočnené výskumné aktivity. Výber týchto lokalít bol ovplyvnený aj faktom, že partnerská organizácia projektu ETP Slovensko v týchto lokalitách dlhodobo pôsobí a uskutočňuje komunitné aktivity. Predchádzajúce skúsenosti s lokalitou, ako aj vytvorené väzby a dôvera s miestnou komunitou a inštitúciami významne uľahčovali prístup k cieľovej skupine a umožnili tak úspešnú implementáciu projektových aktivít. V tejto kapitole budú predstavené základné charakteristiky jednotlivých lokalít, ako aj štruktúra cieľovej skupiny.

8.1. Stará Ľubovňa

Stará Ľubovňa sa nachádza v Prešovskom samosprávnom kraji s populáciou 16157 obyvateľov, z toho 11 – 20 % tvorí rómska populácia sústredená v rôznych častiach mesta. Najmenšia časť miestneho rómskeho obyvateľstva je sústredená vo vnútri mesta, ďalšia časť v lokalite Továrenská, ktorá je na okraji Starej Ľubovne. Najväčší podiel miestnej rómskej populácie sídli v segregovanej časti Podsadek.²¹⁰ V rámci nášho projektu sme pracovali s cieľovou skupinou práve z tejto lokality.

Mesto Stará Ľubovňa realizuje projekty, v ktorých zamestnáva pomáhajúce profesie na prácu s marginalizovanými rómskymi komunitami, napríklad projekt Terénna sociálna práca a Národný projekt Komunitné centrá. V rámci neho mesto založilo komunitné centrum v lokalite Továrenská.

V meste fungujú tri štátne základné školy, jedna cirkevná a jedna špeciálna základná škola. Nachádzajú sa tu aj dve gymnáziá, z toho jedno cirkevné, ďalej obchodná akadémia a dve stredné odborné školy (SOŠ technická a Spojená SOŠ hotelových služieb a remesiel, ktorá prevádzkuje v neďalekej obci aj elokované pracovisko). Tie poskytujú vzdelávanie v trojročných a štvorročných odboroch.

V Podsadku sídli ďalšia základná škola, ktorú navštevuje výlučne rómske žiactvo z miestnej osady, pričom miestne rómske deti navštevujú základnú školu v meste len ojedinele. Škola v Podsadku funguje v dvojzmennej prevádzke, navštevuje ju približne 330 žiakov a žiačok, časť z nich je umiestnených v špeciálnych triedach. Niekoľko rokov na tejto základnej škole nebol otvorený deviaty ročník,²¹¹ čo signalizuje, že v tejto lokalite žije veľká cieľová skupina DŠV. Práve na tejto základnej škole prebiehalo počas nášho projektu druhošancové vzdelávanie.

Priamo v Podsadku sa nachádza aj elokované pracovisko súkromnej strednej odbornej školy z Kežmarku. Tá ponúka štúdium v dvojročných učebných F-odboroch, konkrétne v odboroch *stavebná výroba*, *výroba konfekcie* a *spracúvanie dreva*. Škola tiež v uplynulých školských rokoch zvykla realizovať kurz na

²¹⁰ Ministerstvo vnútra SR, *Atlas rómskych komunít 2019*.

²¹¹ Podľa odhadu riaditeľky školy nefungoval deviaty ročník na základnej škole približne pätnásť rokov.

dokončenie ZŠ, účasť však bola spolplatnená.²¹² Kolektív žiakov a žiačok školy je výlučne rómsky a tvoria ho mladí ľudia, ktorí predčasne opustili základnú školu, teda ešte pred úspešným ukončením 9. ročníka.

Od roku 2003 v lokalite pôsobí partnerská organizácia projektu, mimovládna organizácia ETP Slovensko, ktorá sa venuje práci s miestnou komunitou. Okrem nich tu ešte pôsobia cirkevní predstavitelia. ETP Slovensko v lokalite zriadilo komunitné centrum, v ktorom prebiehali aj aktivity nášho projektu.

8.2. Luník IX

Sídliisko Luník IX je mestskou časťou mesta Košice s vlastnou miestnou samosprávou. Žije tu celkovo 6907 obyvateľov, z ktorých 91 až 100 % tvorí populácia marginalizovaných rómskych komunít.²¹³ Lokalita je považovaná za najväčšie mestské geto na Slovensku, inak povedané, je tu najväčšia hustota rómskeho obyvateľstva v krajine.²¹⁴

V lokalite je mestom zriadená materská aj základná škola, pričom od školského roku 2017/2018 sa v priestoroch miestnej základnej školy nachádza aj súkromná materská škola. Všetky vzdelávacie zariadenia navštevujú výlučne rómske deti. V základnej škole fungujú aj špeciálne triedy, kde sú žiaci a žiačky zaradovaní na základe špeciálno-pedagogického vyšetrenia.

Na Luníku IX funguje aj elokovaná škola, ako pracovisko kmeňovej strednej odbornej školy so sídlom v centre mesta. Navštevujú ju výlučne rómski študenti a študentky. Ponúka štúdium v dvojročných F-odboroch, a to konkrétne v odboroch *stavebná výroba* a *výroba konfekcie*. Tak ako základná, ani táto škola nerealizuje v lokalite kurz na dokončenie ZŠ.

Napriek tomu, že v lokalite sídli elokovaná škola, účastníci a účastníčky DŠV v našom projekte sa zapojili do vzdelávania na školách mimo miesta bydliska. Navštevovali pritom študijné odbory súkromnej strednej školy v externej forme,

²¹² Podľa zistení zo skupinového rozhovoru s účastníkmi druhošancového vzdelávania ide o sumu 30 EUR za účasť na kurze na dokončenie ZŠ.

²¹³ Ministerstvo vnútra SR, *Atlas rómskych komunít 2019*.

²¹⁴ „Kronika mestskej časti.“

ktoré končia absolvovaním maturitnej skúšky alebo kurz na dokončenie ZŠ. Ten je realizovaný strednou odbornou školou v inej časti Košíc.

Mestská časť Luník IX je zapojená do rôznych projektov Európskeho sociálneho fondu zameraných na inklúziu rómskeho obyvateľstva. Najrelevantnejšie z pohľadu práce s cieľovou skupinou DŠV a jej rodinnými príslušníkmi či rovesníkmi sú národný projekt Terénna sociálna práca a národný projekt Komunitné centrá. V miestnom KC pôsobia terénni sociálni pracovníci (TSP) poskytujúci sociálne poradenstvo miestnemu obyvateľstvu a komunitní pracovníci, ktorí sa venujú najmä mimoškolským aktivitám pre deti a voľnočasovým aktivitám s dospelými. V KC vykonáva svoju činnosť aj partnerská organizácia ETP Slovensko. Tá sa venuje neformálnemu vzdelávaniu detí, mládeže a dospelých, ako aj rôznym záujmovým aktivitám cieleným zväčša na deti a mládež. Intervencie v rámci nášho projektu sa uskutočňovali práve na tomto mieste.

Okrem pomáhajúcich profesií (komunitných a terénnych sociálnych pracovníkov a pracovníčok) a mimovládnej organizácie vykonáva svoju činnosť v lokalite aj cirkevná organizácia Saleziáni don Bosca, ktorá na Luníku IX pôsobí od roku 2010 a jej predstavitelia sa venujú najmä práci s deťmi a mládežou.

8.3. Veľká Ida

Obec Veľká Ida je situovaná v Košickom samosprávnom kraji v okrese Košice-okolie. Celkový počet jej obyvateľov predstavuje 3760, z čoho 51 – 60 % tvorí rómske obyvateľstvo. Väčšina rómskej populácie je sústredená v dvoch osadách. Stará osada je umiestnená na okraji obce a žije v nej do 1500 obyvateľov.²¹⁵ Od obce je oddelená len tzv. segregáčnym múrom, ktorý bol podľa mediálnych vyjadrení bývalého vedenia postavený za účelom bezpečnosti rómskych detí.²¹⁶ Nová osada sa naopak nachádza mimo obce, vedie do nej nespevnená cesta a žije v nej zhruba 700 obyvateľov.²¹⁷

V obci je zriadená plne organizovaná základná škola a tiež materská škola. Materská škola je väčšinou navštevovaná nerómskymi deťmi, deti rómskeho

215 Ministerstvo vnútra SR, *Atlas rómskych komunit 2019*.

216 Korzár Košice, „Múr pred osadou vo Veľkej Ide má chrániť Rómov pred autami.“

217 Ministerstvo vnútra SR, *Atlas rómskych komunit 2019*.

pôvodu ju navštevujú len sporadicky. Na základnej škole tvoria rómske deti viac ako polovicu žiactva. Kurz na dokončenie ZŠ sa na základnej škole v čase trvania projektu nerealizoval.

Vo Veľkej Ide je zriadená aj elokovaná škola, ktorej kmeňová stredná odborná škola sídli v Košiciach. Táto škola ponúka štúdium v dvojročných F-odboroch v dennej forme, konkrétne ide o odbory *stavebná výroba* a *výroba konfekcie*. Ani na elokovanej škole sa nerealizuje kurz na dokončenie ZŠ. Takmer celú cieľovú skupinu (s výnimkou jednej osoby), s ktorou sme v tejto lokalite pracovali, tvorili študenti a študentky dvojročných F-odborov elokovanej školy.

Obec Veľká Ida sa zapojila do viacerých projektov zameraných na inklúziu Rómov. Realizovala napríklad projekt miestnej občianskej poriadkovej služby a národný projekt Terenna sociálna práca. Národný projekt Komunitné centrá sa v obci nerealizuje. Napriek tomu obec disponuje priestormi KC, ktoré prevádzkuje organizácia ETP Slovensko. Tá v ňom dlhodobo vykonáva svoju činnosť. V týchto priestoroch sa uskutočňovali aj intervencie projektu.

8.4. Rankovce

Rankovce sa nachádzajú v Košickom samosprávnom kraji v okrese Košice-okolie. Celkový počet obyvateľov obce je 923, z toho približne 81 – 90 % je rómskeho pôvodu. Niekoľko rómskych rodín žije integrovane, väčšina však sídli v osade na okraji obce.²¹⁸

V obci sa nachádza materská škola s kapacitou tridsať detí, ktorá je od osady vzdialená približne 500 metrov. V Rankovciach nie je žiadna základná ani stredná škola. Školopovinné deti teda musia dochádzať za vzdelaním do okolitých obcí, pričom po tretí ročník základnej školy navštevujú školu v susednej obci Herľany, zatiaľ čo ročníky 4. – 9. dochádzajú do neďalekých Keceroviec. Časť detí navštevuje aj ŠZŠ vo Vtáčkovciach.

Mladí ľudia v stredoškolskom veku dochádzajú za štúdiom väčšinou na elokovanú školu v Rozhanovciach, ktorá je zriadená kmeňovou strednou odbornou školou so sídlom v Košiciach. Elokované pracovisko ponúka štúdium

²¹⁸ Ministerstvo vnútra SR, *Atlas rómskych komúní 2019*.

v dvojročných F-odboroch a trojročných odboroch končiacich výučným listom v dennej forme a zabezpečuje dopravu svojmu študentstvu do a zo školy. Študenti a študentky zapojené do vzdelávania na elokovanej škole sa môžu zapájať aj do vzdelávania prostredníctvom kurzu na dokončenie ZŠ, ktorý prebieha na kmeňovej škole, ale aj na ten škola zabezpečuje dopravu študentom svojich dvojročných F-odborov.

V čase realizácie projektu bola obec zapojená do národného projektu Terénna sociálna práca, v minulosti sa zapojila aj do iných aktivít a projektov zameraných na inklúziu rómskeho obyvateľstva, ako napríklad svojpomocná výstavba domov, ktorú realizoval partner nášho projektu ETP Slovensko.

Mimovládna organizácia ETP Slovensko pôsobí v tejto lokalite dlhodobo, pričom zameriava svoju činnosť na prácu s rómskou komunitou. Aktivity pre deti, mládež a mladých dospelých vykonáva v priestoroch KC, ktoré sa nachádzajú v budove farského úradu Cirkevného zboru evanjelickej cirkvi augsburského vyznania (ECAV). Ten v lokalite pôsobí od roku 1990 a venuje sa pastorácii Rómov. V týchto priestoroch prebiehali aj intervencie nášho projektu.

8.5. Charakteristika cieľovej skupiny v lokalitách realizácie projektu

Do realizácie nášho projektu bolo zapojených celkovo 71 účastníkov a účastníčok druhošancového vzdelávania, ktorým sme poskytovali projektové intervencie. Skupinu, s ktorou sme v projekte pracovali, tvorilo dvadsaťštyri žien a štyridsaťsedem mužov. Nepomer medzi počtom mužov a žien bol výrazný v lokalitách Stará Ľubovňa (15:5) a Veľká Ida (19:6) a bol ovplyvnený veľmi podobnými faktormi v oboch obciach. Viazali sa najmä na očakávania vyplývajúce z rol dievčat a žien v rodine a v komunite ako takej. Podľa projektového personálu pracujúceho s cieľovou skupinou boli najčastejšími príčinami ich nezapojenia sa do DŠV najmä starostlivosť o dieťa alebo tehotenstvo, keďže mnohé ženy sa v daných komunitách stávajú matkami už v mladom veku. Ďalšou príčinou boli partnerské vzťahy a tradičné vnímanie roly mužov v nich. V niektorých prípadoch sa totiž dievčatá nezapojili, pretože ich partneri s tým nesúhlasili.

Našu intervenčnú skupinu tvorili zväčša ľudia vo veku od 15 do 25 rokov, pričom najpočetnejšou skupinou medzi nimi boli mladí vo veku 16 až 17 rokov. Najstaršia účastníčka mala v čase zapojenia sa do projektu 35 rokov. Minimálne 53²¹⁹ z nich sa zapojilo do projektu s tým, že nemali dosiahnuté nižšie stredné vzdelanie, pričom najčastejšie ukončili základnú školu v siedmom (24) a ôsmom ročníku (21).

Tabuľka 12: Počet účastníkov DŠV zapojených do projektu podľa lokality

Lokalita	Počet účastníkov a účastníčok
Stará Lubovňa	20
Luník IX	6
Veľká Ida	25
Rankovce	20
Spolu	71

Zdroj: autorky

Tabuľka 13: Počet účastníkov DŠV podľa druhu vzdelávania, do ktorého sa zapojili

Lokalita	Počet zapojených do kurzu na dokončenie ZŠ	Počet zapojených do trojročného učebného odboru	Počet zapojených do študijného odboru s maturitou v externej forme
Stará Lubovňa	19	1	0
Luník IX	3	0	3
Veľká Ida	2	1	0
Rankovce	7	3	0
Spolu	31	5	3

Zdroj: autorky

V *tabuľke č. 12* uvádzame počty účastníkov a účastníčok DŠV v jednotlivých lokalitách realizácie projektu. V *tabuľke č. 13* uvádzame ich počty podľa druhu vzdelávania, do ktorého boli v rámci DŠV v jednotlivých lokalitách zapojení.

²¹⁹ Pri desiatich zapojených z Rankoviec nemáme kompletne informácie z dôvodu predčasného odchodu z druhošancového vzdelávania a z projektu na začiatku intervencie, preto mohlo ísť aj o väčší počet.

Intervenčná skupina nášho projektu pochádza zo sociálne znevýhodneného prostredia. Časť z nej, minimálne šiesti, obýva chatrče, prípadne obecný mobilný prívies, ostatní žijú buď v nájomných bytoch, alebo v rodinných domoch, väčšinou v osade. Minimálne 53 z nich žije s rodičmi alebo zdieľa domácnosť so svokrovcami, či inými rodinnými príslušníkmi (napr. starí rodičia) a jeden účastník vyrastal v Centre pre deti a rodiny. Najmenej v 35 prípadoch je aspoň jeden z rodičov účastníkov a účastníčok DŠV nezamestnaný a minimálne 26 zapojených žilo v čase intervencie v rodine, ktorá bola v hmotnej núdzi.

Podľa údajov získaných prostredníctvom dotazníkov pochádzajú účastníci a účastníčky často z viacpočetných rodín.²²⁰ Už v čase zapojenia sa do DŠV v rámci nášho projektu mali minimálne trinásť zapojení aspoň jedno dieťa vo svojej starostlivosti. V súvislosti s finančnou situáciou má minimálne v 17 prípadoch cieľová skupina alebo ich rodičia, s ktorými žijú v jednej domácnosti, vedenú exekúciu alebo dlh a aspoň v dvoch prípadoch rodičia vyhlásili osobný bankrot.

V *tabuľke č. 13* neuvádzame niekoľko údajov:

- Za obec Veľká Ida uvádzame v *tabuľke č. 13* len jednu študentku, ktorá v rámci nášho projektu začala štúdium v trojročnom učebnom odbore strednej odbornej školy a počet účastníkov kurzu na dokončenie ZŠ. Tí boli zároveň aj študentmi dvojročných učebných F-odborov na elokovanej škole vo Veľkej Ide. V *tabuľke* neuvádzame ďalších 22 účastníkov, ktorí boli v danom školskom roku tiež študentmi a študentkami dvojročných učebných F-odborov, pričom 15 z nich nastúpilo do prvého ročníka a deväť nastúpilo do druhého ročníka F-odboru. Všetci títo prejavili pri náboře záujem o nadobudnutie nižšieho stredného vzdelania prostredníctvom kurzu na dokončenie ZŠ. Za týmto účelom boli zapojení do projektu a bola im aj poskytovaná podpora formou projektových intervencií. Proces komunikácie so spolupracujúcou školou ohľadom realizácie kurzu na dokončenie ZŠ pre cieľovú skupinu vo Veľkej Ide bol zdĺhavý a v konečnom dôsledku zlyhal. Vedenie školy sa

²²⁰ Zo 47 respondentov a respondentiek dotazníkov až 22 pochádza z rodín, v ktorých majú nad päť súrodencov, pričom najvyšší uvedený počet súrodencov bol dvanásť. Ďalších 14 respondentov má štyroch alebo piatich súrodencov.

rozhodlo implementovať kurz na dokončenie ZŠ len na kmeňovej škole v Košiciach, kde by museli potenciálni záujemcovia o štúdium dochádzať.²²¹ Navyše, kurz na dokončenie ZŠ na kmeňovej škole sa začal realizovať až v druhom polroku školského roku 2018/2019 a nastavenie znemožnilo študentom a študentkám prvého ročníka F-odboru zapojiť sa do vzdelávania. Všetky tieto faktory spôsobili, že do kurzu na dokončenie ZŠ sa nakoniec zapojili len dvaja účastníci, ktorí zároveň študovali na učebnom F-odbore elokovanej školy v mieste bydliska.

- Za obec Rankovce v *tabuľke č. 13* neuvádzame desať študentov a študentiek DŠV, ktorí síce v školskom roku 2018/2019 začali štúdium a minimálne raz im bola poskytnutá podpora v rámci intervencie projektu, avšak ešte na začiatku školského roka štúdium zanechali a prestali využívať aj podporu vo vzdelávaní. Personál projektu tak od nich získal nekompletné informácie, preto ich z dôvodu nedostatku údajov nezahrňame do ďalej prezentovaných zistení. Získané informácie však ukazujú, že až v siedmich prípadoch ide o mladé ženy (v niektorých prípadoch matky s dieťaťom), ktoré sa vydali a väčšina z nich z lokality odišla.

²²¹ Snaha o realizáciu kurzu ZŠ priamo v lokalite vyplývala z prekonzultovania možností zúčastniť sa kurzu ZŠ s miestnou cieľovou skupinou a ich potrieb pred začiatkom intervencie prostredníctvom miestnej informátorky a partnerskej organizácie ETP Slovensko, ktorá v lokalite dlhodobo pôsobí. Dôvodom realizácie kurzu ZŠ len na kmeňovej škole bol nedostatok pedagogického personálu, ktorý by mohol uskutočňovať výučbu v inej lokalite než sídli kmeňová škola.

9. Zistenia z výskumu

Realizácia nášho výskumu prebehla v troch fázach, ktoré na seba logicky nadväzovali Môžeme ho teda členiť na fázu pred intervenciou, fázu počas intervencie a fázu po intervencii. Intervenciou pritom máme na mysli pilotovanie modelov DŠV, počas ktorých prebiehalo vzdelávanie účastníkov DŠV v školskom prostredí, pričom im bola poskytovaná podpora. Vo výskume sme sa zamerali predovšetkým na zisťovanie súvislostí týkajúcich sa kurzov na dokončenie ZŠ. V tejto časti publikácie vychádzame z údajov, ktoré sme získali prostredníctvom rôznych výskumných metód (fokusové skupiny, výskumné rozhovory, dotazníky) a analýzy mesačných správ pracovníkov projektu (sociálni pedagógovia a pedagogičky, doučovania a doučovateľky), ktorí poskytovali podporu cieľovej skupine. V nasledujúcej časti odprezentujeme hlavné zistenia.

9.1. Skúsenosti s počiatočným vzdelávaním

Záujemcom a záujemkyniam o DŠV sme v rámci tohto projektu pred začatím školského roka 2018/2019 rozдали dotazníky, v ktorých odpovedali aj na otázky týkajúce sa skúseností z počiatočného vzdelávania. Na to, ktoré faktory v počiatočnom vzdelávaní predznamenávajú PUV, sme sa prostredníctvom dotazníkov, v rozhovoroch i počas fokusových skupín pýtali aj pracovníkov z komunitných centier a zástupcov škôl. Jednu časť respondentov a respondentiek fokusových skupín a pološtruktúrovaných rozhovorov tvorili aktéri z lokalít realizácie projektu (pracovníci projektu a cieľová skupina DŠV), druhú predstavovali zástupcovia relevantných inštitúcií verejnej správy mimo lokalít intervencie so skúsenosťami a poznatkami v oblasti DŠV.

9.1.1. Segregujúce prostredie a diskriminačné správanie

Väčšina z respondentiek a respondentov, ktorí vo fáze pred intervenciou vyplnili dotazník, deklarovala skúsenosť s navštevovaním základnej školy s prevažne rómskym žiackym kolektívom (26 z 36). Aj predstavitelia a predstaviateľky základných a stredných škôl súhlasili s tvrdením, že žiaci, ktorí predčasne ukončili vzdelávanie na základnej škole a sú cieľovou skupinou druhošancového vzdelávacieho programu, v minulosti navštevovali školu, v ktorej žiaci kolektív tvorili prevažne Rómovia (8 z 10).

Na segregáciu vo vzdelávaní a diskriminujúce praktiky v prostredí škôl upozorňovali aj účastníci a účastníčky fokusových skupín v úvode intervenčnej fázy projektu. Pri téme o skúsenostiach z počiatočného vzdelávania aspoň časť cieľovej skupiny DŠV v každej zo štyroch lokalít poukázala na vlastnú skúsenosť s diskriminujúcim, násilným alebo šikanujúcim správaním, či už zo strany rovesníkov alebo minimálne jedného zamestnanca školy. Jeden z účastníkov opísal zažitý prípad problematickej situácie nasledovne: „*Chodili [niektorí žiaci školy] v kanadách, bomberkách, mali hákové križe a učiteľ vtedy nič. Ani riaditeľ. [...] Čakali na nás vonku no a my sme museli bohužiaľ utekať. To už tak bolo. Ráno už nás vyčkávali, že kedy prideme. Bo my sme odtiaľto o siedmej chodievali na autobus až do mesta.*

A už oni tam čakali. Boli sme vo veľkých stresoch. Bundy nám rozhadzovali, topánky schovávali. Nemohli sme sa dostať domov.“

Segregačné tendencie vzdelávacieho systému na Slovensku reflektovali vo vzťahu k počiatočnému vzdelávaniu aj respondenti v rozhovoroch. Úspešný absolvent kurzu na dokončenie ZŠ, ktorý dnes ďalej pokračuje v štúdiu v maturitnom odbore, no v minulosti bol zaradený do špeciálnej triedy, svoju skúsenosť zhodnotil nasledovne: *„Takto, celé mi na tom vadilo to, že som bol v tej špeciálnej triede, lebo keby som nebol v tej špeciálnej triede, by som vedel omnoho, omnoho viacej. [...] Mi to nevyhovovalo, lebo napríklad do špeciálnej triedy som chodil do [názov mesta]. Tam napríklad som sa chcel naučiť anglický jazyk a anglický jazyk tam nemali. [...] Tam som skončil v šestnástich. Potom som už mal osemročenkú a mi chýbal ešte deviaty ročník. Lebo ja som nastupoval aj do nultého ročníka.“*

Stereotypné a generalizujúce postoje o počiatočnom vzdelávaní detí z rómskych komunít vyjadrili aj niektorí respondenti z radov škôl. *„Omi [žiaci] padli v základnej škole, neukončili základnú školu, lebo nechceli chodiť do školy,“* uviedol vedúci pracovník jednej zo škôl.

9.1.2. Nedostupnosť kníh a školských pomôcok v domácom prostredí

Ďalšou z charakteristík počiatočného vzdelávania, ktorú respondenti a respondentky často označovali ako významnú, či už v dotazníkoch, počas fokusových skupín alebo individuálnych rozhovorov, bola nedostupnosť kníh a nemožnosť pracovať so školskými pomôckami v domácom prostredí. Iba štyria z 36 respondentov a respondentiek dotazníkového prieskumu uviedli, že sa v ich domácnosti nachádza aspoň jedna kniha. Zo štyroch, ktorí odpovedali, že doma knihy majú, dvaja špecifikovali, že ide o Bibliu, jeden respondent nemal informáciu, o akú knihu ide, a jeden informáciu o knihe dostupnej v domácnosti nešpecifikoval.

Nedostupnosť kníh ako pomôcok pre rozvoj čitateľských zručností a gramotnosti môžu v domácom prostredí kompenzovať školské pomôcky poskytované základnou školou. Respondenti a respondentky fokusovej skupiny s cieľovou skupinou DŠV označili za negatívum, že základná škola, ktorú navštevovali pred

predčasným ukončením vzdelávania, im neumožnila brať si školské pomôcky ako knihy a zošity domov, čo znamená, že sa nemohli efektívne pripravovať na vyučovanie. Jeden z respondentov podporený ďalšími účastníkmi fokusovej skupiny v tejto súvislosti opísal znemožnenie domácej prípravy na skúšanie slovnej zásoby z anglického jazyka: „*Museli sme sa pozrieť do zošita pred hodinou a museli sme sa ich [významy slov cudzieho jazyka] naučiť. A keď sme sa ich nenaučili a potom začala hodina, tak sme jej [učiteľke] ich mali povedať, ale my sme nevedeli. Lebo my sme to mali napísané do zošita a my sme zošity nebrali domov, ale zostali v škole. A povedala učiteľka, že musíme ísť k tabuli a musíme rozprávať, no a my sme nevedeli a dala nám päťku.*“

Ďalší účastník diskusie doplnil, že rozhodnutie neposkytovať školské pomôcky žiakom domov škola odôvodňovala obavou z ich znehodnotenia.

Na rovnaký problém cieľovej skupiny DŠV v počiatocnom vzdelávaní upozornila počas individuálneho výskumného rozhovoru aj doučovateľka účastníkov a účastníčok DŠV: „*Oni nedostávali knihy domov, jeden zošit si nosili zo školy, nemali z čoho sa učiť. [...] Ale to majú tak zaužívané – to sú deti, ktoré tu začali chodiť v prvom alebo druhom ročníku [základnej školy]. Oni tu chodia pravidelne všetky roky a boli už zvyknutí, že tu sa s nimi písali domáce úlohy, tu sa s nimi učili básničky, tu sa čítalo s nimi a podobne.*“

9.1.3. Nízka kvalita výchovno-vzdelávacieho procesu

Okrem bariér, ktoré v počiatocnom vzdelávaní súvisia so segregáciou a s dostupnosťou kníh a školských pomôcok aj v domácom prostredí, mnohí respondenti a respondentky výskumu poukazovali aj na zásadné limity v kvalite výchovno-vzdelávacieho procesu. Upozorňovali najmä na:

- poddimenzovanosť pedagogického a odborného personálu školy (absencia asistenta učiteľa, prípadne iného odborného pracovníka);
- nedostatočné výchovné a kariérové poradenstvo;

- nedostatočnú profesionálnu výbavu pedagogických a odborných zamestnancov školy, ktorá nereflektuje špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby (ŠVVP) a diverzitu žiackeho kolektívu.

V dotazníkoch, ktoré počas intervencie vyplňali predstavitelia a predstaviteľky škôl, sme sa zaujímali aj o mieru ich stotožnenia sa s výrokom, že žiačky a žiaci, ktorí sú cieľovou skupinou DŠV, v počiatočnom vzdelávaní „*mali v triede asistenta učiteľa, prípadne iného odborného pracovníka.*“ Žiaden z desiatich respondentov, ktorí dotazník vyplnili, nevyjadril s týmto tvrdením súhlas. Dvaja tento aspekt počiatočného vzdelávania nevedeli posúdiť a ôsmi vyjadrili nesúhlas.

Fokusové skupiny a pološtruktúrované rozhovory s cieľovou skupinou DŠV, ale aj zistenia z rozhovorov s aktérmi verejnej správy poukázali na fakt, že samotná prítomnosť dostatočného počtu pedagogického a odborného personálu v základnej škole nestačí na to, aby deti ohrozené rizikom PUV tomuto riziku neboli vystavené. Respondenti opakovane poukazovali na skutočnosť, že kľúčová je najmä profesionálna výbava pedagogických a odborných zamestnancov školy, ich schopnosť reflektovať špecifické vzdelávacie potreby individualít a pracovať s diverzitou v žiackom kolektíve. Jedna z respondentiek svoj postoj v tejto súvislosti vyjadrila takto:

Ja vidím cestu k tomu, aby problém druhošancového vzdelávania bol marginálny v tom, že naši učitelia a naše školy budú vyzbrojení nástrojmi na to, aby žiaci dokázali prekonať vzdelávacie problémy, ktoré majú. A toto my teda nevieme. [...] Myslím si, že to súvisí s profesionálnou výbavou našich učiteľov. To je to kľúčové. Tiež som nervózna z toho, že školám sa nedarí a na vine je to, že chyba podporný personál. Podľa mňa podporný personál je fajn, keď to presahuje niečo, čo je nad rámec očakávaní od učiteľa. Ale každý učiteľ by mal zvládať nejaké metódy základnej diagnostiky a mal by disponovať súborom nástrojov, kedy niektoré problémy bude schopný riešiť aj sám. A to teda nie je. Naš učiteľ nevie pracovať s diverzitou. Vôbec.

Postoje účastníkov a potenciálnych záujemcov o DŠV, ktorí sa zúčastnili fokusových skupín, boli v tomto smere ambivalentné, pričom záviseli od školy

a skúseností s jej konkrétnym zamestnancom či zamestnankyňou. Diskutujúci napríklad pomenovali skúsenosti s fyzickými trestami od pracovníkov školy, apatickým prístupom učiteľov, ale aj so snahou niektorých pedagógov pochopiť a prekonať bariéry, ktorým žiaci a žiačky z MRK vo vzdelávaní čelia.

„Sú takí, že správajú sa k nám aj dobre a majú nás aj radi. A niektorí sú takí, že nás bijú. Podľa nálady.“ [účastník DŠV]

„Daktoré deti, čo sa majú učiť, potom, že vôbec nič nevedia na tejto škole. Oni ich ani vôbec nechcú učiť, učiteľia. [...] Príde do triedy, povie im, nech si pišu, čo chcú a sadne si do lavice a buď je na telefóne alebo si číta nejakú knižku.“ [záujemca o DŠV]

„Ako ja som prišla do piateho ročníka, už som mala viacej rokov a som mala takú mladšiu učiteľku. Som si s ňou porozumela, chápala som, čo ona chcela. Ako kamarátky sme boli. [...] Triedna učiteľka si kúpila takú knižku, rómsku, a sa z nej nejak učila naše slová, naše reči [...] Všetko sa nás popytovala - čo znamená to, čo znamená to. A potom sa naučila.“ [záujemkyňa o DŠV]

Účastník totožnej diskusie nemal pocit, že asistent učiteľa v ich škole dostatočne pomáhal žiakom. Jeho činnosť opísal takto: „Rozdáva ceruzky a keď niekto niečo nevie, tak ich zoberie do inej triedy a naučí,“ a tiež zhodnotením, že asistent „s deťmi ide až do školy, lebo ide školský autobus a on ich nosí aj domov, aj tam.“ Z výskumných rozhovorov s účastníkmi DŠV vyplynulo aj to, že mnohí pedagogickí zamestnanci nedokázali žiakom v počiatočnom vzdelávaní odovzdať potrebné vedomosti a motivovať ich na ceste k dosahovaniu lepších výsledkov, čo v konečnom dôsledku viedlo k PUV.

Inštitucionálni aktéri s kompetenciami v oblasti verejných politík, ktoré ovplyvňujú kvalitu DŠV, medzi špecifiká počiatočného vzdelávania vedúce k jeho predčasnému ukončeniu zaradili aj nedostatočne kvalitné výchovné a kariérové poradenstvo v školách. Počas fokusovej skupiny poukázali na to, že práca výchovných či kariérových poradcov v školách s vysokým podielom žiakov z MRK často nemá žiadaný efekt a niektorí študenti nie sú vždy dostatočne informovaní

o možnostiach štúdia v lokalite. Ďalším problémom je, že nerozumejú rozdielu medzi dopadom, ktorý má účasť na dvojročnom F-odbore a trojročnom štúdiu na odbore končiacom výučným listom na ďalšiu vzdelávaciu dráhu či uplatnenie sa na trhu práce, čo tiež nasvedčuje nízkej kvalite kariérového a výchovného poradenstva.

9.1.4. Dôvody predčasného ukončenia vzdelávania

Téme dôvodov PUV sme v projekte venovali špecifickú pozornosť, aj vzhľadom na zvyšujúci sa počet mladých ľudí, ktorí nie sú začlenení na trhu práce, ani vo vzdelávaní, či odbornej príprave na Slovensku (kapitola 1). Na faktory, ktoré PUV ovplyvňujú, sme sa počas individuálnych rozhovorov i skupinových diskusií v rôznych fázach intervencie pýtali cieľovej skupiny DŠV, predstaviteľov a predstaviteľiek škôl, sociálnych pedagogičiek a pedagógov a doučovateľov a doučovateľiek pôsobiach v lokalitách realizácie projektu. Ich postoje sme v tejto súvislosti mapovali aj dotazníkovou formou.

V dotazníku vo fáze pred a počas intervencie respondenti a respondentky odpovedali na otázku „*Čo bolo najčastejším dôvodom ukončenia štúdia Vašej skupiny záujemcov o druhošancové vzdelávanie?*“ resp. „*Čo bolo dôvodom ukončenia Vášho štúdia?*“ s výberom nanajvyš troch odpovedí, vrátane priestoru pre uvedenie dôvodu, ktorý nebol v zozname možností.

Tabuľka 14: Najčastejšie uvádzané dôvody PUV v dotazníkovom prieskume

P.č.	Predstavitelia škôl (10)	Soc. pedagógovia a dobrovoľníci (8)	Cieľová skupina DŠV (36)
1.	Uprednostnenie zárobkovej činnosti (7)	Založenie si rodiny alebo starostlivosť o členov rodiny (6)	Negatívna skúsenosť s učiteľom/kou (12) Zlé známky a výsledky v škole (12)
2.	Založenie si rodiny alebo starostlivosť o členov rodiny (6)	Uprednostnenie zárobkovej činnosti (5)	Zrušený 9. ročník ZŠ (7)
3.	Nedostatok financií (cestovné, učebnice, pomôcky, oblečenie a pod.) (4)	Nedostatok financií (cestovné, učebnice, pomôcky, oblečenie a pod.) (4)	Zlé vzťahy so spolužiakmi (6) Založenie si rodiny alebo starostlivosť o členov rodiny (6)
4.	Zlé známky a výsledky v škole (1) Negatívna skúsenosť s učiteľom/kou (1)	Zlé známky a výsledky v škole (3)	Nedostatok financií (cestovné, učebnice, pomôcky, oblečenie a pod.) (5)
5.		Negatívna skúsenosť s učiteľom/kou (1)	Zdravotné dôvody (4)
6.		Iné – zlý vplyv prostredia (1)	Uprednostnenie zárobkovej činnosti (3)
7.			Iné – nešpecifikované (2)

Zdroj: autorky

Vzorku síce tvorilo iba 55 respondentov a respondentiek, no vyhodnotenie poukázalo na výrazné odlišnosti v tom, ktoré faktory považujú vo vzťahu k PUV za najvýznamnejšie ľudia, ktorí tento jav posudzujú na základe osobne prežitej skúsenosti, a ktoré dôvody najčastejšie identifikovali predstavitelia inštitúcií. Medzi nich patria tí, ktorí pracujú so žiactvom vystaveným riziku PUV alebo s cieľovou skupinou DŠV, ktorá s PUV má osobnú skúsenosť z minulosti.

Ako sumarizuje *tabuľka č. 14*, kým študenti a študentky DŠV najčastejšie v dotazníku označovali dôvody priamo súvisiace s výchovno-vzdelávacím procesom, vzťahmi s učiteľmi a celkovou atmosférou v škole, predstavitelia škôl a komunitných centier volili spomedzi odpovedí najčastejšie tie determinanty PUV, ktoré vyjadrujú sociálno-ekonomické zázemie žiakov a žiačok, napr. uprednostnenie zárobkovej činnosti pred vzdelávaním, či založenie si rodiny alebo starostlivosť o člena rodiny. Negatívna skúsenosť s učiteľom alebo

učiteľkou, či zlé výsledky v škole boli v prípade týchto respondentov najmenej často odpoveďou.

Naopak, respondenti z cieľovej skupiny DŠV sa najviac prikláňali k dôvodom, ktoré súvisia s negatívnymi skúsenosťami vo vzťahu k pedagógom a neuspokojivými výsledkami vo vzdelávaní. Uprednostnenie zárobkovej činnosti pred vzdelávaním v prípade tejto skupiny respondentov patrilo k najmenej označovaným možnostiam.

Väčší priestor na diskusiu o determinantoch PUV poskytli fokusové skupiny s cieľovou skupinou DŠV a inštitucionálnymi aktérmi, ako aj rozhovory s účastníkmi DŠV v závere intervenčnej fázy projektu. Dôvody, ktoré respondenti a respondentky pomenúvali, možno rozdeliť do týchto kategórií:

- jazykové a zdravotné bariéry;
- bariéry súvisiace s limitovanou kvalitou výchovno-vzdelávacieho procesu a jej dôsledkami;
- bariéry súvisiace s napätými vzťahmi a atmosférou v škole;
- organizačno-administratívne bariéry spojené s riadením škôl;
- bariéry vyplývajúce zo sociálno-ekonomického zázemia žiakov a žiačok;
- náborové aktivity stredných odborných škôl.

Identifikované dôvody PUV podľa lokalít, v ktorých sme realizovali fokusové skupiny, približuje *tabuľka č. 15*. Zistenia reflektujú bariéry úspešného napredovania vo vzdelávaní už na vstupe do výchovno-vzdelávacieho procesu, či už z hľadiska jazykového alebo zdravotného znevýhodnenia. Participanti z radu cieľovej skupiny v diskusii pomenovali najmä problém nedostatočného prispôsobenia výchovno-vzdelávacieho procesu potrebám tých žiačok a žiakov, ktorí na základnú školu nastúpili so žiadnymi alebo minimálnymi schopnosťami porozumieť inštrukciám v škole a aktívne využívať slovenský jazyk. Okrem toho sa ukázalo, že školy nedostatočne reagovali na potreby študentov a študentiek so zdravotným alebo iným znevýhodnením.

V súvislosti s kvalitou výchovy a vzdelávania účastníci diskusií zdôrazňovali osobné skúsenosti, keď pre nich výklad učiva zo strany pedagóga či pedagogičky

nebol dostatočný. Práve to spolu s neumožnením pracovať so školskými pomôckami aj v domácom prostredí podľa účastníkov diskusií viedlo k zhoršeniu prospechu, strate motivácie, následnému opakovaniu ročníkov a k PUV. Na podobný problém upozornila aj Štátna školská inšpekcia, podľa ktorej žiakom v riziku predčasného ukončenia školskej dochádzky školy neposkytujú vždy primeranú individuálnu podporu a dostatočné edukačné intervencie, čo vedie k ukončeniu školskej dochádzky v nižšom ako 9. ročníku.²²²

Zistenia z fokusových skupín so záujemcami o DŠV, či s inštitucionálnymi aktérmi poukázali aj na skúsenosť s predčasným ukončením vzdelávania v dôsledku neotvorenia 9. ročníka ZŠ, prípadne zrušenia vyšších ročníkov osemročného gymnázia. Neotvorenie týchto tried potvrdili viacerí respondenti a respondentky aj počas individuálnych rozhovorov. Pracovníčka samosprávy túto bariéru úspešného ukončenia nižšieho stredného vzdelania vysvetlila takto: „*Je to špecifický problém základnej školy, kde ešte donedávna nemali 9. ročník niekoľko rokov. Minulý rok sa nám podarilo po prvýkrát ponechať 9. ročník napriek tomu, že je tam malý počet žiakov. Mesto sa ale zaviazalo dofinancovať fungovanie tejto triedy, aby sme mali absolventov tejto základnej školy. [...] Oficiálne bolo povedané, že deti neprospievajú. My to nemôžeme kontrolovať. Jednoducho výsledky boli také, že deti neprospievali.*“

Sociálny pedagóg vyjadril svoj názor iným spôsobom: „*Škola sa bránila tým, že nemá žiakov. Nemá, ale strašne veľa z 8. ročníka ich tu vyšlo, viš. Takže oni žiakov mali, len nebola tam asi vôľa. Testovanie žiakov a všetko. Možno zlý výsledok školy by bol.*“

Zamestnankyňa samotnej školy na otázku o miere PUV v lokalite a na dlhodobú absenciu 9. ročníka v škole reagovala takto:

Doteraz tu nebol 9. ročník, 9. ročník je tu teraz druhý rok. Predtým to končili pomerne skoro [žiaci základnú školu]. Deviaty ročník tu nebol tuším 15 rokov, približne. Keď som prišla pred 5 rokmi, prečo tá miera bola takáto? Lebo škola fungovala v režime... Viem, že ľudia neradi počujú o špeciálnych triedach. Viem, že také triedy nie sú žiadne terno, ale pokiaľ máte v triede 25 detí a z nich je diagnostikovaných 13 s variantom B²²³, nedá sa. [...] Preto tu neboli 9. ročníky, lebo tam bola nižšia úroveň, ten

²²² Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni procesu a podmienok organizovania vzdelávania na získanie nižšieho stredného vzdelania*, str. 2.

²²³ Vzdelávací program pre primárne vzdelávanie žiakov s mentálnym postihnutím rozlišuje stupne tohto

učiteľ musí prispôbiť nejako vzdelávanie obidvom tým skupinám a tieto deti akoby brzdlil v takom veľkom počte ostatné. Ak by boli len dvaja, tak áno, integrujeme, ale pri veľkom množstve takých detí sa to nedá. Preto sme sa snažili vytvoriť aj špeciálne triedy. Aj to sme už brali také deti, čo sú na hranici, lebo tam sa meria intelekt. To už boli deti, čo išli ku hranici variantu C, ostatných sme ponechávali v bežných triedach a naozaj tá úroveň ide hore, vidíme to aj na Monitoroch, či to bol Monitor 5 alebo Monitor 9, každým rokom nám úroveň stúpa.

Vyššie pomenované bariéry viedli v niektorých prípadoch k prestupu žiakov a žiačok do iných škôl, často s napätými medzietnickými vzťahmi. Podľa slov niektorých účastníkov fokusových skupín išlo o školské prostredie, v ktorom zažili šikanujúce správanie podmienené rasistickými motívmi. Ide o aspekty, ktoré v diskusiách viacerí z nich explicitne označili za príčiny PUV alebo prestupu na učebné F-odborné stredných odborných škôl, ktoré nevyžadujú úspešné ukončenie základného vzdelávania absolvovaním 9. ročníka základnej školy.

Podobnú skúsenosť opísal aj respondent, ktorý bol po zrušení vyšších ročníkov navštevovaného osemročného gymnázia podľa vlastných slov oboznámený len s možnosťou pokračovať v štúdiu na gymnáziu vzdialenom 120 kilometrov od pôvodnej lokality vzdelávania, preto túto možnosť nevyužil. Zo strany školy či jej zriaďovateľa teda malo ísť o nedostatočné informovanie o možnostiach plynulého pokračovania vo vzdelávaní formou adekvátnou jeho predchádzajúcim skúsenostiam a zručnostiam. Respondent priblížil vzniknutú situáciu takto: „Pomedzi to, čo sa zrušila tá škola, som potom nastúpil na to detašované pracovisko. [...] Ja som tam išiel, aby som mal aspoň nejaký papier, že som vyučený. A aj troška ma to bavilo, že celá rodina, že strýkovia a tak všetko murári, ale ani jeden vyučený, iba dvaja. Ale potom po mesiaci som to nechal – ja som vedel viac, než druháci. [...] Ja som to chcel aj kvôli tomu, že to bolo bližšie.“

Vyššie spomenuté dôvody predčasného ukončenia vzdelávania účastníci a účastníčky fokusových skupín často spájali aj s opakovaním ročníkov

znévýhodnenia na a) variant A pre žiakov s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia, b) variant B pre žiakov so stredným stupňom mentálneho postihnutia, c) variant C pre žiakov s ťažkým alebo hlbokým stupňom mentálneho postihnutia alebo pre žiakov s mentálnym postihnutím, ktorí majú aj iné zdravotné postihnutie, sú držiteľmi preukazu zdravotne ťažko postihnutých a nemôžu sa vzdelávať podľa variantu A alebo B.

a následným ukončením povinnej školskej dochádzky už na základnej škole a aj s okolnosťami, ktoré vyplývajú z ich sociálno-ekonomického zázemia. Tie najmä vo veku, v ktorom štandardne druhostupniari ukončujú 9. ročník ZŠ a smerujú na strednú školu, podľa ich interpretácie vyústili k uprednostneniu starostlivosti o rodinu pred štúdiom, prípadne k preferovaniu zárobkovej činnosti pred vzdelávaním. Práve nepriaznivá finančná situácia rodiny je aj podľa zahraničnej odbornej literatúry jedným z najvýznamnejších faktorov predčasného odchodu zo školy, ale aj bariérou vstupu do DŠV.²²⁴

Na to, že slovenskému vzdelávaciemu systému sa dlhodobo nedarí odstraňovať výrazné rozdiely v prístupe detí ku kvalitnému vzdelaniu, čo má vplyv na ich napredovanie a napĺňanie vzdelávacieho potenciálu, dlhodobo upozorňujú celonárodné²²⁵ i medzinárodné merania, ktoré zdôrazňujú negatívny vplyv socio-ekonomického zázemia detí na ich vzdelávacie výsledky, napríklad v oblasti finančnej²²⁶ alebo čitateľskej²²⁷ gramotnosti. Aj samotná Európska komisia vníma problematiku, že vzdelávaci systém v SR neposkytuje všetkým žiakom rovnaké príležitosti.²²⁸ Slovenské i zahraničné odborné štúdie pritom poukazujú na úzku previazanosť tohto problému s mierou predčasného ukončovania školy, ako bližšie opisujeme v 1. kapitole.

Podľa niektorých účastníkov a účastníčok fokusových skupín so záujmom o zapojenie sa do DŠV, ale aj respondentov z relevantných inštitúcií verejnej správy či MVO, sú determinantom PUV aj náborové aktivity časti stredných odborných škôl, ktoré prebiehajú aj v podobe spolupráce s výchovnými poradcami na základných školách. Úspešnosť náboru stredných škôl je pritom podľa niektorých respondentov nepriamo úmerná kvalite výchovného poradenstva a vôli základných škôl doviest svojich študentov k úspešnému ukončeniu 9. ročníka, čo následne ponúka rozmanitejšie vzdelávacie dráhy stredoškolského štúdia. Jedna

²²⁴ Kearney, School absenteeism and school refusal behavior in youth: a contemporary review, str. 454; Busher a Piela, I always wanted to do second chance learning: identities and experiences of tutors on Access to Higher Education courses, str. 132.

²²⁵ Napr. Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania, *Testovanie 5 2019 – Priebeh, výsledky a analýzy*, 2020.

²²⁶ OECD, *Pisa 2018 Results (Volume IV) - Are Students Smart about Money?*

²²⁷ Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania, *Národná správa PISA 2018*.

²²⁸ Napr. Rada Európskej únie, *Odporúčanie Rady z 5. júna 2019, ktoré sa týka národného programu reforiem Slovenska na rok 2019 a ktorým sa predkladá stanovisko Rady k programu stability Slovenska na rok 2019*.

z respondentiek počas fokusovej skupiny s inštitucionálnymi aktérmi vyššie spomenuté problémy opísala slovami: „*Ja čo som sa stretla len s takými všeobecnými informáciami, tak akože základné školy majú poradcov, ale viem aj o tom, že mnohí z nich sú prepojení na niektoré stredné školy. [...] Viem, že niektoré stredné školy sú do slova dravé, čiže vlastne účelovo idú a vyhľadávajú, aby tí žiaci išli len k nim.*“

Viacerí respondenti tiež priamo či nepriamo zmieňovali finančné motivácie týchto škôl a s nimi súvisiace snahy získať čo najvyšší počet študentov, a tým aj prostriedkov z normatívneho financovania.

Tabuľka 15: Dôvody PUV na základe dát z fokusových skupín

Veľká Ida	Stará Ľubovňa	Rankovce	Luník IX
<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatočné ovládanie slovenského jazyka pri nástupe na ZŠ • Nepochopenie a nedovysvetlenie učiva • Zlý prospech • Nedostatok motivácie 	<ul style="list-style-type: none"> • Zdrav. znevýhodnenie resp. ŠVVP • Neposkytovanie školských pomôcok na domáce učenie • Opakovanie ročníkov • Zrušenie školy alebo ročníka/ročníkov (9. ročník základnej školy) • Vyeskalované medzietnické napätie vedúce k opusteniu školy (rasizmus, šikanovanie) • Prestup na F-odbor SOŠ 	<ul style="list-style-type: none"> • Zlý prospech • Nedostatok motivácie • Opakovanie ročníkov 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatočné ovládanie slovenského jazyka pri nástupe na ZŠ • Zrušenie školy alebo ročníka/ročníkov (vyššie ročníky osemročného gymnázia) • Vyeskalované medzietnické napätie vedúce k opusteniu školy (rasizmus, šikanovanie) • Časté striedanie škôl • Založenie si rodiny alebo starostlivosť o členov rodiny • Uprednostnenie zárobkovej činnosti

Zdroj: autorky

Počas fokusových skupín s inštitucionálnymi aktérmi sa tieto tvrdenia opisujúce neférovú súťaž o žiaka medzi strednými odbornými školami, objavovali opakovane a naznačovali, že výchovní poradcovia základných škôl zámerne neposkytujú žiakom kvalitné poradenstvo a neinformujú ich o všetkých možnostiach ďalšieho vzdelávania v lokalite. Postup, akým žiakov o možnostiach štúdia na strednej škole informuje jedna zo základných škôl, opísala respondentka slovami: „*Tam sa nevidia. Tu alebo tu - dve možnosti.*“ Ďalšia z účastníčok

diskusie inej respondentke svoj názor na náborové aktivity SOŠ a na kvalitu poradenstva konkrétnej základnej školy, prezentovala nasledovne: „*Vaša škola chodí na náborov do škôl. Ale niektoré školy ani nepustia, nech to nevyrušuje ich vyučovanie. A viem, že pozvánky na niektoré dni otvorených dverí končia na niektorých [základných] školách buď v šuplíku u riaditeľov, u výchovných poradcov.*“

Skúsenosť s náborovými aktivitami SOŠ, ktoré viedli k predčasnému ukončeniu vzdelávania na základnej škole, potvrdili aj účastníci DŠV. Jeden z nich, ktorý sa rozhodol opustiť základnú školu pred riadnym ukončením 9. ročníka a dokončiť si nižšie stredné vzdelanie na strednej škole, zdôvodnil tento krok ako dôsledok aktívneho náboru zo strany strednej školy, na ktorú sa rozhodol nastúpiť: „*Nám prišli robiť [pracovníci SOŠ] prezentáciu v škole, že sa dá tam urobiť deviatku. [...] Potom sa tam dá naučiť niečo o [odbor vzdelávania]. Sme si tam urobili deviatku, mali sme aj výcvik, prax, všetko. Tak sme išli tam.*“ Respondent ďalej uviedol, že nebol informovaný o tom, že po absolvovaní kurzu na dokončenie ZŠ na danej SOŠ môže ísť študovať na učebný alebo študijný odbor na ktorejkoľvek škole. Tento príklad ilustruje ako môže nedostatok informácií resp. jednostranné informovanie pri náboře negatívne vplyvať na vzdelávaciu dráhu jednotlivca.

9.2. Nábor a príprava na druhošancové vzdelávanie – úroveň cieľovej skupiny

Od cieľovej skupiny DŠV, ale aj inštitucionálnych aktérov s dosahom na túto vzdelávaciu politiku, sme v našom výskume zisťovali nielen to, aké sú skúsenosti s počiatočným vzdelávaním vedúce k predčasnému odchodu zo školy, ale aj aká je miera informovanosti cieľovej skupiny o možnostiach DŠV na Slovensku. Mapovali sme tiež, čo alebo kto je pre cieľovú skupinu najčastejším zdrojom informácií o možnostiach návratu do formálneho vzdelávania a kto potenciálnych záujemcov o DŠV najčastejšie motivuje k tomuto kroku. Napokon, predmetom nášho výskumného záujmu bolo aj zmapovanie bariér, ktorým cieľová skupina DŠV čelí pri rozhodovaní sa o opätovnom návrate do formálneho vzdelávania v snahe dokončiť si základnú či strednú školu.

9.2.1. Oblasť informovanosti

Kľúčovou podmienkou opätovného návratu do školy v snahe dokončiť si základné či stredné vzdelanie je informovanosť cieľovej skupiny – či už o dosiahnutom stupni vzdelania v počítačnom vzdelávaní, o škále možností zapojenia sa do vzdelávania v učebných odboroch SOŠ určených aj pre ľudí bez dokončenej základnej školy, či o možnosti dokončiť si základnú školu prostredníctvom kurzu. V nasledujúcej časti predstavíme jednotlivé úrovne, v rámci ktorých sme identifikovali problém nedostatočnej informovanosti cieľovej skupiny.

Nedostatočná informovanosť o dosiahnutom stupni vzdelania v počítačnom vzdelávaní

Nedostatočnú informovanosť cieľovej skupiny sme identifikovali ako bariéru v súvislosti s dostupnosťou informácií o druhošancovom vzdelávaní, ale aj o už nadobudnutom stupni vzdelania. Podľa sociálnych pedagógov a pedagogičiek spolupracujúcich v projekte totiž časť cieľovej skupiny DŠV nedisponuje ani správnymi informáciami o tom, či majú ukončené základné vzdelanie²²⁹. Sociálna pedagogička v jednej z lokalít problém opísala takto: „*Oni to majú tak zafixované, že majú ukončenú desaťročenkú. To je akože povinná školská dochádzka. Už som sa s tým viackrát stretla, že to chápali ako dokončenú základnú školu. A potom, keď sme pozreli na papiere, došli sme na to, že má síce dokončených 10 rokov povinnej školskej dochádzky, ale základnú školu dokončenú nemá. Toto bolo časté zamieňanie si pojmov.*“

Ako upozorňujeme v predchádzajúcej časti, účastníci a účastníčky intervencie v našom projekte počas rozhovorov konštatovali, že im v čase počítačného vzdelávania chýbali informácie o možných dôsledkoch prestupu na učebné F-odborny SOŠ ešte pred dokončením 9. ročníka. To, že v tomto zmysle nedostatočne informovaní žiaci dobrovoľne prestupovali na F-odborny už z ôsmeho ročníka ZŠ, pričom túto školu mohli úspešne ukončiť a zvoliť si spomedzi širšieho

²²⁹ Pozn.: formuláciu „ukončené základné vzdelanie“ používame pre vyjadrenie absolvovania základnej školy úspešným ukončením 9. ročníka ZŠ.

spektra možností stredoškolského štúdia, skonštatovala aj sociálna pedagógička v jednej z pravidelných mesačných správ.

Zároveň sa ukázalo, že študenti a absolventi týchto F-odborov často nie sú oboznámení s informáciou o tom, že úspešným ukončením štúdia v F-odbore nezískajú nižšie stredné vzdelanie ekvivalentné úspešnému ukončeniu základnej školy. Upozornil na to aj zamestnanec odboru školstva okresného úradu v sídle kraja, keď skonštatoval, že niektorí študenti a aj absolventi F-odborov nemajú jasno v stupni vzdelania, aký získajú alebo získali. Nie sú si vedomí toho, že bez kurzu na dokončenie ZŠ nemôžu ísť ďalej študovať na viacročný odbor. *„Chýba informovanosť v tom zmysle, že ak skončia [F-odbor], tak si myslia, že hneď môžu ísť do trojročného odboru,“* uviedol pracovník OÚ.

Téma dopadov spojených so získaním osvedčenia po ukončení F-odboru v porovnaní s ukončením stredoškolského štúdia získaním výučného listu bola aj súčasťou pološtruktúrovaných rozhovorov so sociálnymi pedagógmi, ktorí boli zapojení do intervencie v tomto projekte. V rozhovoroch upozornili, že cieľovej skupine často chýbajú vedomosti o tom, ktoré štúdium vedie k získaniu výučného listu a mylne sa domnievajú, že ide o dvojročné štúdium v F-odboroch. Jedna z respondentiek opísala informovanosť záujemcov v tomto smere slovami: *„Na začiatku pri náboře vlastne tí ľudia nevedeli ani rozdiel medzi tým, že mali povedzme dokončený dvojročný F-kový odbor a sa chceli hlásiť... čo ja viem... na maturitný odbor alebo nejaký s výučným listom a nevedeli vlastne, aký dokument teraz majú v ruke.“*

Nedostatočná informovanosť o možnosti dokončiť si základné vzdelanie prostredníctvom kurzu

Náš výskum zároveň potvrdil, že mladí ľudia, ktorým sa nepodarilo úspešne ukončiť základnú školu, majú len minimálne alebo žiadne informácie o možnostiach DŠV, najmä o príležitosti dokončiť si základné vzdelanie prostredníctvom kurzu. V niektorých lokalitách to platilo aj medzi študentmi F-odborov elokovaných pracovísk SOŠ, ktoré im podľa ich výpovedí neposkytli informáciu o možnosti dokončiť si základné vzdelanie týmto spôsobom, a to napriek tomu, že kmeňové školy tých istých inštitúcií toto vzdelávanie poskytovali.

Z dotazníkového prieskumu aj fokusových skupín s cieľovou skupinou vyplynulo, že väčšina záujemcov o DŠV v našom projekte dostala informáciu o existencii takéhoto vzdelávania až prostredníctvom náborových aktivít nášho projektu, ktoré realizovali sociálni pedagógovia v spolupráci so školami alebo inými inštitúciami v príslušných lokalitách. Inými slovami, pred nástupom do projektu mnohí nevedeli o možnosti dokončiť si základnú školu kurzom na dokončenie ZŠ a opätovne sa zapojiť do vzdelávania. Pracovníčka VÚC z lokality mimo realizácie nášho projektu sa k nedostatočnej informovanosti cieľovej skupiny DŠV vyjadrila takto: „*Málo sa o tom hovorí a málo sa o tom vie, aj poradcovia na školách nevedia dobre usmerňovať tie deti, že niečo také existuje a že môžu ísť [študovať na kurz na dokončenie ZŠ]. Lebo to sú také stratené prípady, tie deti o tom nevedia. To je najväčšia bariéra.*“

Našli sa však aj výnimky, čo potvrdili nielen individuálne a skupinové rozhovory s účastníkmi vzdelávania, ale aj rozhovory so zástupcami relevantných inštitúcií mimo lokalít intervencie projektu. Respondentka z Bratislavského kraja napríklad priblížila, že niekoľkokrát zažila iniciatívu zo strany konkrétnych záujemcov o kurz, ktorí kontaktovali úrad s touto požiadavkou a bolo im odporučené obrátiť sa vo veci priamo na jednu z dvoch stredných škôl, ktoré v kraji toto vzdelávanie poskytujú.

Z informácií získaných prostredníctvom výskumných rozhovorov vyplynulo, že potenciálni záujemcovia o kurz na dokončenie ZŠ sú viac informovaní a sami iniciujú začlenenie do tohto vzdelávania najmä v lokalitách, v ktorých aspoň jedna škola má dlhodobejšiu skúsenosť s poskytovaním kurzov na dokončenie ZŠ, a tak sa informácia o tejto možnosti dostáva k cieľovej skupine o niečo ľahšie. Naopak v lokalitách, ktoré kurzy na dokončenie ZŠ neposkytujú alebo ich poskytujú len krátko, často nemajú potrebné informácie o možnostiach realizácie kurzov dokonca ani zriaďovatelia škôl. Toto zistenie korešponduje s nedávno publikovanými výsledkami výskumu Pirohovej, Lukáča a Lukáčovej, ktorí skúmali DŠV v kontexte politik celoživotného vzdelávania a regionálneho rozvoja. Tí označili stav informovanosti, ako aj prevládajúci spôsob distribúcie informácií o možnostiach DŠV za nedostatočný a neefektívny vzhľadom k potrebám cieľovej skupiny.²³⁰

230 Pirohová, Lukáč, Lukáčová, *Druhošancové vzdelávanie v kontexte politik celoživotného vzdelávania a regionálneho rozvoja*, str. 102-103.

Nedostatočná informovanosť o škále možností stredoškolského vzdelávania

Nedostatok informácií mladých ľudí, ktorí predčasne opustili vzdelávanie, sa netýka len miery oboznámenia sa s možnosťou absolvovať kurz na dokončenie ZŠ, ale aj informovanosti o možnosti navštevovať strednú školu napriek nedokončenému základnému vzdelaniu.

Účastníci a účastníčky fokusových skupín, na ktorých participovali inštitucionálni aktéri verejnej správy s dosahom na ovplyvňovanie lokálnych vzdelávacích politík, v tejto súvislosti konštatovali, že práca výchovných a kariérových poradcov v školách často nemá žiadaný efekt a časť študentov a študentiek je informovaná len o niektorých možnostiach stredoškolského štúdia v danej lokalite. Mnohí mladí ľudia bez základného vzdelania zároveň nerozumejú rozdielom medzi výhodami a nevýhodami absolvovania dvojročných F-odborov a viacročných učebných alebo študijných odborov SOŠ a nemajú informácie o možnostiach následného uplatnenia sa na trhu práce.

To, že ľudia bez základného vzdelania často nevedia, že môžu navštevovať strednú školu, konštatovali aj zástupcovia niektorých odborov školstva z okresných úradov. Podľa nich touto informáciou nedisponujú ani rodičia detí, ktoré predčasne opustili vzdelávanie a cieľová skupina vo všeobecnosti nemá informácie o výhodách či nevýhodách absolvovania kurzu na dokončenie ZŠ.

9.2.2. Zdroj informácií o druhošancovom vzdelávaní vo vzťahu k cieľovej skupine

Od mladých ľudí, ktorí prejavili záujem zapojiť sa do vzdelávania v projekte *Verejná správa aktívne podporujúca druhošancové vzdelávanie*, sme vo fáze pred intervenciou prostredníctvom dotazníka zisťovali, kto bol pre nich zdrojom informácií o možnostiach opätovného návratu k vzdelávaniu.

Pracovníci komunitných centier

Pri otázke „Kto Vám poskytol informácie o možnosti štúdia na strednej škole/v kurze na dokončenie ZŠ?“ s možnosťou označenia viacerých odpovedí sa až 61 percent

respondentov priklonilo k odpovedi „*pracovníci iných organizácií (komunitné centrum, ETP – Slovensko...*“ v porovnaní s 22 percentami opýtaných, ktorí zvolili odpoveď „*učitelia ZŠ*“, alebo 36 percentami respondentov, ktorí odpovedali, že sa o možnostiach DŠV dozvedeli od učiteľov stredných škôl. Len necelých 6 percent respondentov označilo, že im informáciu o DŠV poskytol výchovný poradca školy. Odpoveď „*informácie som získal/a samostatne*“ neoznačil žiadny respondent.

To, že najčastejším zdrojom informácií o DŠV v lokalitách realizácie projektu boli pracovníci iných organizácií, ako napríklad komunitného centra MVO pôso- biacej v lokalite, vo vyplnených dotazníkoch konštatovali aj sociálni pedagógovia a dobrovoľníci pracujúci s tamojšími marginalizovanými rómskymi komuni- tami. Tento zdroj informácií najčastejšie uvádzali aj predstavitelia základných a stredných škôl.

V súvislosti s informovaním cieľovej skupiny o možnostiach DŠV považujeme za potrebné podotknúť, že ETP Slovensko ako partnerská organizácia projektu v niektorých lokalitách jeho realizácie pôsobí dlhodobo a mala silnejší dosah na informovanie komunit a aj na následné náborové aktivity. Na to, že pracovníci KC boli významným zdrojom informácií o DŠV pre cieľovú skupinu, poukázali záujemcovia o opätovný návrat do vzdelávania aj počas fokusových skupín na začiatku projektu.

Školy realizujúce DŠV

Ďalším významným informátorom vo vzťahu k možnostiam druhošan- cového vzdelávania sú samotné školy realizujúce kurz na dokončenie ZŠ, prí- padne školy poskytujúce odborné vzdelávanie v dvoj- či viacročných učebných odboroch. Predstavitelia vyšších územných celkov, s ktorými sme realizovali individuálne výskumné rozhovory, ale aj účastníci fokusových skupín s inšti- tucionálnymi aktérmi a samotní zamestnanci niektorých škôl v rozhovoroch potvrdzovali, že osvetu o možnostiach DŠV často vykonávajú aj samotné školy. Niekedy pri tom spolupracujú s ďalšími aktérmi, napríklad s inými školami, ko- munitnými centrami, mimovládnyimi organizáciami či so zriaďovateľom.

Predstaviiteľka strednej odbornej školy, ktorá poskytuje F-odbory aj kurz na dokončenie ZŠ, opísala propagačné a náborové aktivity školy takto:

Jednak chodíme na základné školy na nábory, z tadiaľ máme gro tých žiakov do dvojročných odborov a zároveň si urobia kurz na doplnenie základného vzdelania a potom sa to medzi nimi tak rozšíri. Spolupracujeme aj s obecnými úradmi, dokonca spolupracujeme aj s komunitným centrom. No a potom je to tak, viete, je tu starší brat, tak už príde aj mladší a podávajú si tú informáciu. [...] Je to naša osveta. My chodíme po tých osadách a dedinách, kde si robíme nábor a keďže daná osoba je registrovaná na úrade práce, oznámi na úrade práce, že je to jeho dobrovoľné rozhodnutie, teda nie je to iniciatíva úradu práce.

To, že aj SOŠ v tomto smere robia „osvetu a chodia informovať aj na základné školy“, skonštatovala aj pracovníčka samosprávneho kraja v inom regióne Slovenska. Účastníci diskusií vo fokusových skupinách s inštitucionálnymi aktérmi sa pri tejto téme zhodli, že propagačné aktivity niektorých SOŠ sú v porovnaní s inými školami veľmi výrazné a kladú dôraz najmä na informovanie o dvojročných učebných F-odboroch. Na druhej strane, úsilie základných škôl vynaložené na propagáciu možnosti dokončiť si základné vzdelanie prostredníctvom kurzov na dokončenie ZŠ je marginálne.

Na to, že o možnosti realizovať kurz na dokončenie ZŠ chýba osveta, poukazyvali aj respondenti individuálnych rozhovorov. Táto skutočnosť sa potvrdila aj v lokalitách realizácie projektu, kde základnými informáciami o DŠV, predovšetkým o kurzoch na dokončenie ZŠ, nedisponovali ani zriaďovatelia. Školám tak často nevedia poskytnúť podporu pri príprave DŠV a radia im získavať informácie iným spôsobom, predovšetkým od iných škôl, ktoré majú priamu skúsenosť s realizáciou kurzov na dokončenie ZŠ.

Ako už bolo uvedené, v lokalitách so školami s dlhodobejšou tradíciou realizácie kurzu na dokončenie ZŠ sa informácie o možnosti dokončiť si nižšie stredné vzdelanie šíria v komunite prostredníctvom absolventov a absolventiek a dostanú sa tak k prípadným záujemcom o DŠV rýchlejšie.

Samostatné hľadanie informácií o druhošancovom vzdelávaní zo strany záujemcov

Predstavitelia a predstaviteľky škôl, ktoré dlhodobo realizujú kurz na dokončenie ZŠ, nám vo výskumných rozhovoroch potvrdili, že pre dlhodobú skúsenosť

v tomto smere sa na nich väčšia časť záujemcov o DŠV obracia proaktívne a z vlastnej iniciatívy.

Riaditeľka základnej školy z regiónu mimo realizácie nášho projektu opisala iniciatívnosť záujemcov o DŠV týmito slovami: „*Nerobíme nábor, oni [záujemcovia a záujemkyne] nás oslovujú. My to už v [názov mesta] totižto robíme ja neviem koľko 15 rokov alebo koľko. Veľmi dlho. Odkedy je takáto možnosť. Odkedy to vzniklo kedysi dávno, tak vlastne odvtedy to my robíme. A my sme jediná škola tuto, ktorá to robí zo základných škôl.*“

Zástupkyňa riaditeľa z inej základnej školy na západnom Slovensku opisuje podobnú skúsenosť s dlhodobou realizáciou kurzu, ktorá viedla k zvýšeniu povedomia o možnosti DŠV medzi potenciálnymi záujemcami o toto vzdelávanie. V počiatočných realizáciách kurzu ho navštevovali najmä študenti F-odborov, ktorých motivoval riaditeľ strednej odbornej školy, ktorú títo študenti navštevovali. „*Vtedy ten pán riaditeľ tej strednej školy chcel, aby si tí žiaci en bloc urobili to základné vzdelanie. Čiže oni chodili taká veľká skupina, bolo ich aj pätnásť. Čiže bolo ich tak veľa a naozaj oni vtedy poctivo chodili, lebo z tej strednej školy ich tlačili, že si to musia urobiť. Takže to bol asi ten prvotný impulz. A potom samozrejme sa to nejak dostalo do povedomia, že my to organizujeme, tak potom sa sem teda hlásili aj iní, sami.*“

Podľa slov týchto respondentov sa informácia o možnostiach DŠV v konkrétnej škole môže šíriť najmä na základe rodinných či priateľských väzieb. K tomuto názoru sa priklonili aj sociálni pedagógovia zapojení do projektu, ktorí konštatovali, že informovanie a rozhodovanie sa v súvislosti s opätovným zapojením sa do vzdelávania vo výraznej miere ovplyvňuje to, čo záujemca či záujemkyňa vidí v okolí, resp. s čím má skúsenosť ich bezprostredné okolie.

Oslovení respondenti a respondentky z okresných úradov aj z vyšších územných celkov potvrdili, že v malej miere sa záujemcovia o DŠV obracajú aj priamo na nich s cieľom získať viac informácií. Stáva sa to však zriedka a títo pracovníci im následne odporúčajú osloviť konkrétne základné či stredné školy, o ktorých vedia, že realizujú alebo realizovali kurz na dokončenie ZŠ alebo by mohli byť ochotné s týmto vzdelávaním začať. Pracovníčka samosprávneho kraja to opísala takto: „*Väčšinou aj keď volajú záujemci, tak oni ešte neštudujú nikde. Oni neskončili základnú školu a nevedia, čo majú robiť. Takže väčšinou ich odkážeme na tú školu*

a tam sa už dohodnú, lebo ono sa to dá riešiť aj v priebehu toho rozbehnutého procesu. Tam sa nerobia žiadne prijímačky ani nič.“

Na základe vyššie uvedeného sa tak môžeme prikloniť k tvrdeniu, že zriaďovatelia, okresné, či ďalšie úrady sa na systematickom informovaní o možnostiach DŠV smerom k cieľovej skupine podieľajú v minimálnej a nevyhnutnej miere, často len v reakcii na konkrétne požiadavky jednotlivcov. Tento stav pomenovali a reflektovali aj účastníci a účastníčky okrúhlych stolov na tému DŠV, ktoré sme v rámci projektu realizovali v Košickom a Prešovskom samosprávnom kraji. Prizvaní boli zástupcovia rôznych inštitúcií, vrátane úradov a škôl. Predstavitelia a predstaviteľky verejnej správy sa na tomto fóre zhodli, že je užitočné a potrebné, aby všetci relevantní inštitucionálni aktéri mali k dispozícii informácie o školách poskytujúcich programy DŠV a informovali o nich cieľovú skupinu, ale aj iné školy, napríklad prostredníctvom webových stránok. V rámci otázky zvýšenia povedomia o možnostiach programov vzdelávania druhej šance bola zdôraznená aj potreba informovanosti terénnych, ako aj komunitných pracovníkov.

9.2.3. Bariéry nástupu do druhošancového vzdelávania

Slabá informovanosť cieľovej skupiny DŠV nie je jedinou bariérou opätovného zapojenia sa do vzdelávania. Časť mladých ľudí, ktorí v našom projekte prejavili prvotný záujem o zapojenie sa do DŠV, sa napokon rozhodla túto možnosť nevyužiť. Počas fokusových skupín s cieľovou skupinou účastníci a účastníčky vysvetľovali, že toto rozhodnutie ovplyvňujú najmä sociálno-ekonomické dôvody spojené napr. so vzdialenosťou školy od bydliska a nákladmi na dochádzanie, či s uprednostnením zárobkovej činnosti pred vzdelávaním.

Druhá skupina bariér nástupu do DŠV, ktoré účastníci a účastníčky fokusových skupín pomenovávali najčastejšie, súvisela najmä so vzťahmi s rovesníkmi a rodinnými príslušníkmi. Potenciálni záujemcovia a záujemkyne o DŠV v tomto kontexte opakovane spomínali skutočnosť, že im rodinní príslušníci či rovesníci odporúčali uprednostniť prácu pred vzdelávaním. Rozhodnutie nevyužiť možnosť

opätovného návratu ku vzdelávaniu viacerí zdôvodňovali tým, že sa tak rozhodli aj ich rovesníci bez ukončeného základného vzdelania.²³¹

Bariéry nástupu do DŠV, ktoré súvisia s ekonomickou a sociálnou situáciou cieľových skupín, identifikovali aj sociálni pedagógovia zapojení do projektu, ktorí nás od spustenia intervencie informovali o jej priebehu formou pravidelných mesačných správ. Pomenovali v nich však aj ďalšie dôvody, pre ktoré záujemcovia o DŠV napokon nenastúpili do tohto vzdelávania. Tie súviseli najmä s odrádzajúcou dĺžkou štúdia v kurze na dokončenie ZŠ, či s vnímaním DŠV ako cesty, ktorá je určená skôr pre mladšie ročníky.

Nezapojenie sa do DŠV zo strany tých, ktorí o toto vzdelávanie prejavili prvotný záujem, sociálni pedagógovia vysvetľovali aj počas individuálnych výskumných rozhovorov. Dôvody straty motivácie k opätovnému zapojeniu sa do vzdelávania, ktoré opisali, sme zhrnuli do *tabuľky* č. 16.

²³¹ Faktorom, ktorý mohol prispieť k rozhodnutiu nenastúpiť do DŠV, no počas fokusových skupín bol vyjadrený len implicitne, je nedostatok viery vo vlastné schopnosti spojený s limitovanou funkčnou gramotnosťou potenciálnych záujemcov a záujemkýň o DŠV z marginalizovaných rómskych komún.

Tabuľka 16: Bariéry v zapojení sa cieľovej skupiny do DŠV podľa sociálnych pedagógov

Rodinné	Motivačné	Pracovné
<ul style="list-style-type: none"> • Tehotenstvo, rodičovské povinnosti • Žiarlivosť partnera/partnerky • Odhováranie od zapojenia sa do vzdelávania zo strany rodiča 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatok sebadôvery cestovať za vzdelaním do novej, neznámej lokality vyplývajúci z dlhodobej segregácie • Slabý záujem o vzdelávanie • Nízka dôležitosť prikladaná vzdelaniu ako hodnote • Záujem deklarovaný skôr zo strany rodiča, než potenciálneho študenta • Vnímanie príkladov zamestnaných bez vzdelania • Potrebná administratívna podpora pri prihlasovaní sa na vzdelávanie 	<ul style="list-style-type: none"> • Uprednostnenie zárobkovej činnosti pred vzdelávaním • Odchod do zahraničia za prácou • Problém zosúladiť pracovný život a vzdelávanie
Inštitucionálne		Ekonomické
<ul style="list-style-type: none"> • Neprijímanie absolventov ŠZŠ do kurzov na dokončenie ZŠ • Neprijímanie prvákov F-odborov do kurzov na dokončenie ZŠ/neprijímanie tých, ktorí ukončili len 6. ročník ZŠ • Neochota škôl otvoriť kurz na dokončenie ZŠ • Odmietnutie školy počiatočného vzdelávania vydať vysvedčenie záujemcoví o kurz na dokončenie ZŠ • Nedostatočná flexibilita vzdelávania (nevyhovujúca dĺžka štúdia v kurze na dokončenie ZŠ, spolu s následne zamýšľaným štúdiom v troj/štvorročnom odbore SOŠ) • Chýbajúca administratívna podpora pri prihlasovaní sa na vzdelávanie 		<ul style="list-style-type: none"> • Nedostatok financií • Náklady spojené s cestovaním

Zdroj: autorky

Respondenti napríklad konštatovali, že významnú úlohu v tejto súvislosti zohrali rodičovské povinnosti, ale aj to, že niektorí rodičia potenciálnych účastníkov DŠV už nemajú dosah na svoje stále neplnoleté deti, ktoré s nimi nežijú v spoločnej domácnosti, a teda ich nevedia dostatočne motivovať k vzdelávaniu. Uvádzali tiež, že rodičia ani ich deti ako potenciálni záujemcovia o DŠV vzdelávaniu ako takému neprikladajú zásadný význam napríklad z toho dôvodu, že ľudia v ich okolí si našli prácu aj bez získania vzdelania. Časť respondentov zároveň uvádzala, že slabá motivácia pre vstup do DŠV súvisí aj so všeobecne vysokou mierou nezamestnanosti v lokalite a predpokladom, že dosiahnutie

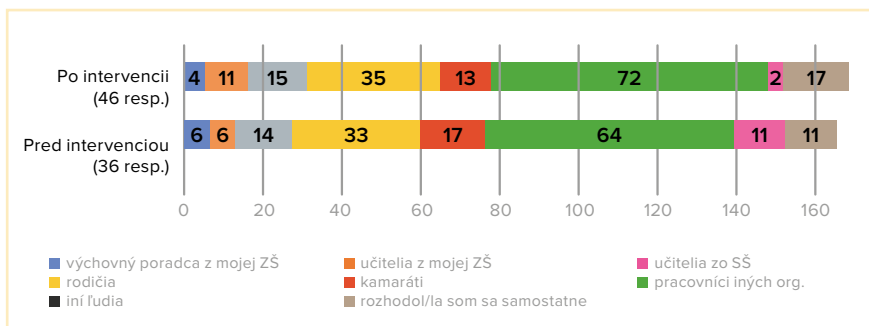
vyššieho stupňa vzdelania uplatniteľnosť absolventa na trhu práce aj tak významne nezvyšší.

Motivácia zapojiť sa do zárobkovej činnosti je podľa sociálnych pedagógov u cieľovej skupiny mnohokrát silnejšia ako odhodlanie vrátiť sa ku vzdelávaniu. Zároveň uviedli, že časť mladých ľudí, ktorí sa rozhodli zapojiť do DŠV, motiváciu stratila aj pre špecifické podmienky, ktoré si školy stanovujú pre prijímanie záujemcov o kurzy na dokončenie ZŠ. Iným záujemcom zas nevyhovuje nedostatočná flexibilita a dĺžka DŠV poskytovaného niektorými školami alebo nedostatok času a financií na cestovanie za DŠV do vzdialenejších lokalít.

9.2.4. Motivácie a očakávania na vstupe do druhošancového vzdelávania

Mladých so záujmom o DŠV, ktorí dostali informácie o možnostiach opätovného návratu do vzdelávania a prekonal bariéry späť s nástupom do DŠV, sme sa v dotazníku na vo fáze pred intervenciou pýtali aj na to, kto ich k tomuto kroku motivoval a podporil. V reakcii na otázku „Kto Vás motivoval a podporil, aby ste pokračovali v štúdiu na strednej škole/v kurze na dokončenie ZŠ?“ s možnosťou výberu viacerých odpovedí, sa opäť najväčší podiel respondentov priklonil k možnosti „pracovníci iných organizácií (komunitné centrum, ETP – Slovensko...)“. Ako ukazuje graf č. 3, išlo až o takmer 64 % respondentov, pričom druhou najčastejšie označovanou odpoveďou boli rodičia (33 %) a treťou kamaráti (17 %).

Graf 3: Zdroj podpory a motivácie u ľudí zapojených do DŠV (v %)

Zdroj: autorky

Poznámka: Respondenti v dotazníku odpovedali na otázku „Kto Vás motivoval a podporil, aby ste pokračovali v štúdiu na strednej škole/v kurze dokončenia ZŠ? (môžete vybrať VIACERO platných možností)“.

Rovnaké poradie na prvých dvoch priečkach vyplynulo aj z odpovedí v dotazníku, ktorý sme účastníkom a účastníčkam intervencie distribuovali po jej ukončení. Až 72 % opýtaných v súvislosti s motiváciou a podporou pre vstup do DŠV označilo možnosť, ktorá zahŕňala pracovníkov komunitných centier, resp. mimovládnych organizácií pôsobiach v lokalite. Takmer 35 % respondentov uviedlo, že ich k vstupu do DŠV motivovali a podporili rodičia a približne 17 % skonštatovalo, že sa do DŠV rozhodli nastúpiť samostatne, bez významnejšieho motivovania či podpory zo strany okolia.

Aj počas fokusových skupín a individuálnych rozhovorov záujemcovia o DŠV konštatovali, že ich motivovala najmä:

- podpora zo strany rodičov a súrodencov (vnímanie role-modelov);
- snaha byť vzorom pre vlastné deti;
- vidina lepšieho uplatnenia na trhu práce a snaha o zlepšenie svojej ekonomickej situácie;
- vnímanie dôležitosti vzdelania v širšom kontexte (spoločenský význam).

Sociálni pedagógovia v rozhovoroch opakovane poukazyvali aj na ďalší dôležitý aspekt, ktorý bol motiváciou pre zapojenie sa do DŠV, a to možnosť rozvíjať mäkké zručnosti prostredníctvom spoznávania nových ľudí a miest, keďže skúsenosti cieľovej skupiny sú v tomto smere vo výraznej miere limitované. Zdôrazňovali, že mnohí ľudia, ktorí sa rozhodli opätovne vrátiť k vzdelávaniu, nikdy neopustili lokalitu, v ktorej absolvovali počiatočné vzdelávanie. Pre časť potenciálnych záujemcov o DŠV môže táto skutočnosť zároveň predstavovať bariéru z dôvodu nedostatku sebavedomia, samostatnosti a strachu z nepoznaného.

Vo vzťahu k motivovaniu a podpore záujemcov o DŠV viacerí respondenti a respondentky výskumu formulovali aj odporúčania. Týkali sa najmä potreby šírenia osvetu v okresoch s najvyššou mierou PUV a nevyhnutnosti flexibilného

DŠV, ktoré záujemcom umožní zosúladiť svoje pracovné aktivity so vzdelávaním. V tejto súvislosti participanti explicitne zmieňovali podporu pre mladé matky, ktoré majú záujem dokončiť si základné či stredné vzdelanie, ako aj všeobecnú mentoringovú a administratívnu pomoc s úkonmi, ktoré sa s opätovným zapojením do vzdelávania spájajú (napr. s vyplňaním prihlášok, či žiadostí o štipendium, pomoc so zháňaním vysvedčení a pod.).

Na to, čo by záujemcov a záujemkyne o DŠV motivovalo a podporilo a ako by mala fungovať škola, ktorá ho poskytuje, sme sa pýtali aj ich samotných počas fokusových skupín v lokalitách realizácie projektu. Najintenzívnejšie sa vyjadrovali najmä k tomu, aká by mala byť atmosféra v škole a vzťahy v nej, na čo by mal byť kladený dôraz v rámci obsahu výučby a čím by mala byť škola v rámci druhošancového, ale aj počiatočného vzdelávania vybavená. V neposlednom rade diskutujúci pomenovali aj to, aké podporné aktivity a nástroje by vo vzťahu k opätovnému návratu do vzdelávania privítali, čo bližšie ozrejmuje *Tabuľka č. 17*.

Tabuľka 17: Model ideálne fungujúcej školy podľa cieľovej skupiny

Kategória očakávaní	Lokalita A	Lokalita B	Lokalita C	Lokalita D
Atmosféra v škole	<ul style="list-style-type: none"> vzájomný rešpekt medzi žiakmi a učiteľmi, komunikácia vedúca k porozumeniu 	<ul style="list-style-type: none"> zmiešané triedy a pedagogický zbor zahŕňajúci aj Rómov/ Rómky 		<ul style="list-style-type: none"> vzájomný rešpekt medzi deťmi a dospelými etnicky/národnostne zmiešaný a dobrý kolektív žiakov
Pracovníci školy	<ul style="list-style-type: none"> neponižujúci, negeneralizujúci, neagresívni, rešpektujúci rozmanitosť 	<ul style="list-style-type: none"> neagresívni, prísnejší, no zároveň s ľudským prístupom 	<ul style="list-style-type: none"> s trpezlivým prístupom, nie nervózni, odborne zdatnejší 	<ul style="list-style-type: none"> s rešpektujúcim prístupom, prísni aj milí, nediskriminujúci proaktívny a zodpovedný riaditeľ
Materiálne-technické vybavenie školy	<ul style="list-style-type: none"> adekvátne vybavenie 	<ul style="list-style-type: none"> školská jedáleň, telocvičňa, dostupné triedy pre všetky ročníky ZŠ 	<ul style="list-style-type: none"> telocvičňa, ihrisko 	<ul style="list-style-type: none"> vybavené učebne dostupné školské pomôcky

Preferovaný obsah a kvalita výučby	<ul style="list-style-type: none"> dôraz na lepšie zvládnutie čítania, písania a ovládanie cudzieho jazyka 	<ul style="list-style-type: none"> dôraz na kvalitnejšiu výučbu matematiky, slovenčiny a cudzieho jazyka začlenenie interaktívnych, športových a tvorivých aktivít do procesu vzdelávania na pôde školy (tanec spievanie, futbal) 	<ul style="list-style-type: none"> dôraz na slovenčinu, matematiku a cudzí jazyk 	
Podpora vo vzdelávaní	<ul style="list-style-type: none"> poskytovanie obedov zadarmo 		<ul style="list-style-type: none"> doučovanie realizované učiteľom alebo asistentom 	<ul style="list-style-type: none"> poskytovanie motivačných stipendií

Zdroj: *autorky*

9.3. Nábor a príprava na druhošancové vzdelávanie – úroveň inštitucionálnych aktérov

Ako uvádzame v kapitole 9. 3. 1., cieľová skupina DŠV nedisponuje potrebnými informáciami o možnostiach tohto vzdelávania, prípadne má v tomto smere len minimálnu znalosť. Táto bariéra sa však netýka iba potenciálnych záujemcov o DŠV. Nedostatočná informovanosť o existencii takeéhoto vzdelávania a podmienkach jeho realizácie, sa v nemalej miere týka aj relevantných inštitúcií – škôl, zriaďovateľov, úradov práce a ďalších.

9.3.1. Oblasť informovanosti

V oblasti informovanosti na strane inštitúcií sme prostredníctvom terénneho výskumu takisto identifikovali problém nedostatočného povedomia o existencii druhošancového vzdelávania.

a. Nedostatočná informovanosť

To, že školy a inštitúcie verejnej správy s dosahom na oblasť DŠV o tomto vzdelávaní často nemajú informácie, najmä v súvislosti s krokmi, ktoré je potrebné absolvovať pri implementácii kurzov na dokončenie ZŠ, vyplynulo z našich fokusových skupín s inštitucionálnymi aktérmi. Niektorí zúčastnení sa dokonca o tomto vzdelávaní a o aspektoch jeho fungovania dozvedeli až počas diskusie na túto tému – napr. predstavitelia a predstaviiteľky úradu práce alebo odboru školstva mestského úradu. „*Ono možno by si aj išli [dokončiť základné vzdelanie kurzom na dokončenie ZŠ], ale neviem vôbec či niekedy dostali takú informáciu. Ja som tam [v mieste pracoviska] krátko, ale sama neviem, že to môžu,*“ uviedla jedna z účastníčok.

Na nedostatočnú informovanosť o DŠV na strane inštitucionálnych aktérov, vrátane legislatívy, ktorá sa tohto vzdelávania týka, poukazujú aj zistenia výskumných rozhovorov s predstaviteľmi verejnej správy. Neznalosť právnych predpisov v súvislosti realizáciou kurzov na dokončenie ZŠ za účelom doplnenia si základného vzdelania sa potvrdila pri respondentkách zastupujúcich zriaďovateľské úrady, napríklad pri konštatovaní, že „*vo vyhláske o základnej škole nie je ani slovičko k organizovaniu kurzov.*“ V skutočnosti však v § 19 toto vzdelávanie spomína a konkretizuje, že ho škola môže organizovať v dennej alebo externej forme štúdia pre ľudí, ktorí nezískali nižšie stredné vzdelanie.

To, že ani zriaďovatelia škôl často nemajú potrebné informácie súvisiace s DŠV, vyplynulo aj z rozhovorov so zástupcami odborov školstva OÚ, podľa ktorých sa mestá a obce v tejto súvislosti zvyknú radiť práve s nimi. Časť respondentov fokusových skupín s inštitucionálnymi aktérmi mala tiež len neúplné alebo nesprávne informácie o tom, za akých podmienok sa môžu v učebných F-odboroch SOŠ vzdelávať ľudia s neukončeným základným vzdelaním. Chybné informácie pritom boli prezentované aj zo strany predstaviteľky strednej odbornej školy, ktorá realizuje obe formy DŠV:

Počkajte, ale na tú školu chodia deti, ktoré skončili základnú [školu] pred deviatym ročníkom? Lebo ja tie deti tam vidím a tam sú inteligentné deti. A mne sa zdá, že tá škola už akoby pre túto komunitu bola niečo ako výberová škola, budme... tak si to

*povedzme úprimne. Nie sú tam až také nejaké blbé deti. [...] Neviem o takej postupnosti, že by bol najskôr niekto na dvojročnom odbore a tam si robil 9. ročník. Toto neviem posúdiť, ale môj pocit je taký, že najprv musí urobiť deviatku a tak ich môžu zaradiť do [učebných F-] odborov. Nemám takú skúsenosť, že by isto išli rovno do dvojročného [F-odboru]. Toto je pre mňa nepredstaviteľný postup, že ako môže ísť na strednú školu do odboru, keď nemá ukončené základné vzdelanie.*²³²

S prezentovaním nesprávnych informácií zo strany zriaďovateľov sme sa stretli aj v súvislosti s priestupnosťou vo vzdelávaní, keď jedna z respondentiek zastupujúca VÚC konštatovala, že absolventi a absolventky kurzov na dokončenie ZŠ môžu byť v rámci stredoškolského štúdia prijímaní iba na H-odbory, teda trojročné odbory SOŠ, po absolvovaní ktorých študent dostáva výučný list. Pritom platí, že absolventi, ktorí dosiahli nižšie stredné vzdelanie prostredníctvom kurzu na dokončenie ZŠ môžu pokračovať v štúdiu aj na štvorročných študijných odboroch ako ktokoľvek, kto získal tento stupeň vzdelania počas počiatočného vzdelávania na základnej škole.

Kvalitatívny výskum ukázal aj značné nedostatky v informovanosti inštitucionálnych aktérov o spôsobe financovania DŠV. Z rozhovorov so zriaďovateľmi základných alebo stredných odborných škôl z rôznych regiónov Slovenska vyplynulo, že nie sú dobre informovaní o finančnej stránke fungovania kurzov na dokončenie ZŠ. Respondentky sa k tejto téme nevedeli vyjadriť, prípadne prezentovali nesprávne informácie o financovaní tohto vzdelávania vzhľadom na vek účastníkov kurzu na dokončenie ZŠ: „Neviem čo však so staršími ľuďmi, ako to funguje, toto napríklad nemáme zmapované. Lebo žiak, ktorý je v Eduzbere, na toho sú financie, ale na takého 40-ročného chlapa alebo ženu, tak takí by si to [kurz na dokončenie ZŠ] asi museli platiť. Tam financovanie nie je žiadne.“ Nesprávne informácie respondentky rozhovorov prezentovali aj v súvislosti s financovaním F-odborov SOŠ: „Nie sú na to nastavené presné pravidlá. Pri normative viete, že pre tento odbor je takýto normatív na žiaka. Kdežto pre tie F-odbory sa zisťujú financie takto mimo toho normatívneho, že tam to nie je nejak pevne stanovené.“ To, ako legislatíva upravuje

²³² V skutočnosti môžu SOŠ do učebných F-odborov prijímať v zmysle § 62 ods. 4 školského zákona aj žiakov, ktorí ukončili ZŠ v nižšom ako 9. ročníku.

financovanie kurzov na dokončenie ZŠ aj F-odborov stredných odborných škôl, bližšie opisujeme v 6. kapitole.

b. Náročnosť získavania informácií

Inštitucionálni aktéri v oblasti DŠV, vrátane predstaviteľov a predstaviteľiek škôl, získavajú informácie o fungovaní a implementácii tohto vzdelávania v mnohých prípadoch len veľmi ťažko. Respondenti a respondentky zo škôl v jednotlivých regiónoch Slovenska napríklad zdôrazňovali, že v čase, keď sa snažili pripraviť na spustenie realizácie kurzu na dokončenie ZŠ, mali problém získať komplexnejšie informácie a metodickú podporu. Snažili sa zistiť najmä to, či sa so spustením kurzov spájajú konkrétne podmienky, prípadne aké kroky je pred jeho realizáciou a počas nej potrebné absolvovať. Obracali sa pritom na rôzne inštitúcie.

Riaditeľka základnej školy, ktorá dlhodobo realizuje kurz na dokončenie ZŠ, skonštatovala, že ministerstvo školstva v reakcii na jej otázky týkajúce sa realizácie kurzov na dokončenie ZŠ odporučilo obrátiť sa na odbory školstva OÚ v sídle kraja. Z nášho výskumu však vyplynulo, že OÚ školám síce v istej miere poskytujú metodickú podporu, no ani ich predstavitelia nie sú v tomto smere dobre informovaní. Aj z tohto dôvodu musela jedna z riaditeľiek pri príprave kurzu na dokončenie ZŠ hľadať odpovede u kolegov či kolegyň zo škôl, ktoré majú s realizáciou DŠV dlhobojšie skúsenosti. V niektorých regiónoch však OÚ organizujú stretnutia riaditeľov škôl, počas ktorých sa venujú výkladu školskej legislatívy, vrátane tej, ktorá upravuje podmienky realizácie kurzov na dokončenie ZŠ. V iných sme sa zas v prípade odborov školstva OÚ stretli aj s celkovým neorientovaním sa v oblasti DŠV, keďže jedna z oslovených respondentiek z OÚ odmietla odpovedať na vopred zaslané otázky s odôvodnením, že k tejto téme nemá informácie.

Predstavitelia škôl z viacerých regiónov Slovenska, ale aj sociálni pedagógovia zapojení do projektu problematiku náročnosti získavania informácií o DŠV ilustrovali príkladmi, v ktorých opisovali ich snahu o dopátranie sa odpovede na otázku, či školy môžu do kurzov na dokončenie ZŠ prijímať aj absolventov špeciálnych základných škôl. Jedna z respondentiek v tejto súvislosti napríklad

priblížila: „Mala som žiaka, ktorý mal... On mal skončenú osobitnú školu [ŠZŠ]. A stredná škola mu nedovolila robiť maturitu, lebo mal osobitnú. Ona [škola] chcela, aby mal skončenú bežnú základnú školu. [...] Tak tu prišiel, že si chce urobiť základnú školu, kurz [na dokončenie ZŠ]. Písali sme na ministerstvo. [...] Nevedel nám nikto na to odpovedať, nik, ani na ministerstve. Proste jeden [pracovník ministerstva školstva] povedal áno, druhý povedal nie. Tretí nevedel, proste nikto.“

Náročnosť získavania informácií a podpory pri realizácii kurzov na dokončenie ZŠ môže v konečnom dôsledku školy odrádzať od poskytovania tohto druhu vzdelávania. Jedna zo škôl, s ktorými sme v počiatku realizácie projektu plánovali spoluprácu, napokon z dôvodu nedostatku informácií prijala rozhodnutie kurz neimplementovať. Tento krok dôvodila tým, že školy na Slovensku nemajú k dispozícii RUP pre externú formu realizácie kurzov na dokončenie ZŠ. Skutočnosť vyvolala u predstaviteľov danej školy obavy z možných postihov zo strany Štátnej školskej inšpekcie v prípade, že by kurz realizovali bez konkrétnejších rámcových usmernení.²³³ Na našu žiadosť o informácie týkajúce sa prípravy RUP pre externú formu kurzov na dokončenie ZŠ zareagovalo dňa 20. 8. 2019 ministerstvo školstva týmto stanoviskom:

Aktuálne nie sú v procese tvorby rámcové učebné plány pre vzdelávanie na dokončenie/získanie nižšieho stredného vzdelania v externej forme. Platné rámcové učebné plány a vzdelávacie štandardy vzdelávania na získanie nižšieho stredného vzdelania podľa § 30 ods. 5 a § 42 ods. 4 školského zákona dávajú riaditeľom škôl širokú možnosť rozhodovať o dĺžke štúdia jednotlivých žiakov na základe zistenej úrovne získaného vzdelania osoby, najviac však v dĺžke jedného školského roka. [...] Ministerstvo školstva vytvára predpoklady pre modifikáciu vzdelávacích programov učebných odborov poskytujúcich nižšie stredné odborné vzdelanie na stredných odborných školách tak, aby umožňovali súčasné získanie nižšieho stredného vzdelania.²³⁴ Následne zabezpečí úpravu štátnych vzdelávacích programov

²³³ Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť v tomto období oslovil Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR so žiadosťou o informáciu, či je pre účely realizácie kurzu na získanie nižšieho stredného vzdelania v externej forme možné využiť rámcové učebné plány určené pre dennú formu tohto vzdelávania. Jednoznačnú odpoveď MŠVVaŠ SR sa nám v tejto súvislosti nepodarilo získať.

²³⁴ vychádzajúc z materiálu „Návrh krokov na koncepčné riešenie podpory mechanizmu doplnenia základného vzdelania“

skupín odborov vzdelávania nižšieho stredného odborného vzdelávania tak, aby umožňovali súčasné získanie nižšieho stredného vzdelania. Túto modifikáciu považujeme za efektívnejšiu než zabezpečenie vzdelávania na získanie nižšieho stredného vzdelania podľa § 30 ods. 5 a § 42 ods. 4 školského zákona externou formou štúdia.

c. Najčastejšie spôsoby získavania informácií

V dôsledku nedostatku a ťažšej dostupnosti informácií o DŠV sa školy v súvislosti s prípravou kurzov na dokončenie ZŠ obracajú na iné školy, ktoré už s realizáciou tohto vzdelávania majú skúsenosti. Tento postup často odporúčajú samotní zriaďovatelia, ktorí aj v nami realizovaných výskumných rozhovoroch konštatovali, že disponujú len základnými informáciami, a tak by škole so záujmom realizovať kurz na dokončenie ZŠ odporučili obrátiť sa s otázkami na takú, ktorá s tým má skúsenosť, hoci v inom kraji. „*Delegovala by som vás na riaditeľov, ktorí majú skúsenosť s realizáciou kurzov ZŠ,*“ odpovedala respondentka na otázku o postupe v prípade záujmu inej školy o organizovanie DŠV.

S tým, že najlepším zdrojom informácií pre školy, ktoré plánujú otvoriť kurzy na dokončenie ZŠ, sú iné školy s praxou v tejto oblasti, súhlasila aj zamestnankyňa zriaďovateľa v regióne mimo realizácie intervencie nášho projektu. „*Zriaďovateľ nemá možnosť vstupovať do procesu realizácie kurzu školou. Dobrou praxou je upozorniť školu, ktorá má záujem realizovať kurz na dokončenie si základnej školy na takú, ktorá v tejto oblasti už má skúsenosť.*“

Výmenu informácií o podmienkach realizácie DŠV medzi školami potvrdili aj riaditelia základných, či stredných odborných škôl, ktoré majú dlhoročné skúsenosti s realizáciou kurzov na dokončenie ZŠ. Jedna z riaditeľiek opisala najčastejšie otázky škôl, ktoré sa na ňu obracajú s prosbou o rady takto: „*Pýtajú sa čo nato treba, čo musia robiť učitelia, aké sú podmienky, čo k tomu potrebujú. Lebo to sú väčšinou ešte... ak nemajú 18 rokov, to musí rodič dávať žiadosť, rodič tu musí prísť, musíme sa kontaktovať naňho. Potom čo sa týka učebníc – [pýtajú sa] kto robí plány, ako máme nachystané testy, či robia ústne skúšky, kedy to robia, ako dlho to trvá, koľko hodín.*“

O niečo významnejším zdrojom informácií, než pre školy predstavujú zriaďovatelia, sú OÚ, ktoré by im v zmysle *Zákona o niektorých opatreniach v miestnej štátnej správe*²³⁵ mali poskytovať aj metodickú podporu. To, že sa malá časť škôl obracia na OÚ aj v súvislosti s organizáciou DŠV, v rozhovoroch potvrdili aj samotní zamestnanci OÚ. Jedna z respondentiek výskumných rozhovorov v tomto kontexte priblížila aj to, aké sú konkrétne nejasnosti škôl súvisiace s realizáciou kurzov na dokončenie ZŠ: „*Pýtajú sa na to, ako financovať kurz, ako zrealizovať a spraviť vzdelávací program, akú dokumentáciu potrebujú. Pýtajú sa aj na to, či môžu žiaci chodiť na kurz [na dokončenie] ZŠ aj bez toho, že by chodili na dvojročný program SOŠ [F-odbor].*“

Respondenti z radov základných a stredných škôl však upozorňujú, že podpora zo strany OÚ v oblasti informovania o tomto druhu vzdelávania nie je dostatočná. Podľa nich OÚ informujú školy najmä o zmenách v školskej legislatíve vo všeobecnosti. Ako sme však už skôr spomenuli, informovanosť niektorých OÚ v oblasti DŠV je do veľkej miery limitovaná. Ťažko teda predpokladať, že by školám v tomto smere poskytovali akúkoľvek metodickú či organizačnú podporu systematickým spôsobom. Podobnú skúsenosť potvrdila aj škola, ktorá sa na rovnaký odbor školstva OÚ obrátila s prosbou o poskytnutie informácií o nevyhnutných krokoch pri realizácii kurzov na dokončenie ZŠ. Informácie napokon vedenie školy získalo od inej školy s niekoľkoročnou praxou v tejto oblasti.

9.3.2. Dôvody nezapojenia sa do realizácie kurzov na dokončenie ZŠ

Niektoré školy aj napriek tomu, že sa im podarilo získať potrebné informácie, sa rozhodli kurz neotvoriť. Nedostatok informácií tak nie je jedinou prekážkou v rozhodovaní o implementácii kurzu. Inštitucionálni aktéri poukázali na rad ďalších bariér, ktoré je možné kategorizovať nasledovne:

- a) nedostatočná podpora od zriaďovateľa a ďalších relevantných inštitúcií;
- b) nedostatočné financovanie;

²³⁵ *Zákon 345/2012 Z. z. o niektorých opatreniach v miestnej štátnej správe a o zmene a doplnení niektorých zákonov*, § 10 ods. 12.

- c) obmedzené personálne kapacity škôl;
- d) nedostupnosť resp. nevhodné nastavenie rámcových učebných plánov;
- e) administratívna náročnosť realizácie kurzov na dokončenie ZŠ.

Nedostatočná podpora od zriaďovateľa a ďalších relevantných inštitúcií

Vo výskumných rozhovoroch predstavitelia a predstaviteľky základných aj stredných škôl zdôrazňovali nedostatočnú podporu pri realizovaní kurzu na dokončenie ZŠ zo strany zriaďovateľa, či iných kompetentných inštitúcií. „*Nám nikto nepomáha. Zriaďovateľ nám nehádže polená pod nohy, ale necháva na nás, ako to urobíme. Ale musíme dodržať celú školskú legislatívu,*“ uviedol napríklad predstaviteľ strednej školy.

Skutočnosť, že školy pri príprave kurzov na dokončenie ZŠ nedostávajú od svojich zriaďovateľov podporu, v rozhovoroch potvrdili aj samotní predstavitelia týchto inštitúcií. Uviedli, že školám do rozhodnutia, či kurz realizovať, nijako nezasahujú, pri príprave tohto vzdelávania neposkytujú významnejšiu podporu, ani v tomto smere nedisponujú potrebnými informáciami. „*Či už škola zahrnie kurz do ponuky, to už je na samotnom riaditeľovi, VÚC do toho nezasahuje,*“ uviedla napríklad respondentka z VÚC, ktorá nevedela bližšie špecifikovať, či a akým spôsobom školy oznamujú otvorenie kurzu na dokončenie ZŠ zriaďovateľovi a čo v tomto zmysle predpisujú platné právne normy.

Nedostatočnú podporu pri príprave a realizácii kurzu na dokončenie ZŠ respondenti výskumných rozhovorov nereflektovali len vo vzťahu k zriaďovateľom, ale aj ministerstvu školstva. Podľa nich školám v tejto súvislosti neposkytuje potrebné informácie, metodickú pomoc a téme kurzov na dokončenie ZŠ vo všeobecnosti nevenuje dostatočnú pozornosť. Pracovníčka školy v rozhovore problém pomenovala takto: „*Zo začiatku som volala dokonca aj na ministerstvo, úplne na začiatku. To bolo také ako: ‘robte, ako viete’. Viac-menej. Nikto nám tam nevedel poradiť, že čo všetko to [realizácia kurzov na dokončenie ZŠ] obnáša. [...] Tam by musela byť aj podpora zo strany ministerstva. Že by malo byť presne rozpracované, ako má to vzdelávanie vyzeráť, aby nás vlastne aj tak metodicky viedli k tomu, že čo máme*

robiť, aby sme sa nedostávali do situácie, že 'tak to sme ešte nezažili – a teraz čo s tým'? A keď sme si zisťovali informácie, oni [zamestnanci ministerstva školstva] tiež nevedeli.“

Predstaviiteľka vedenia inej školy realizujúcej kurz na dokončenie ZŠ dodáva:

Tým sa nikto na ministerstve [školstva] nezaoberá. Nikto tomu nerozumie... Takýchto škôl je nás nie veľa. Ja chodím na také celoslovenské stretnutia riaditeľov, kde sa rozprávame a vždy sa pýtam na to, lebo mňa to zaujíma. A dohromady je nás tam možno šesť, čo sa na to [na kurz na dokončenie ZŠ] pýtame. A keďže nás je iba šesť zo všetkých tých riaditeľov, na ministerstve nie je nikto, kto by nám vedel na to odpovedať. Nikto. Tam nie je jeden človek, ktorý by tomu rozumel. Preto sa tým nikto ani nezaoberá. [...] Oni ani nevedia, že aké sú problémy. Vždy, keď to povieme, tak vždy: 'hú, dobre, zapíšem si, zistíme, lebo my o tom nič nevieme'. A tým to končí. Jednoducho tam nikto toto nevie. Mala by byť na ministerstve zriadená nejaká funkcia niekoho, kto by sa práve týmto zaoberal. Aspoň jeden človek. Ktorý by to naozaj riešil a vedel by to obsiahnuť legislatívne aj metodicky, lebo tá metodika je veľmi dôležitá. Aby vedel s akými problémami tí riaditelia bojujú.

Nedostatočné financovanie kurzu na dokončenie ZŠ

Ďalšou významnou bariérou v realizácii kurzu na dokončenie ZŠ je súčasné nastavenie financovania tohto vzdelávania. Ako uvádzame v 6. kapitole, finančný normatív na tento druh vzdelávania je nízky a mnohokrát školám nepostačuje ani na pokrytie základných výdavkov, ako sú mzdy zamestnancov.

To, že sa školám neoplatí kurz realizovať najmä v prípade, ak oň v danom školskom roku prejavilo záujem len minimum uchádzačov, zhodne konštatovali zriaďovatelia, predstavitelia OÚ, aj školy samotné. Súčasne konštatovali, že financovanie kurzov je nedostatočné, normatív na žiaka príliš nízky a tieto bariéry sa javia ako najvýznamnejšie v prípade, ak má škola záujem realizovať kurz na dokončenie ZŠ v dennej forme. „*Najmä denný kurz vyžaduje veľa peňazí, nedá sa to z normatívu zaplatiť. Ak sa v ňom má ponúknuť kvalitné vzdelanie, tak to bude drahšie,*“ poznamenala predstaviiteľka OÚ. Nespokojnosť v tomto smere vyjadrujú najmä základné školy upresňujúc, že výška normatívu v prípade kurzov na dokončenie ZŠ nepostačuje na pokrytie miezd učiteľov.

Tieto bariéry realizácie DŠV pomenávajú aj analýzy To dá rozum a Útvaru hodnoty za peniaze konštatujúc, že staticky stanovená výška normatívu na žiaka v tomto prípade nemusí zodpovedať rozsahu vzdelávania, čo môže najmä základné školy demotivovať a odrádzať od ponuky kurzov na dokončenie ZŠ.²³⁶

Obmedzené personálne kapacity škôl

Učitelia boli v súvislosti s bariérami realizácie kurzov na dokončenie ZŠ zmieňovaní aj v inej súvislosti. Zistenia výskumných rozhovorov s predstaviteľmi škôl a ďalšími relevantnými inštitúciami verejnej správy poukázali na to, že problémom nie je len nízky normatív, ktorým často nie je možné pokryť mzdy pedagógov učiacich v kurze na dokončenie ZŠ, ale aj nedostatočné personálne kapacity s potrebnou mierou odbornosti pre realizáciu tohto druhu vzdelávania.

K tomuto názoru sa priklonil aj ďalší respondent, riaditeľ mestskej SOŠ, konštatujúc nedostatok učiteľov pre realizáciu kurzu: „*My sme ochotní robiť kurz aj na elokovaných pracoviskách. Lenže pre nás je to náročné, lebo tu je len 30 učiteľov, a to sú všeobecné predmety. Keby chceme robiť kurz zvlášť na každom elokovanom pracovisku, tak ani úväzkov by nám toľko nevyšlo. Štát nám nedá na to peniaze. A deti do mesta za kurzom chodiť nebudú.*“

Respondenti a respondentky naprieč inštitúciami sa pritom zhodli, že z hľadiska personálnych kapacít je výhodou, ak kurz na dokončenie ZŠ realizujú základné školy, keďže tie majú na rozdiel od stredných odborných škôl k dispozícii dostatok učiteľov predmetov povinných pre kurz. „*Je dobré, že by bol kurz pod gestorstvom základnej školy, lebo sú tam učitelia na také učivo. Samozrejme, nesúhlasím s tým, že normatív pre kurz základnej školy je taký nízky,*“ poznamenala k téme pracovníčka zriaďovateľa školy realizujúcej kurz na dokončenie ZŠ.²³⁷

Ďalším argumentom predstaviteľky z rovnakej SOŠ bolo, že základné školy sú ako realizátori kurzov vhodnejšie z dôvodu ich dostupnosti aj v lokalitách,

²³⁶ Útvar hodnoty za peniaze, *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením*, str. 17-18; Hall a kol., *Analýza zistení o stave školstva na Slovensku*.

²³⁷ Pozn.: Na to, že z hľadiska pokrytosti siete a personálneho zabezpečenia majú základné školy výhodnejšie podmienky oproti stredným odborným školám, poukazuje aj Štátna školská inšpekcia v *Správě o stave a úrovni procesu a podmienok organizovania kurzov pre fyzické osoby, ktoré nezískali nižšie stredné vzdelanie v školskom roku 2019/2020*, str. 3.

v ktorých sa SOŠ nenachádzajú, resp. do ktorých učitelia SOŠ vedia dochádzať len s obmedzenými možnosťami.

Nedostupnosť rámcových učebných plánov a problém s nastavením obsahu kurzu

Ďalšou bariérou, ktorú respondenti a respondentky identifikovali ako významnú vo vzťahu k rozhodnutiu o realizácii kurzov na dokončenie ZŠ, je problém obsahového nastavenia takéhoto kurzu. V tejto súvislosti je problematická nedostupnosť RUP pre externú formu realizácie tohto vzdelávania, ako aj nevhodné nastavenie RUP pre dennú formu štúdia v kurze na dokončenie ZŠ. Potvrdzuje to aj prípad školy, ktorá v dôsledku nedostupnosti RUP pre externú formu štúdia prijala rozhodnutie kurz na dokončenie ZŠ nerealizovať. Na problém upozorňovali najmä predstavitelky základných škôl, ale aj okresných úradov doplňujúc, že riadiť sa RUP určenými pre dennú formu kurzu je z hľadiska implementácie tohto vzdelávania náročné, keďže tieto stanovujú týždenne príliš veľký počet vyučovacích hodín.

V súvislosti s nastavením obsahu kurzov na dokončenie ZŠ respondenti z radov škôl i ďalších inštitúcií konštatovali, že dostupné RUP kladú dôraz skôr na kvantitu v zmysle počtu vyučovacích hodín a tém, ktoré školy do tohto vzdelávania musia zahrnúť, a nie na kvalitu samotného vzdelávania. Inak povedané, respondenti a respondentky sa postavili kriticky ku skutočnosti, že v prípade učebných osnov kurzu na dokončenie ZŠ ide o približne rovnaké osnovy, aké sa týkajú žiakov druhého stupňa ZŠ v počiatočnom vzdelávaní. Rozdiel je v tom, že čas na realizáciu kurzu je obmedzený a môže trvať nanajvýš jeden rok. Jedna z respondentiek súčasnu podobu nastavenia obsahu kurzov na dokončenie ZŠ okomentovala takto:

Existuje v školskom zákone ustanovenie, ktoré sa týka vzdelávania intelektovo nadaných detí, jedine oni môžu postúpiť do vyššieho ročníka bez absolvovania predchádzajúceho ročníka. A teraz my zo žiakov, ktorí mali vzdelávacie problémy a skončili niekde na úrovni šiesteho až siedmeho ročníka, my z nich robíme kategóriu, podľa mňa, intelektovo nadaných detí. Lebo oni za jeden rok [trvania kurzu na dokončenie ZŠ] urobia štyri ročníky a naplnia pomerne komplikované štandardy.

Preto hovorím, že ten súčasný model je štátom akceptovaný podvod, podľa mňa. Preto by som to riešila zmenou kurikula pre tieto kurzy. [...] A rozhodne si nemyslím, že obmedzenie na 1 rok dĺžky kurzu je adekvátne.

Riaditeľ SOŠ k téme počas rozhovoru uviedol, že obsah kurzu na dokončenie ZŠ je potrebné upraviť a „*vybrať učivo z osnov druhého stupňa základnej školy tak, aby sa odučilo to, čo je naozaj dôležité, keďže je kurz časovo limitovaný.*“

Respondenti výskumu zároveň zhodne konštatovali, že obsah kurzu na dokončenie ZŠ je náročné nastaviť tak, aby bola výučba vhodná pre rôznorodú skupinu, keďže medzi záujemcami o vzdelávanie v kurze sú často rozdiely v tom, aký najvyšší ročník ZŠ sa im v počiatočnom vzdelávaní podarilo ukončiť.

Administratívna náročnosť realizácie kurzov ZŠ

Dôvodom, pre ktorý školy môžu váhať so začatím poskytovania kurzov na dokončenie ZŠ, môžu byť aj administratívne povinnosti spojené s prípravou a realizáciou tohto vzdelávania. Tie súvisia najmä s prípravou a schvaľovaním školského vzdelávacieho programu, vedením katalógových listov, či protokolov určených pre jednotlivé predmety a účastníkov v kurze, ale aj so zisťovaním vedomostnej úrovne kurzistov na vstupe do DŠV. Riaditeľka školy dlhodobo realizujúca kurz ZŠ v lokalite mimo realizácie intervenčnej časti projektu opisala administratívnu záťaž takto: „*Celý fascikel je na to. Na každý predmet zvlášť musia [školy] urobiť teda osnovy. [...] Kde musia dať charakteristiku predmetu, čo ten predmet obsahuje, komu to robia, aké sú výstupy, ako sa hodnotí. Všetko. A potom vlastne celý štandard, výkonový aj obsahový, urobiť na ten daný predmet. [...] Čiže je to veľa, naozaj je to veľa roboty.*“

Ako sme už uviedli, pri téme bariér, ktorým školy čelia v rámci rozhodovania o zapojení sa do DŠV, konkrétne pri spúšťaní kurzov na dokončenie ZŠ, respondenti z radov škôl a ďalších inštitúcií verejnej správy konštatovali všeobecne nízku informovanosť inštitúcií a slabú podporu školám pri príprave na toto vzdelávanie. Respondenti sa zároveň zhodli, že z hľadiska personálnych kapacít sú na poskytovanie kurzov na dokončenie ZŠ vhodnejšie základné školy. Tie však v podstatne vyššej miere upozorňujú na nedostatočné financovanie tohto

vzdelávania a príliš nízky normatív na účastníka takehoto kurzu. Nedostatok prostriedkov na toto vzdelávanie a s ním spojené náklady si základné školy nevedia kompenzovať inou cestou, napríklad ako stredné odborné školy, ktoré účastníkom svojich kurzov na dokončenie ZŠ vedia zároveň poskytovať vzdelávanie v učebných F-odboroch s vysoko nastaveným normatívom na žiaka. V spojitosti s týmito bariérami zároveň školy od realizácie kurzov na dokončenie ZŠ môžu odrádzať administratívne povinnosti s tým spojené, ako aj nedostupnosť RUP pre externú formu vzdelávania, ktorá je vzhľadom na ich personálne a finančné možnosti často preferovaným spôsobom realizácie kurzov na dokončenie ZŠ.

9.3.3. Motivácie realizovať druhošancové vzdelávanie

V predchádzajúcej časti opisujeme, aké sú najčastejšie bariéry, ktorým školy čelia pri rozhodovaní sa, či záujemcom o vzdelávanie bez ukončenej ZŠ poskytnú kurz na dokončenie ZŠ. V tejto časti sa bližšie pozrieme na respondentmi najčastejšie spomínané motivácie škôl, ktoré sa tento kurz rozhodnú realizovať a na okolnosti realizácie tohto vzdelávania.

Predstavitelia a predstavielky inštitúcií verejnej správy v individuálnych či skupinových rozhovoroch poukazovali na to, že súčasné nastavenie financovania kurzov na dokončenie ZŠ motivuje k otváraniu kurzov skôr stredné školy, pre ktoré toto vzdelávanie predstavuje nástroj na získavanie študentov do svojich učebných F-odborov, ktoré sú podľa nášho názoru nadštandardne finančne ohodnotené, a neskôr aj do učebných odborov s vyšším stupňom vzdelania.

Výpovede respondentov a respondentiek sa tak zhodujú so zisteniami, ktoré vyplynuli z inšpekčnej činnosti Štátnej školskej inšpekcie, ktorá na základe kontrol elokovaných pracovísk stredných odborných škôl dáva realizáciu kurzov na dokončenie ZŠ do súvislosti s motiváciou škôl naplňovať svoje učebné odbory žiakmi. Podľa inšpekcie totiž v istých prípadoch získali absolventi kurzov na dokončenie ZŠ nižšie stredné vzdelanie účelovo, teda len formálne, pričom nedisponovali požadovanými kompetenciami.²³⁸ Ako naznačujeme v záverečnej

²³⁸ Pozn.: Štátna školská inšpekcia vo svojej *Správe o stave a úrovni procesu a podmienok organizovania*

časti predchádzajúcej kapitoly, mnohé SOŠ vo svojich kmeňových školách a na elokovaných pracoviskách poskytujú práve dvojročné učebné F-odborné, ktorých finančný normatív je vysoký a na ktoré môžu prijímať ľudí bez základného vzdelania, a teda adeptov a adeptky na zapojenie sa do kurzov na dokončenie ZŠ.

Niektorí respondenti v tejto súvislosti konštatovali, že SOŠ svojim študentom dvojročných učebných F-odborných ponúkajú možnosť navštevovať kurz na dokončenie ZŠ s tým, že po jeho absolvovaní automaticky očakávajú prestup do trojročných odborov a formálne naplnenie tried v tomto druhu vzdelávania. „*Ja to považujem osobne z veľkej časti len za legitimizovanie naplňovania trojročných odborov. Stredné školy zápasia s nedostatkom žiakov, lebo tá sieť je teda prehustená. Je viac kapacít ako je reálnych žiakov a toto je jeden z tých cieľov, ako tie prázdne miesta vyplniť,*“ okomentovala situáciu predstaviteľka štátnej správy.

Navyše, časť stredných odborných škôl možnosť absolvovať kurz ponúka len svojim študentom učebných F-odborných, v niektorých prípadoch dokonca len v druhom ročníku tohto vzdelávania. Aj tento postup je zrejme do veľkej miery motivovaný vysokým finančným normatívom na žiaka F-odboru, a tak sa niektoré školy usilujú o to, aby najprv naplnili triedy v oboch ročníkoch učebných F-odborných a študenta, či študentku si v takomto dvojročnom odbore čo najdlhšie ponechali. Preto ponúkajú možnosť participovať na kurze na dokončenie ZŠ až v druhom ročníku. Treba dodať, že niektoré SOŠ ponúkajú dvojročné učebné F-odborné na svojich elokovaných pracoviskách v blízkosti MRK, ktoré iný druh vzdelávania v podobe trojročných či štvorročných študijných odborov často vôbec neposkytujú. Niektoré z elokovaných škôl zároveň neponúkajú ani samotné kurzy na dokončenie ZŠ a záujemcovia o ne sú tak nútení dochádzať za týmto vzdelávaním do kmeňových škôl, ktoré sú mnohokrát v iných a vzdialených lokalitách.

To, že niektoré SOŠ „*zneužívajú kurzy na dokončenie si nižšieho stredného vzdelania, aby získali žiakov a tým aj pridelené finančné prostriedky,*“ konštatoval aj respondent z odboru školstva OÚ v sídle kraja. Podobným spôsobom motivácie

vzdelávanie na získanie nižšieho stredného vzdelania (str. 4) konštatuje, že vzdelávanie na kurzoch na dokončenie ZŠ sa v čoraz väčšej miere viaže na SOŠ, resp. ich elokované pracoviská a je poskytované výlučne študentom 2-ročných učebných odborov pochádzajúcim prevažne z MRK; Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike v školskom roku 2017/2018*, str. 4.

SOŠ pre realizáciu kurzov na dokončenie ZŠ komentovali aj účastníci a účastníčky fokusovej skupiny s inštitucionálnymi aktérmi DŠV. Naznačili pritom, že medzi strednými odbornými školami existuje „*boj o žiaka, ktorý nie je férový a má finančné motivácie.*“ Zároveň opísali skúsenosť z lokalít, v ktorých sa podľa ich slov stáva, že „*na niektorých základných školách má výchovný poradca dohodu s určitou strednou odbornou školou, ktorej dohadzuje žiakov a prihlášku na strednú školu podpisujú rodičia, ktorí často nemajú prehľad o možnostiach vzdelávania v lokalite.*“

S tým, že stredné školy k realizácii kurzov na dokončenie ZŠ motivuje najmä finančný aspekt, súhlasili aj respondentky individuálnych rozhovorov zastupujúce VÚC v rôznych regiónoch Slovenska. Jedna z nich na margo motivácií napríklad uviedla: „*Myslím si, že je to dobrý spôsob takých škôl, ako je [názov školy], ktorá má málo žiakov, a teda potrebuje zvýšiť povedomie. Aj keď teda, tá cieľová skupina je taká, aká je. Ale im ide aj hlavne o to, aby získali žiakov do trojročných odborov. Dnes je taký trend, že máme viac miest na školách ako deti.*“

Na základe vyššie spomenutého tak možno konštatovať, že motiváciami k realizácii kurzov na dokončenie ZŠ disponujú najmä stredné odborné školy, ktoré súčasne s týmto vzdelávaním môžu realizovať aj učebné F-odborné pre ľudí bez ukončeného deviateho ročníka základnej školy. Finančný normatív určený na tieto F-odborné je v súčasnosti štedrý, a tak SOŠ nepocítujú dôsledky nedostatočného financovania kurzov na dokončenie ZŠ, čo sa nedá konštatovať v prípade základných škôl. Tento stav sa v posledných rokoch odzrkadľuje aj vo významnom náraste počtu stredných odborných škôl realizujúcich kurz na dokončenie ZŠ v porovnaní s výrazným poklesom počtu základných škôl poskytujúcich toto vzdelávanie (viac v *tabuľke č. 9* v 6. kapitole). Vyššie opísané motivácie škôl tak dopĺňajú nielen doterajšie zistenia vyplývajúce z kontrolnej činnosti Štátnej školskej inšpekcie, ale aj výskum poukazujúci na možné finančné motivácie tých SOŠ, ktoré rozširujú sieť svojich elokovaných pracovísk smerom k osídleniam s MRK s cieľom profitovať z ponúkaných odborov.²³⁹

²³⁹ Lajčáková, *Rovné šance I.: Podpora stredoškolského vzdelávania rómskej mládeže prostredníctvom dočasných vyrovnávacích opatrení*, str. 40.; Balážová, *Elokované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách*, str. 33.

9.3.4. Stratégie náboru a informovania cieľovej skupiny

Školy, ktoré majú záujem o poskytovanie DŠV, získajú v tejto súvislosti dostatok potrebných informácií a rozhodnú sa tento druh vzdelávania poskytovať, sú pripravené začať s náborovými aktivitami a organizačnou prípravou vzdelávania. V rámci kvalitatívneho výskumu sme zisťovali, akým spôsobom zvyčajne prebieha informovanie cieľovej skupiny DŠV zo strany škôl i ďalších inštitúcií, aké stratégie informovania a náboru inštitucionálni aktéri volia a s kým pri tom spolupracujú.

V tejto kapitole predstavíme, ako o možnostiach DŠV informujú školy a spolupracujúce inštitúcie v lokalitách, ktoré majú s týmto vzdelávaním dlhodobú skúsenosť, a to na základe rozhovorov s predstaviteľmi týchto škôl, ich zriaďovateľov či okresných úradov v daných lokalitách (lokality mimo realizácie projektu). Zároveň sa pozrieme na to, aké stratégie informovania o DŠV a náboru do tohto vzdelávania boli efektívne v lokalitách realizácie projektu, v ktorých cieľová skupina, či školy a ďalší spolupracujúci aktéri nemali o tomto vzdelávaní žiadnu alebo len minimálnu vedomosť. V rámci projektu sme informačno-náborové stratégie vo vzťahu k cieľovej skupine DŠV sledovali aj z perspektívy sociálnych pedagógov a pedagogičiek zapojených do intervencie prebiehajúcej v štyroch lokalitách realizácie projektu. Títo pracovníci a pracovníčky sa do veľkej miery podieľali na aktivitách zvyšujúcich povedomie o možnostiach opätovného návratu do školy medzi potenciálnymi záujemcami a neskôr už účastníkom intervencie poskytovali mentoring a administratívnu podporu.

Lokality mimo realizácie projektu

Zo zistení nášho výskumu vyplýva, že školy, ktoré majú dlhodobú skúsenosť s poskytovaním DŠV, už nie sú odkázané na aktívny nábor študentov a nepotrebujú vo výraznej miere šíriť osvetu o existencii tohto druhu vzdelávania v cieľových skupinách. Potvrdili to pracovníčky a pracovníci samotných škôl i ďalších inštitúcií v lokalitách, v ktorých sa DŠV dlhodobo realizuje. Riaditeľka základnej školy, ktorá dlhodobo poskytuje kurz na dokončenie ZŠ v tejto súvislosti skonštatovala, že sa na ňu záujemcovia o dokončenie ZŠ obracajú z vlastnej iniciatívy:

„My nerobíme nábor, oni [záujemcovia o kurz na dokončenie ZŠ] nás oslovujú. My to už v [názov mesta] totižto robíme veľmi dlho.“ Riaditeľka inej strednej odbornej školy, ktorá má s realizáciou kurzu takisto predošlú skúsenosť, dodáva: „Je to tak, viete, je tu starší brat, tak už príde aj mladší a podávajú si tú informáciu.“

Časť škôl s dlhodobou tradíciou v poskytovaní kurzu na dokončenie ZŠ však o tejto možnosti vzdelávania informuje aj na webovej stránke. Iné zas počas leta informujú priamo záujemcov, ktorí sa na ne v priebehu školského roka obrátili, o tom, či v nasledujúcom školskom roku otvoria kurz na dokončenie ZŠ. „Mali sme také obdobie, že napríklad sme kurz otvárali každý druhý rok. [...] Zbieram [informácie od záujemcov] dva roky a na ten druhý rok vždy otvoríme kurz. A v tom kurze máme dohodu, že minimálne osem ich musí byť, aby sme otvorili. Takže otvárame, keď ich je osem, deväť, desať.“

Niektoré stredné odborné školy sa aj napriek rozšírenej informácii o tom, že poskytujú štúdium v dvojročných učebných F-odboroch a v kurze na dokončenie ZŠ, usilujú o získanie študentov realizovaním náborov navštevujúc základné školy alebo šírením týchto informácií prostredníctvom spolupracujúcich výchovných poradcov v základných školách.

Lokality realizácie projektu

Školy alebo ďalší inštitucionálni aktéri v lokalitách, ktoré nemajú dlhodobú skúsenosť s realizáciou kurzov na dokončenie ZŠ, v našom výskume konštatovali, že cieľová skupina DŠV neprejavuje o toto vzdelávanie aktívny záujem a nie je v tomto smere iniciatívna. Dôvodom môže byť všeobecne nízka osвета o tomto druhu vzdelávania, a to nielen vo vzťahu k cieľovej skupine, ale aj inštitúciám, ktoré v tejto oblasti majú kompetencie a môžu napomôcť k lepšej informovanosti cieľovej skupiny a adresnejšiemu resp. efektívnejšiemu náboru do kurzu. Týka sa to napríklad terénnej sociálnej práce, či pracovníkov a pracovníčok prvého kontaktu na úradoch práce, ktorí často predstavujú kľúčový kontakt pre ľudí s nedokončeným vzdelaním a bez zamestnania.

Počas intervenčnej fázy projektu sme od sociálnych pedagógov, škôl, zriaďovateľov a ďalších relevantných inštitúcií rôznymi formami zbierali informácie a názory o tom, aké postupy sa pri informovaní cieľovej skupiny o možnostiach

DŠV osvedčili a ako by mali prebiehať efektívne náborové aktivity vo vzťahu k potenciálnym záujemcom o opätovné zapojenie sa do vzdelávania.

Sociálni pedagógovia a pedagogičky zapojené do projektu konštatovali, že pre efektívnu a účinnú distribúciu informácií o možnostiach DŠV je predovšetkým potrebné:

- (1) aby sa informácia resp. informátor k cieľovej skupine vôbec dostal;
- (2) aby boli potenciálni záujemcovia zastihnutí pokiaľ možno osobne a v správnom čase;
- (3) aby bola informácia cieľovej skupine zrozumiteľná;
- (4) aby cieľová skupina cítila a dostala podporu pri zapájaní sa do DŠV.

Z komunikácie a spolupráce so sociálnymi pedagógmi a pedagogičkami pôsobiacimi priamo v marginalizovaných rómskych komunitách, v ktorých projekt prebiehal, vyplynulo, že pre efektívne náborové aktivity vo vzťahu k cieľovej skupine DŠV je užitočné zadefinovanie si menších cieľových podskupín a následná spolupráca s ďalšími relevantnými inštitúciami podľa charakteru týchto podskupín. Akým skupinám ľudí je teda dôvodné a užitočné distribuovať informáciu o možnostiach zapojenia sa do DŠV? Kategórie identifikované sociálnymi pedagógmi či predstaviteľmi relevantných inštitúcií uvádzame v *tabuľke č. 18*.

Tabuľka 18: Cieľové skupiny distribúcie informácií o možnostiach DŠV

Cieľová skupina		Rodičia/zákonní zástupcovia cieľovej skupiny
Mladí ľudia bez účasti na vzdelávaní alebo odbornej príprave	Študenti F-odborov SOŠ bez ukončeného základného vzdelania	Formálny dôvod: Pri nepnoletom záujemcovi o DŠV je potrebné škole odovzdať podpísaný súhlas rodiča/zákonného zástupcu
Uchádzači o zamestnanie s predčasne ukončeným vzdelávaním	Absolventi SZŠ so záujmom o kurz na dokončenie ZŠ	Neformálny dôvod:
Mladé matky z MRK so záujmom o dokončenie si základného vzdelania a/alebo absolvovanie SŠ	Ďalšie skupiny záujemcov o DŠV	Spolupráca s rodičmi sa pri informačno-náborových aktivitách spojených s DŠV ukázala ako kľúčová pre podporu a motivovanie záujemcu/záujemkyne o toto vzdelávanie

Zdroj: autorky

Jedna zo sociálnych pedagogičiek projektu opísala užitočnosť zadefinovania si rôznych druhov cieľových skupín takto:

Je dobré mať na zreteli, ktoré skupiny ľudí tam potenciálne sú. Že je skupina ľudí, ktorí už pracujú, sú starší, ale chcú sa rekvafikovať, pohnúť sa ďalej, chcú mať lepšiu pozíciu v zamestnaní. Sú to aj ľudia, ktorí nechali školu pred piatimi rokmi. Vrátili sa napríklad na Slovensko a chcú si [ju] dokončiť. [...] Potenciálne sú to mladé ženy, ktoré, neviem, študujú na dvojročných [F-]odboroch. Sú to chalani, ktorí študujú na dvojročných [F-]odboroch, sú to neviem... mladí ľudia, ktorí pred rokom alebo dvoma nechali školu. [...] Určiť si, že je tu [napríklad] päť hlavných skupín a ich typický reprezentant vyzerá tak a tak a teraz jemu potrebujem našit' na mieru tú ponuku [možností DŠV]. Dokončuje si základnú školu? Ako mu to viem umožniť? Dokončuje si strednú školu? Ako mu to viem umožniť? Ak pracuje, bude to iné nastavenie. A keď je to žena na materskej, potrebujeme možno riešiť nejaký klub popri tom alebo aktivity pre deti.

Po identifikovaní cieľových skupín DŠV je podľa sociálnych pedagógov užitočné naplánovať si a zrealizovať viacero fáz, resp. spôsobov oslovovania potenciálnych záujemcov a záujemkýň o toto vzdelávanie v spolupráci s ďalšími kľúčovými inštitúciami.

Následné spôsoby informovania cieľových skupín DŠV je vo všeobecnosti možné rozdeliť do dvoch kategórií podľa toho, či ide o priame alebo nepriame oslovovanie potenciálnych záujemcov a záujemkýň, podľa nositeľa a miesta poskytnutia informácie o možnostiach DŠV. Najčastejšie cesty informovania cieľových skupín, ktoré naši respondenti a respondentky spomínali ako užitočné a osvedčené, približuje *tabuľka č. 19*.

Tabuľka 19: Spôsoby informovania cieľovej skupiny o možnostiach DŠV

Priame oslovenie cieľovej skupiny		Nepriame oslovenie cieľovej skupiny	
KTO	KDE	KTO	AKO
zamestnanci škôl	v školách	zamestnanci škôl	na webových stránkach
terénni sociálni pracovníci	v blízkosti bydlísk	terénni sociálni pracovníci	
komunitní pracovníci	v komunitných centrách	komunitní pracovníci	prostredníctvom soc. sietí
cirkev	v kostoloch	cirkev	informačnými plagátmi
zamestnanci ÚPSVaR	pri osob. kontakte počas stránkových dní	zamestnanci ÚPSVaR	na obecných vývesných tabuliach
zriaďovatelia škôl		zriaďovatelia škôl	
okresné úrady		okresné úrady	miestnym rozhlasom

Zdroj: autorky

Priame oslovenie cieľovej skupiny a informovanie zákonných zástupcov v blízkosti bydlísk označili spolupracujúci sociálni pedagógovia a pedagogičky ako najefektívnejšiu cestu šírenia osvetly o možnostiach DŠV. Pri tomto spôsobe je výhodou, ak je nositeľom informácie osoba z danej skupiny (*in-group*), teda príslušník komunity ovládajúci rómsky jazyk a znalý osobitostí danej lokality. V našom prípade dôležitú úlohu pri informačno-náborových aktivitách zohralo aj dlhodobé pôsobenie partnerskej organizácie projektu vo väčšine lokalít realizácie projektu. Stratégiu priameho oslovenia potenciálnych záujemcov a záujemkyň o DŠV sociálni pedagógovia odporúčali riadiť tzv. metódou snehovej gule, v rámci ktorej jedna osoba odporučí informátorovi osloviť ďalšie.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že pre efektívne informovanie cieľových skupín DŠV v lokalitách s krátkodobou alebo žiadnou skúsenosťou v poskytovaní DŠV je kľúčová spolupráca školy s ďalšími relevantnými inštitúciami a aktérmi, ako sú: zriaďovatelia škôl, najmä obce a vyššie územné celky; okresné úrady; úrady práce; lokálne cirkevné inštitúcie; komunitné centrá, či TSP. Tieto spolupracujúce inštitúcie a aktéri môžu o možnostiach DŠV informovať cieľovú skupinu priamo pri kontakte alebo sprostredkované prostredníctvom webových stránok,

sociálnych sietí, vývesných informačných tabúl, propagačnými plagátmi či iným spôsobom.

Po prvotnom kontakte so zrozumiteľnou informáciou o DŠV vrátane poskytnutia kontaktu na kompetentnú osobu či inštitúciu je užitočné zorganizovať informačné stretnutie, ktoré záujemcom o toto vzdelávanie priblíži ďalšie detaily. Sociálni pedagógovia a pedagogičky, ale aj zástupcovia škôl a ďalších relevantných inštitúcií zároveň zhodne konštatovali, že malá skupina aktívnych záujemcov dokáže byť vzorom pre ďalších mladých ľudí v lokalite a formovať ich motivácie pre návrat do formálneho vzdelávania. Aj z tohto dôvodu je podľa respondentov užitočné, keď sa následných informačných stretnutí s aktívnymi záujemcami o DŠV môže zúčastniť širšia skupina rovesníkov danej lokality, definovaná rodinnými či priateľskými väzbami.

Okrem zabezpečenia efektívneho šírenia informácie o možnostiach DŠV je spolupráca viacerých inštitucionálnych aktérov užitočná v súvislosti s podpornými nástrojmi, ktoré je pre cieľovú skupinu často potrebné zabezpečiť, a to z dôvodu bariér, ktorým mnohokrát na vstupe do DŠV čelí. To, o ktoré bariéry ide, bližšie popisujeme v kapitolách 9.2. a 9.3.3. Môže ísť napríklad o spoluprácu aktérov pri zabezpečení cestovania za vzdelávaním, či o spoluprácu aktérov v rámci kompletizovania úradných dokumentov potrebných na zapojenie sa do DŠV. Sociálna pedagogička v jednej z lokalít realizácie projektu napríklad priblížila:

Jedna pani, ktorá sa aj toto leto znova ozvala, že by si chcela dokončiť [základnú] školu, lebo robí práve asistentku na škole a chcela by sa posunúť ďalej, tak ona na základnú školu chodila do... Už si nepamätám presne to miesto. Ale normálne som to pre jej chýbajúce vysvedčenie vytelefonovala so školou, kde vysvedčenie z nejakého archívu odkopírovali, poslali to poštou, pošta nechodila. Kým to prišlo... Aj toto je bariéra. Oni sami by si to podľa mňa... Asi by sa vzdali. Z toho, ako sa mi to ukazuje a ako sama vidím, že aký bol ten proces komplikovaný, tak neviem, či keď ľudia na to narazia, že proste si potrebujú tie vysvedčenia zháňať kade-tade, že či ich toto neodradí tiež.

Napokon, potrebu intenzívnejšej medziinštitucionálnej spolupráce aktérov v DŠV konštatovali samotní respondenti a respondentky počas fokusových skupín aj individuálnych rozhovorov. Zdôrazňovali pritom užitočnosť medzisektorových stretnutí, ktoré by slúžili na vzájomné vymieňanie si informácií, či už o školách poskytujúcich DŠV alebo o dobrej praxi, ktorá sa týka lokálnych politik v oblasti DŠV. Účastníčka fokusovej skupiny s inštitucionálnymi aktérmi napríklad skupinovú diskusiu zhodnotila slovami: „*Viem napríklad, že nás každý tak berie, že úrad práce, to sú tí, čo nechcú pomáhať. Vôbec to tak nie je, hej? Ale bohužiaľ, sú aj nejaké veci, ktoré musíme urobiť, ale tak napríklad mne chýbajú takéto stretnutia v tých lokalitách. Lebo aj dneska som sa tu kopu vecí dozvedela.*“

9.3.5. Podmienky prijímania do kurzov na dokončenie ZŠ

Niektoré školy realizujúce DŠV v podobe kurzov na dokončenie ZŠ si v rámci prijímacieho procesu stanovujú špecifické podmienky. Inak povedané, stanovujú určité obmedzenia toho, aké kategórie ľudí bez riadne ukončeného základného vzdelania do týchto kurzov prijímajú. *Tabuľka č. 20* špecifikuje, s akými limitáciami v oblasti prijímania záujemcov o kurz na dokončenie ZŠ sme sa stretli v našom projekte.

Najmä stredné odborné školy do kurzu na dokončenie ZŠ často neprijímajú externých záujemcov, teda ľudí, ktorí nie sú študentmi ich F-odborov, ani sa nimi nemajú záujem stať. Školy toto rozhodnutie odôvodňujú nedostatočnými personálnymi kapacitami na výučbu všetkých ľudí, ktorí o kurz prejavujú záujem. Riaditeľ SOŠ, ktorá kurz na dokončenie ZŠ realizuje, napríklad v tejto súvislosti skonštatoval: „*Väčšinou vytvoríme jednu triedu z našich žiakov. Robíme to pre svojich žiakov, lebo inak by sme to kapacitne nezvládli.*“ V rovnakom rozhovore však zároveň poznamenal: „*Dávame druhú šancu týmto mladým ľuďom. Lenže oni ju nechcú prijať. Oni nemajú záujem. Možno len mizivé percento, aby som všetkých nehádzal do jedného vreca, chcú získať základnú školu [získať nižšie stredné vzdelanie].*“

Tabuľka 20: Obmedzenia škôl v prijímaní záujemcov do kurzov na dokončenie ZŠ

Obmedzenia v prijímaní do kurzu ZŠ	Zdôvodnenia obmedzení
ľudia, ktorí neabsolvovali 7. ročník ZŠ	ťažkosti pri nastavovaní osnov v prípade, ak je kurz tvorený záujemcami s rôznym (vyšším aj s nižším) ukončeným ročníkom ZŠ
ľudia, ktorí nenavštevujú F-odbor SOŠ	nedostatočné personálne kapacity
ľudia, ktorí nedeklarujú záujem po kurze ostať študovať na SOŠ poskytujúcej kurz	nedostatočné personálne kapacity
prváci F-odborov SOŠ poskytujúcej kurz	slabo pripravení na štúdium v kurze na dokončenie ZŠ
ľudia s ukončenou SZŠ	nevedomosť o možnosti prijímať absolventov SZŠ presvedčenie, že absolvent SZŠ nemá predpoklady na absolvovanie kurzu

Zdroj: autorky

Neprijímanie tzv. externých záujemcov, ako aj študentov prvého ročníka F-odboru do kurzov na dokončenie ZŠ môže byť prepojené s finančnou motiváciou na strane stredných odborných škôl. Keďže externí záujemcovia nie sú študentmi F-odborov, škola na nich dostane len normatív, ktorý sa vzťahuje ku kurzu na dokončenie ZŠ, pričom ten je veľmi nízky (viac v kapitolách 6 a 9. 4. 3.). Pri študentoch prvého ročníka môže ísť o snahu ponechať si ich počas celej dĺžky štúdia na F-odbore, pričom školy toto kritérium dôvodí nedostatočnou pripravenosťou prvákov na vzdelávanie v kurze.

Ďalším kritériom, ktoré si školy pri prijímaní záujemcov o kurz môžu určiť, je prijímanie ľudí, ktorí v počiatočnom vzdelávaní absolvovali stanovený ročník druhého stupňa základnej školy. V projekte sme sa v prípade jednej zo spolupracujúcich škôl v tejto súvislosti stretli s podmienkou, aby mali záujemcovia o kurz ukončený minimálne 7. ročník ZŠ. Sociálna pedagogička v jednej z lokalít intervencie priblížila, že táto požiadavka školy mala negatívny dopad na formovanie a veľkosť skupiny záujemcov o kurz na dokončenie ZŠ: „*No a potom si škola stanovila tie podmienky, aké si stanovila, že proste musí to byť základná škola a ukončený buď siedmy ročník alebo ôsmy. Tak sa vlastne skupinka ešte zmenšila.*“

V danej lokalite totiž skupina účastníkov intervencie mala záujem dokončiť si základné vzdelanie, pričom po stanovení uvedeného dodatočného kritéria sa väčšina z nich už kurzu zúčastniť nemohla.

Na strane druhej, časť spolupracujúcich škôl, či tých, ktoré sme oslovili s požiadavkou realizácie rozhovoru, konštatuje, že prijímanie tzv. externistov alebo ľudí, ktorí neukončili ani 7. ročník základnej školy, nemusí byť bariérou pre úspešné absolvovanie kurzu. Predstaviiteľka SOŠ, ktorá si nestanovuje pri prijímaní záujemcov o kurz dodatočné požiadavky, napríklad externých záujemcov o kurz vníma ako skupinu často motivovanejšiu ku vzdelávaniu sa a dosahovaniu lepších vzdelávacích výsledkov. „*Títo externí chodia poctivo. Veľakrát aj hodinu predtým [pred začatím kurzu na dokončenie ZŠ] tu už boli. Majú asi taký zodpovednejší troška prístup,*“ uviedla respondentka.

Ďalším obmedzením prijímania záujemcov o kurz na dokončenie ZŠ, s ktorým sme sa počas realizácie projektu zo strany škôl stretli, je neprijímanie ľudí, ktorí absolvovali ŠZŠ. Toto rozhodnutie však nemusí nutne súvisieť s neochotou školy, ale môže byť aj dôsledkom nedostatočnej informovanosti, resp. neistoty v prípade možného prijímania absolventov ŠZŠ do kurzu. Riaditeľka školy z lokality mimo realizácie projektu, ktorá kurz organizuje niekoľko rokov, skonštatovala, že v období, keď škola s týmto vzdelávaním začínala, bolo náročné dopátrať sa informácie, či je možné do kurzu prijať aj absolventa ŠZŠ.

Aj pre sociálnu pedagogičku zapojenú do nášho projektu bolo náročné získať informácie o prijímaní absolventov ŠZŠ do kurzu na dokončenie ZŠ: „*Ja som sa pýtala, že či je to [prijatie absolventa ŠZŠ do kurzu na dokončenie ZŠ] možné, som sa aj radila na ministerstve [školsťva]. Pozerali sme aj v tej vyhláske, ako je to definované. Ona [riaditeľka školy realizujúcej kurz na dokončenie ZŠ] povedala, že sem-tam majú takých ľudí, že to nie je vec, ktorá by sa propagovala vo veľkom a je to nejaká šedá zóna, ale ak sa chyti [záujemca s ukončenou ŠZŠ], že prečo by nechodil. A dokončil to. Teraz je na [názov školy] v dennom maturitnom štúdiu.*“

Pre ďalšie školy bola informácia o možnosti prijímať absolventov ŠZŠ do kurzu nová. „*Nemám takú informáciu, je taká možnosť? Lebo to sa mi zdá cez [čiaru],*“

reagovala predstaviteľka základnej školy. Respondenti z inej školy zas tvrdili, že prijímanie absolventov ŠZŠ do kurzov „nemá logiku“ vysvetľujúc:

Si predstavte, že niekto ukončil špeciálnu základnú školu, veď on skončil na úrovni nejakého 4. ročníku a ja ho mám za tých sedemdesiat [hodín] kurzu doučiť to, čo zameškal? To je na hlavu postavené. [...] Oni by takých žiakov mali podporiť v základnej škole. Keď vidia, že niekto prepadne, tak spraví skupinu ľudí a pomôcť v predmetoch, ktoré im najviac robia problém. Aby mali šancu na základnej škole to dohnať, aj keď budú dlhšie chodiť na základnú školu, ale riadne skončia. Lebo stáva sa, že niekto v piatom ročníku skončí, lebo potom štyrikrát prepadol a pošlú ho preč. Lebo však tam bol už deväť rokov. Toto je problém. Lebo my to tu [na kurze na dokončenie ZŠ] už s ním nedoženieme, to učivo.

Nami oslovení zástupcovia verejnej správy informáciu o možnosti škôl prijímať do kurzov na dokončenie ZŠ aj absolventov ŠZŠ mali, avšak ich postoj k tejto skutočnosti bol negatívny, resp. konštatovali, že touto informáciou by mali disponovať aj všetci riaditelia škôl – čo zistenia nášho výskumu nepotvrdili. „Samozrejme, že by to mali vedieť. Pretože tam môže byť prijatý ktokoľvek, kto nezískal nižšie stredné vzdelanie,“ uviedla pracovníčka štátnej školskej inšpekcie a doplnila: „Nie sú výnimočné prípady, kedy dieťa je zaradené do špeciálnej školy a časom sa ukáže, že tá diagnostika bola mizerná. A poznám prípady, kedy absolvent špeciálnej školy skončil s PhD. Ale potom aj takéto decko si musí urobiť kurz [na dokončenie] ZŠ, aby mohol ísť na strednú školu s maturitou a tak ďalej. A ten kurz [pre žiaka, ktorý chce študovať maturitný odbor] by mal vyzerať trochu inak ako ten, ktorý smeruje do učebného odboru.“

Školský zákon v tomto smere užšie nevymedzuje, kto môže absolvovať kurz na dokončenie ZŠ a hovorí len o fyzickej osobe bez dosiahnutého nižšieho stredného vzdelania.²⁴⁰ Štátna školská inšpekcia vo svojom stanovisku v tejto súvislosti uviedla: „Absolvovať kurz na získanie nižšieho stredného vzdelania môže v strednej škole ktokoľvek, ak úspešne neabsolvoval základnú školu, alebo úspešne či neúspešne

²⁴⁰ Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 42 ods. 4.

*absolvoval špeciálnu základnú školu. Dokonca nie je potrebné, aby bola takáto osoba žiakom strednej školy. Samotný zákon v tejto súvislosti hovorí o fyzických osobách, nie o žiakoch školy.*²⁴¹

V prípade prijímania ľudí bez dosiahnutého základného vzdelania na učebné odbory SOŠ však platí, že tieto školy do F-odborov nemôžu prijímať uchádzačov, ktorí primárne vzdelávanie absolvovali na špeciálnej základnej škole. Táto cieľová skupina sa podľa aktuálne platnej legislatívy môže vzdelávať len na tzv. praktických školách, po absolvovaní ktorých však získava ten istý stupeň vzdelania, ako absolvent dvojročného učebného F-odboru SOŠ.²⁴²

Napokon, niektoré oslovené školy realizujúce kurz na dokončenie ZŠ do vzdelávania absolventov ŠZŠ prijali a túto skúsenosť okomentovali pozitívne, vyzdvihujú úspešnosť týchto študentov.

Sociálni pedagógovia a pedagogičky zapojené do projektu v súvislosti s prijímaním záujemcov o kurz zdôrazňovali, že o kritériách, ktoré si škola v prijímacom procese stanovuje, je užitočné sa informovať vopred. Toto odporúčanie formulovali najmä pre KC, terénnych sociálnych pracovníkov či ďalšie osoby a organizácie pracujúce s cieľovou skupinou DŠV, aby sa tak predchádzalo sklamaniam mladých ľudí, ktorí o vzdelávanie v kurze na dokončenie ZŠ poskytovaného konkrétnou školou v lokalite prejavili záujem, no napokon doň neboli prijatí.

9.4. Zistenia z fázy realizácie druhošancového vzdelávania

Zistenia výskumu sa v tejto časti, rovnako ako v predošlých, viažu predovšetkým na údaje z lokalít realizácie projektu zozbieraných od rôznych aktérov, ktorými sú jednak inštitúcie verejnej správy (školy, zriaďovatelia škôl a okresné úrady), pracovníci s cieľovou skupinou na miestnej úrovni (sociálni pedagógovia, doučovateľia a doučovateľky účastníkov ŠV) a samotní účastníci a účastníčky DŠV. Zároveň vychádzame aj z údajov zozbieraných od aktérov verejnej správy z lokalít mimo intervencie nášho projektu. V tejto časti predstavíme hlavné zistenia týkajúce sa realizácie DŠV (kurzov na dokončenie ZŠ, ako aj učebných

²⁴¹ Emailová komunikácia, 21. februára 2019.

²⁴² Výnimku v súčasnosti predstavuje Stredná odborná škola technická v Košiciach, ktorá experimentálne overuje prijímanie absolventov špeciálnych základných škôl do učebných učebných F-odborov.

F-odborov), pričom prezentujeme identifikované bariéry v implementácii DŠV tak na strane aktérov verejnej správy, ako aj cieľovej skupiny. V súvislosti s cieľovou skupinou tiež uvádzame stratégie, ktoré môžu posilniť ich motiváciu vo vzdelávaní.

9.4.1. Nastavenie druhošancového vzdelávania na úrovni kurzov na dokončenie ZŠ

Kurzy na dokončenie ZŠ majú rôznu podobu, najmä čo sa týka dĺžky a formy ich realizácie. Podľa predstaviteľov inštitúcií verejnej správy, konkrétne škôl a OÚ, prebiehajú väčšinou v externej forme. Častokrát trvajú takmer celý školský rok, niektoré sa však uskutočňujú aj v oveľa kratšom trvaní, no takmer vždy počas školského roka. Počas nášho projektu sme sa však stretli aj s prípadom, kedy škola organizovala kurz na dokončenie ZŠ v období letných prázdnin, pričom komisionálne skúšky boli vykonané ešte pred začiatkom nového školského roka.

Počet konzultácií, resp. rozsah hodín trvania kurzu na dokončenie ZŠ sa tiež v jednotlivých prípadoch líši. Niektoré školy nastavujú kurz na približne 40 konzultácií, iné na viac. Podľa predstaviteľky odboru školstva OÚ sú kurzy na dokončenie ZŠ v danom okrese nastavené v priemere na 80 vyučovacích hodín. Nie je však pravidlom, že menej konzultácií znamená aj kratšiu dobu trvania kurzu, čo do jeho dĺžky a naopak. Konzultácie sa totiž nemusia uskutočňovať v pravidelných intervaloch a školy ich môžu rozložiť podľa svojho uváženia. Môže ísť o pravidelné stretnutia na týždennej alebo mesačnej báze s dopredu stanoveným rozvrhom, v niektorých prípadoch sa však o termíne stretnutia účastníci dozvedajú *ad hoc*, a to zväčša v závislosti od kapacity pedagogického personálu tej ktorej školy. So svojou skúsenosťou sa podelila aj jedna z našich respondentiek z prostredia škôl: „*My sme to robili tak, že sme mali z desiatich mesiacov [trvania kurzu na dokončenie ZŠ] po dva mesiace bolo dvakrát do mesiaca, každé dva týždne. Dva mesiace to tak bolo. A ostatné mesiace bolo [vzdelávanie v rámci kurzu na dokončenie ZŠ] len raz do mesiaca. Mali to [študenti a študentky] po práci o druhej. Lebo niektorí chodili do práce, niektorí mali školy a tak ďalej. Čiže sme to mali od druhej do šiestej, prípadne do pol siedmej. Vždy jeden deň v tom mesiaci.*“

Všetky tri školy, ktoré implementovali kurz na dokončenie ZŠ a boli zapojené do nášho projektu, ho realizovali v externej forme, v rozličnom nastavení. V dvoch prípadoch trval deväť a desať mesiacov, v jednom prípade išlo o približne štyri mesiace trvania v počte až 270 konzultácií. V *tabuľke č. 21* uvádzame trvanie kurzov na dokončenie ZŠ aj s frekvenciou stretnutí, resp. vyučovania.

Tabuľka 21: Dĺžka realizácie kurzov na dokončenie ZŠ v našom projekte

Škola	Dĺžka trvania	Počet stretnutí za týždeň
A	september – jún	1
B	marec – jún	5
C	september – jún	2

Zdroj: autorky

Školy nastavili realizáciu vzdelávania intenzívne, pričom pri dlhšom trvaní kurzov išlo o jedno až dve stretnutia do týždňa po dve až päť vyučovacích hodín a v prípade kratšieho kurzu išlo o dvoj- až trojhodinové stretnutia každý deň v týždni. V každom prípade prebiehalo vzdelávanie v poobedňajších hodinách. Jeden z predstaviteľov škôl vo výskumnom rozhovore priblížil, že v minulosti bolo nastavenie kurzu na dokončenie ZŠ intenzívnejšie: „*Dokonca v minulosti sa to robilo tak, že mali aj päť hodín po vyučovaní, že do 18:00 boli tu.*“ Príliš intenzívne nastavenie môže viesť k ťažkostiam, najmä v prípade, ak sa účastník, alebo účastníčka kurzu zúčastňuje aj štúdia v učebnom F-odbore. Sociálni pedagógovia a niektorí predstavitelia škôl uviedli, že vysoké nasadenie v zmysle príliš dlhého času stráveného na vyučovaní môže viesť k strate motivácie a zanechaniu štúdia.

Pri nastavovaní dĺžky a formy realizácie kurzov zohráva dôležitú úlohu aj úroveň vedomostí konkrétnej skupiny študentov a ich ďalšie pravdepodobné vzdelávacie cesty. V prípade, že má kurz na dokončenie ZŠ vytvárať možnosti pre ďalšie štúdium na strednej škole, potom toto vzdelávanie musí študentov a študentky pripraviť na zvládnutie ďalšieho štúdia. Vzhľadom na tento cieľ by mala škola prispôbiť nielen formu vzdelávania, ale aj počet, či frekvenciu stretnutí. Predstaviiteľka štátnej školskej inšpekcie uvádza, že kurzy na dokončenie ZŠ by

mali mať rôzne formy vytvorené na základe ďalších ambícií cieľovej skupiny. Obsahovým nastavením by sa mali líšiť podľa toho, či potenciálny záujemca má ambíciu následne získať aj stredoškolské, prípadne vysokoškolské vzdelanie, alebo chce získať len kompetencie z určitej odbornej oblasti, resp. len nižšie stredné vzdelanie. Aj na základe správ Štátnej školskej inšpekcie zameriavajúcich sa na vzdelávanie v kurzoch na dokončenie ZŠ môžeme konštatovať nízku kvalitu tohto vzdelávania v súčasnostnom nastavení.

9.4.2. Formy a metódy výučby v kurze na dokončenie ZŠ

Kurz na dokončenie ZŠ môže mať rôznu organizáciu vyučovania. Vzdelávanie môže prebiehať formou blokov alebo klasickým spôsobom vyučovania. V niektorých prípadoch školy volia individuálne vzdelávanie, teda individuálne konzultácie a prípravu. Zaužívaným spôsobom je tiež zakomponovanie konzultácií z vybraných predmetov do vyučovacieho dňa v rámci učebného F-odboru (ak je skupina tvorená zo študentov takýchto učebných odborov), ako potvrdzuje aj jeden z predstaviteľov škôl: *„Oni [študenti] mali hodiny z kurzu normálne v rozvrhu [v rámci učebného F-odboru] ako keby [to vzdelávanie v rámci F-odboru bolo] rozšírené, ale dostali za to [za kurz na dokončenie ZŠ] vysvedčenie [...] zvlášť sa dochádzka počítala“.*

Školy realizujúce DŠV len zriedka študentom a študentkám poskytujú dostatok učebníc či iných učebných materiálov a v niektorých prípadoch nie sú ochotné im poskytovať ani učebný materiál v elektronickej podobe, čo sa stretlo s negatívnym ohlasom aj v prípade časti účastníkov vzdelávania v našom projekte. Podľa študentov zapojených do nášho výskumu prebiehalo vzdelávanie v škole väčšinou prostredníctvom výkladu, čo u nich nepodporovalo aktívny prístup. Takáto stratégia výučby je jednou z najčastejšie využívaných metód na základných i stredných školách, avšak študentmi nie je vnímaná pozitívne, na rozdiel od tzv. inovatívnych metód (experimentovanie, bádateľské aktivity a pod.), ktoré pomáhajú k efektívnejšiemu prenikaniu do podstaty utvárania poznania. Upozornila na to *Analýza zistení o stave školstva na Slovensku To dá rozum* s tým, že pasívne počúvanie výkladu a písanie si poznámok študenti nepovažujú

za atraktívne prístupy a dostatočne sa pri nich nesústredia na pochopenie vysvetľovanej témy.²⁴³ Takáto metóda výučby teda podporuje u vzdelávajúcich sa skôr pasívny prístup v učení, preto by mal pedagogický personál zvoliť viac podnecujúce a aktivizujúce stratégie, čo obzvlášť platí v prípade cieľovej skupiny DŠV. Tú totiž tvoria ľudia, z ktorých mnohí neboli dlhší čas zapojení do vzdelávania, niektorí môžu mať problémy s učením, a potrebujú sa naučiť, ako sa učiť. Vzбудenie záujmu počas vyučovania je teda kľúčové pre udržanie sa vo vzdelávaní a rozvíjanie motivácie pre učenie sa.

9.4.3. Zloženie kurzov na dokončenie ZŠ podľa ukončeného ročníka ZŠ

Zistenia nášho výskumu naznačujú, že v niektorých prípadoch môžu byť kurzy na dokončenie ZŠ dostupnejšie pre určité kategórie cieľovej skupiny viac než pre iné. Školy si určujú vlastné kritériá pri vytváraní skupín študentov a študentiek kurzov, a preto si môžu tvoriť skupiny z vekových kategórií, resp. absolventov konkrétnych ročníkov základnej školy podľa vlastného uváženia. Skupiny druhošancových študentov na školách zapojených do nášho projektu boli heterogénne vo vzťahu k výške dosiahnutého ročníka ZŠ v počiatočnom vzdelávaní. Dve školy zostavili skupinu vzdelávajúcich sa z tých, ktorí ukončili štúdium na ZŠ v rôznych ročníkoch, zatiaľ čo jedna škola prijala do kurzu na dokončenie ZŠ len záujemcov a záujemkyne s úspešne ukončeným najmenej ôsmym ročníkom ZŠ. Určovanie takýchto kritérií môže viesť k tomu, že niektorým skupinám bude kurz na dokončenie ZŠ realizovaný školou v dostupnej vzdialenosti, nedostupný.

Tabuľky prezentované nižšie poukazujú na počet absolventov kurzov na dokončenie ZŠ podľa veku. Na základe údajov v *tabuľke* č. 22 tvoria najväčšiu skupinu spomedzi absolventov a absolventiek kurzov realizovaných základnými školami mladí ľudia vo veku 15 až 19 rokov. *Tabuľka* č. 23 prezentuje tieto údaje za stredné odborné školy, pričom dáta rovnako poukazujú na to, že najpočetnejšou skupinou absolventov sú mladí ľudia, čerstvo po predčasnom ukončení počiatočného vzdelávania. V oboch prípadoch platí, že čím vyšší vek, tým menej absolventov.

²⁴³ Hall a kol., *Analýza zistení o stave školstva na Slovensku*.

Tabuľka 22: Veková štruktúra absolventov kurzov na dokončenie ZŠ realizovaných základnými školami (vyjadrená ako podiel v %)

vek/školský rok	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
15	14,10	10,31	3,82	18,18	27,27	7,27
16	18,38	24,22	19,08	24,55	14,55	16,36
17	27,78	34,08	33,59	23,64	29,09	25,45
18	10,68	8,97	22,90	15,45	3,64	30,91
19	4,27	4,04	5,34	4,55	1,82	5,45
20	1,28	2,69	1,53	2,73	5,45	1,82
21	2,99	0,90	0,76	0,91	1,82	0,00
22	2,99	2,24	0,76	1,82	0,00	1,82
23	1,28	0,90	1,53	0,91	1,82	1,82
24	0,85	0,90	3,05	0,00	0,00	1,82
25	1,28	1,35	0,00	0,00	1,82	0,00
26	2,14	0,45	0,76	0,91	0,00	0,00
27	0,00	0,45	1,53	0,00	3,64	0,00
28	2,56	0,45	0,00	0,00	0,00	0,00
29	0,00	0,90	0,76	0,00	0,00	0,00
30 – 34	2,99	3,14	0,76	0,00	3,64	1,82
35 – 39	2,14	2,69	2,29	3,64	3,64	3,64
40 a viac	4,27	1,35	1,53	2,73	1,82	1,82

Zdroj: autorky, na základe dát CVTISR (2020)

Tabuľka 23: Veková štruktúra absolventov kurzov na dokončenie ZŠ realizovaných strednými školami (vyjadrená ako podiel v %)

vek/školský rok	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20
15 a menej	7,62	3,68	11,28	8,41	8,59	16,05	18,77
16	19,76	22,10	25,21	27,73	29,20	31,56	35,89
17	44,29	31,59	28,83	30,00	29,45	24,90	26,45
18	15,48	15,86	13,79	16,36	16,32	12,11	12,47
19	4,76	6,52	5,43	6,14	3,44	5,03	2,77
20	2,38	4,82	2,79	1,82	1,10	2,45	0,88

21	1,19	2,55	0,84	0,91	1,23	0,27	0,00
22	0,48	2,27	1,39	0,45	0,74	0,54	0,00
23	0,95	1,84	0,97	0,45	0,37	0,14	0,38
24	0,48	2,97	0,84	0,23	0,61	0,00	0,13
25	0,24	0,42	0,70	0,23	1,10	0,54	0,13
26	0,00	1,13	0,84	1,14	0,61	0,27	0,13
27	0,00	1,1	0,84	0,45	0,61	0,00	0,25
28	0,48	0,57	0,84	0,23	0,86	0,27	0,00
29	0,48	0,00	0,42	0,57	0,61	0,41	0,00
30 – 34	0,24	2,12	3,76	1,93	2,21	0,95	0,38
35 – 39	0,48	0,28	0,84	1,48	1,23	1,90	0,50
40 a viac	0,71	0,14	0,42	1,48	1,72	2,59	0,88

Zdroj: autorky, na základe dát CVTISR (2020) a vlastných prepočtov

9.4.4. Bariéry efektívnej implementácie na strane aktérov verejnej správy

Pri identifikovaní bariér efektívnej realizácie DŠV, predovšetkým kurzov na dokončenie ZŠ, vychádzame z údajov zozbieraných prostredníctvom výskumných rozhovorov s predstaviteľmi a predstaviteľkami inštitúcií verejnej správy, ale tiež sociálnych pedagógov a doučovateľov zapojených do nášho projektu.

Vnímanie druhošancového vzdelávania

Dôležitým aspektom v samotnej realizácii kurzov na dokončenie ZŠ je vnímanie tohto nástroja predstaviteľmi škôl. Ako sme zistili v našom výskume, napriek tomu, že respondenti hodnotili toto vzdelávanie ako niečo, čo chcú a čo je potrebné poskytovať, nie všetci sú tomuto kroku naklonení, a to predovšetkým vo vzťahu k mladým ľuďom, ktorí boli mimo vzdelávania len krátky čas. Takýto postoj vyplýva zo skúseností s komplikovanými vzťahmi medzi učiteľmi a žiakmi v triede a možného negatívneho vplyvu poskytovania príležitosti dokončiť si vzdelanie prostredníctvom kurzu dodatočne, keďže sa môže študentom zdať ako ľahšia cesta k získaniu vzdelania. Podľa jednej z predstaviteľiek škôl totiž

kurz na dokončenie ZŠ vytvára priestor na vlačný prístup k vzdelaniu počas prvej šance, resp. v počiatočnom vzdelávaní.

Predstaviiteľka štátnej školskej inšpekcie vníma kurz na dokončenie ZŠ ako nedostatočne efektívny kompenzačný nástroj, a to vzhľadom na nízku kvalitu vzdelávania v kurzoch a s ohľadom na nedostatočné naplnenie profilu absolventov takéhoto vzdelávania. Problém teda vníma v tom, že absolventi nie sú dostatočne pripravení na zvládnutie štúdia na vyššom stupni vzdelávania: „*Tá [komisionálna] skúška by mala jasne preukazovať, že tí účastníci [kurzu na dokončenie ZŠ] získali kompetencie, ktoré sa čakajú. Samozrejme, že to tak nie je v žiadnom prípade.*“

Implikáciou realizovania DŠV môže byť aj vyvolanie pocitu neistoty a ohrozenej reputácie školy. Jeden z predstaviteľov škôl vníma, že poskytovanie učebných F-odborov môže ovplyvniť počet záujemcov a záujemkýň o štúdium v trojročných učebných a štvorročných študijných odboroch na danej škole. Ako uviedol, „*máme aj maturitné odbory, ale aj tie dvojročné a niektorí ľudia hovoria, že si tým kazíme imidž. Preto k nám nechcú ísť na maturitné odbory, lebo máme takýchto žiakov [žiakov v F-odboroch]. Čiže v tej spoločnosti stále prevláda odsudzovanie. A my doplácame na to, že im chceme pomôcť.*“ Implementáciu DŠV môžu teda školy vnímať v kontexte straty dobrej reputácie a následne aj zníženia počtu študentov v určitých odboroch. Potenciálne sa to môže prejavíť najmä v lokalitách, kde existuje viacero možností pre výber vzdelávacej inštitúcie. To sa zrejme nemusí dotknúť elokovaných pracovísk stredných odborných škôl, keďže mnohé z nich poskytujú štúdium výlučne pre cieľovú skupinu učebných F-odborov. Negatívne vnímanie škôl realizujúcich DŠV a ich ohrozená reputácia môžu vyplývať z nedostatočnej osvetu o druhošancovom vzdelávaní. V spoločnosti je táto téma málo diskutovaná napriek tomu, že je dôležitou súčasťou vzdelávacích politík, ktoré podporuje aj Európska komisia. Na to reaguje aj Rada Európskej únie, ktorá vyzýva k rozšíreniu možností DŠV vo svojich odporúčaní adresovaných Slovenskej republike.²⁴⁴ Aj z týchto dôvodov je potrebné venovať sa tejto téme a šíriť osvetu o význame DŠV a jeho prínose pre spoločnosť.

²⁴⁴ Rada Európskej únie, *Odporúčania Rady z 9. decembra 2013 o účinných opatreniach na integrácii Rómov v členských štátoch*, str.378/4.

Postoje voči rómskej marginalizovanej populácii

Za rovnako dôležité považujeme aj postoje kľúčových aktérov k cieľovej skupine, v našom prípade k populácii MRK. Zistenia z výskumných rozhovorov poukazujú na prítomnosť inštitucionálneho rasizmu vo vzdelávaní mladých Rómov a Rómok. Názory niektorých respondentov verejnej správy vychádzajú zo spoločensky zaužívaného stereotypu a predsudkov voči rMRK a súvisia predovšetkým s vnímaním nezájmu o vzdelávanie, prípadne so stratou záujmu v dôsledku možnosti poberania sociálnych dávok, či asociáciou, ktorá rómskych študentov spája výlučne so štúdiom remesiel. Inštitucionálny rasizmus súvisí s faktom, že značná časť rómskej populácie sa ocitá v chudobe. Predčasný odchod z počiatočného vzdelávania a stupeň dosiahnutého vzdelania u rómskych detí a mladých sú pritom ovplyvnené aj ich etnicitou, v dôsledku ktorej sú v školskom systéme často diskriminovaní a segregovaní. Z tohto dôvodu je kľúčové budovať porozumenie voči týmto špecifikám a uplatňovať citlivý prístup vo vzdelávaní cieľovej skupiny najmä s ohľadom na to, že práve postoje vedenia škôl, pedagogického personálu a rovnako tak zriaďovateľov škôl majú kľúčový vplyv na kvalitu DŠV.

Neuskutočňovanie vzdelávania v kurzoch na dokončenie ZŠ

Počas výskumu sme sa stretli s tým, že rôzni poskytovatelia realizujú kurzy na dokončenie ZŠ v rozličnej kvalite, o čom vo svojich správach informuje aj Štátna školská inšpekcia, ktorá poukazuje na nedostatky v ich realizácii. Objavujú sa napríklad prípady, kedy obsah vzdelávania nezodpovedal vzdelávacím štandardom, či prípady, kedy vyučovací proces nebol zabezpečený pedagogickými zamestnancami spĺňajúcimi kvalifikačné predpoklady.²⁴⁵ Podľa zistení z nášho výskumu však niektorí poskytovatelia zachádzajú do extrémov. Vo výskumných rozhovoroch predstavitelia OÚ uviedli, že podľa ich znalostí niektoré stredné odborné školy realizujú kurz na dokončenie ZŠ len navonok. Škola napríklad oznámila zriaďovateľovi, že realizuje takéto vzdelávanie, avšak výučba v skutočnosti neprebíhala. Dokonca boli rozdané aj vysvedčenia, prostredníctvom ktorých

²⁴⁵ Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni procesu a podmienok organizovania kurzov na získanie nižšieho stredného vzdelania*, str. 3.

prihlásení študenti a študentky získali nižšie stredné vzdelanie. Takéto konania spôsobujú, že študenti a študentky nebudú dostatočne pripravení na štúdium vo vyššom stupni vzdelania, teda na stredných školách tak, aby ho mohli úspešne zvládnuť. Na základe toho konštatujeme, že niektoré školy môžu vnímať kurzy na dokončenie ZŠ ako nástroj na naplnenie tried v poskytovaných učebných odboch, čo v podobných prípadoch vedie k nenaplneniu potrebných kvalitatívnych štandardov. Zároveň pri viacerých prípadoch podobného charakteru hrozí, že sa vzdelávanie na kurze na dokončenie ZŠ zapíše do povedomia spoločnosti, resp. cieľovej skupiny ako „získané zadarmo“. V tomto smere by sa mala zintenzívniť intervencia zo strany ministerstva školstva, ako aj zriaďovateľov škôl. Kontrolný systém vzdelávania v rámci kurzov na dokončenie ZŠ spočíva zväčša len v práci Štátnej školskej inšpekcie, pričom práve s touto inštitúciou by malo ministerstvo školstva spolupracovať v strategickom postupe na elimináciu takýchto prípadov.

Prostriedky na financovanie kurzov na dokončenie ZŠ

Jednou z možných bariér v realizácii kurzov na dokončenie ZŠ na strane škôl je nízke finančné ohodnotenie pedagogického personálu realizujúceho výučbu v dôsledku nedostatočného financovania takéhoto vzdelávania. Školy zväčša platia vyučujúci personál formou nadčasov, niekedy formou odmien na konci roka. Jedna z respondentiek sa počas výskumného rozhovoru zverila, že v spôsobe financovania učiteľov a učiteliek má nejasnosti:

Jeden deň učí, druhý deň nie, potom ho prihlasujem, odhlasujem [z poisťovne]. Doteraz neviem, lebo inšpekcia nerobí finančný audit, či ich [vyučujúci personál kurzov na dokončenie ZŠ] platím tak ako ich mám, alebo ako ich môžem platiť, či je to v súlade so všetkým. S učiteľmi sme sa dohodli, že sa im tie hodiny vykazujú ako nadpočetné, ale nadpočetné [hodiny] sú im všetky vyplácané. Lebo majú klasické nadpočetné hodiny vyplývajúce z klasického úväzku, resp. zo zastupovania a tieto [nadpočetné hodiny z kurzu na dokončenie ZŠ] majú na voľno. Lebo toľko dovolenky nemajú, aby pokryli prázdniny, čiže z toho klasického [úväzku] si z nadpočetných hodín berú voľno a z učenia na kurze tie nadpočetné hodiny majú zaplatené.

Takáto neistota v spôsobe preplácania odpracovaných hodín pramení z nedostatku informácií a metodickej podpory zo strany štátu, resp. aj aktérov na úrovni zriaďovateľov a OÚ, keďže k tomu nie je vytvorený žiadny metodický pokyn. Na druhej strane, na problém s nedostatočným financovaním kurzov poukazujú rôzni aktéri verejnej správy, keďže môže ohroziť záujem a motiváciu zo strany pedagogického personálu poskytovať kvalitné vzdelávanie. Zároveň zistenia výskumu ukazujú, že zriaďovatelia nemajú dostatočne veľkú motiváciu školám realizujúcim kurz na dokončenie ZŠ finančne vypomôcť. Napríklad, vedeniu školy mimo realizáciu intervencie projektu, ktoré žiadalo finančné prostriedky na dofinancovanie realizácie kurzu prostredníctvom dohodovacieho konania nebolo vyhovené. Podobne sa ku dofinancovaniu kurzov na dokončenie ZŠ vyjadřila aj predstaviteľka zriaďovateľskej inštitúcie. Podľa nej by zriaďovateľ nepristúpil na finančnú výpomoc, a to najmä v prípade, ak by škola na začiatku školského roka nevyužila príležitosť získať finančný normatív, napríklad v dôsledku neskoršieho spustenia alebo doplnenia stavu študentov kurzu na dokončenie ZŠ. Finančnú záťaž by tým pádom musela škola znášať sama.

Podmienky obsahu štúdia v zmysle rámcových učebných plánov

Naše zistenia tiež naznačujú, že jednou z bariér efektívnej implementácie kurzu na dokončenie ZŠ je aj obsah RUP. Jeho súčasťou je cudzí jazyk, čo sa viacerým predstaviteľom škôl zdá byť sporné. Vyučovanie cudzieho jazyka v rámci takéhoto vzdelávania podľa predstaviteľov škôl spôsobuje hneď niekoľko problémov. Jednak, že niektoré školy nemajú učiteľov pre všetky cudzie jazyky, ktoré sa študenti kurzov na dokončenie ZŠ učili počas ich počiatočného vzdelávania na základnej škole. Preto sa počas kurzu na dokončenie ZŠ musia začať učiť iný cudzí jazyk a na konci kurzu z neho zložiť komisionálnu skúšku. To vníma aj jeden zo študentov, ktorý uviedol, že zvládnuť za jeden školský rok cudzí jazyk, ktorý sa v minulosti neučil, mu spôsobovalo značné ťažkosti. Jedna z predstaviteľiek škôl zase ozrejmlila, že študenti a študentky kurzov na dokončenie ZŠ majú len ojedinele znalosť z cudzieho jazyka, keďže zväčša ide o študentov, ktorí „*nechodili do školy, takže oni z tých [cudzích] jazykov nevedeli nič. Učili by sa ho odznova u nás.*“ V tejto súvislosti je pre školu zložitá nastaviť riadne vyučovanie

cudzieho jazyka, keď skupinu vzdelávajúcich sa tvoria ľudia s rôznou úrovňou jeho znalosti (aj v dôsledku rôznych ročníkov predčasného ukončenia základnej školy). Respondentka sa ďalej vyjadrila, že pokiaľ študenti a študentky napredujú v iných predmetoch a majú problém len s cudzím jazykom, tak to škola zohľadňuje: „*Jazyky, to musia mať z milosti všetci.*“ Uvádza, že aj Štátna školská inšpekcia zistila, že pri zaraďovaní cudzieho jazyka do kurzov na dokončenie ZŠ nebola v niekoľkých prípadoch zo strany škôl dodržaná jazyková nadväznosť vzdelávania.²⁴⁶

Administratívna náročnosť

Ako spomíname v časti 9. 3. 2., jednou z bariér zapojenia sa do DŠV zo strany škôl je aj administratívna náročnosť, tá sa však vzťahuje aj na samotnú realizáciu kurzov na dokončenie ZŠ. Podľa jednej z predstaviteľiek zriaďovateľov škôl sa administratívna záťaž školy realizáciou kurzu nezvyšuje. Predstavitelia a predstavielky škôl to však vnímajú opačne. Vo výskumných rozhovoroch uviedli, že administratívna činnosť spojená s realizáciou kurzu je náročná. Intenzívna je najmä ku koncu realizácie kurzu, keďže súvisí hlavne s vykonávaním komisionálnych skúšok a ukončovaním samotného vzdelávania. Tvorba dokumentácie pre študentov kurzu na dokončenie ZŠ je totiž náročnejšia, než tá, ktorá sa týka bežného štúdia. Jedna z predstaviteľiek škôl sa stretla s nepochopením pri žiadosti o finančný príspevok u zriaďovateľa a prejavila nespokojnosť s tým, že podľa nej si zriaďovateľ nie je vedomý, akú záťaž administratíva v priebehu realizácie takéhoto vzdelávania predstavuje. Administratívna činnosť sa síce spája s bežným chodom každej školy, avšak v spojitosti s realizáciou kurzov na dokončenie ZŠ je predstaviteľmi škôl vnímaná ako práca navyše. Školy sa s ňou väčšinou dokážu vyrovať, aj keď s menšími chybami, na ktoré poukazuje Štátna školská inšpekcia²⁴⁷. Stále však môže byť vnímaná ako bariéra, a to najmä s ohľadom na nedostatočné financie, ktoré sú školám za realizáciu takéhoto vzdelávania pridelené, v dôsledku čoho sa môžu cítiť nedocenené.

²⁴⁶ Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni procesu a podmienok organizovania vzdelávania na získanie nižšieho stredného vzdelania*, str. 3.

²⁴⁷ Štátna školská inšpekcia, *Správa o stave a úrovni procesu a podmienok organizovania vzdelávania na získanie nižšieho stredného vzdelania*.

Nedostatočná podpora školám zo strany zriaďovateľa

Ďalšiu významnú bariéru vo vzťahu k implementácii kurzov na dokončenie ZŠ predstavuje nízka miera zapájania sa zriaďovateľa školy do poskytovania tohto druhu vzdelávania. Všetka zodpovednosť je ponechaná na školy, pričom im často nie je poskytovaná dostatočná podpora. Žiaden z respondentov z radu zriaďovateľov nevedel bližšie definovať svoju rolu v oblasti DŠV. Nedostatkom je aj vnímanie svojej roly v oblasti vzdelávania druhej šance len ako sprostredkovateľa financií. Naše zistenie o limitovanej podpore škôl zo strany zriaďovateľov korešponduje s ďalšími analýzami stavu školstva na Slovensku, ktoré poukazujú na to, že pomoc školám zo strany zriaďovateľov sa často obmedzuje najmä na oblasť financovania, hospodárenia, kontroly a správy školskej infraštruktúry, pričom ich zainteresovanosť v otázkach vzdelávania je významne nižšia a mnohí nemajú záujem ani kapacity doň vstupovať aktívnejšie. To prirodzene obmedzuje skvalitňovanie vzdelávania, rozvoj zamestnancov a napredovanie učiacich sa.²⁴⁸

Chýbajúce kariérové poradenstvo

Počas výskumu sme tiež zistili, že študentom a študentkám DŠV chýbajú služby kariérového poradenstva. Mnohí majú problém porozumieť tomu, aké podmienky musia splniť na to, aby mohli vykonávať konkrétnu profesiu. Zároveň podľa niektorých sociálnych pedagógov bol ich rozhľad v oblasti profesií obmedzený na tie, ktoré sa nachádzajú v ich okolí, ako napr. predavačka, prípadne tie, o ktorých vedia, že ich študujú ich známi, pričom podobným spôsobom si vyberajú aj školy, ak majú záujem vzdelávať sa. Jeden z učiteľov v tejto súvislosti uviedol:

On chce byť policajt a vie, že bez školy to nejde, takže tam ide to [štúdium] ďalej. A tak sme sa rozprávali, lebo oni [účastníci DŠV] majú sny, oni najprv povedia, čo chcú, oni nepoznajú tú cestu, ktorú musia podniknúť, aby dosiahli [svoj cieľ], oni vidia ten cieľ a človek im musí vysvetliť, čo všetko musia [pre to spraviť], [akú]

²⁴⁸ Hall a kol., *Analýza zistení o stave školstva na Slovensku*; Mederly a kol., *Súčasný problémy v regionálnom školstve a možnosti ich riešenia z pohľadumiest a obcí*, str. 119.

cestu absolvovať, aby ten cieľ dosiahli, či mať firmu stavebnú, či byť policajtom, či, ja neviem čo, [byť] obchodníkom. A človek im [to] musí vysvetliť a ty musíš toto vyštudovať a potom ísť toto [robiť] a tak, tam ti stačí maturita, alebo tam ti stačí výučný list.

Nedostatočný prístup ku kvalitnému kariérovému poradenstvu môže predstavovať závažný problém, ktorý sa môže prejavíť najmä v období podávania prihlášok na ďalšie štúdium. Slabá znalosť profesií môže predstavovať bariéru pri výbere budúcej kariéry, či vzdelávacej dráhy. Preto by kariérové poradenstvo malo byť súčasťou vzdelávania už na základných školách, no nemalo by chýbať ani v druhošancovom vzdelávaní. Kariérové poradenstvo nie je zatiaľ zaužívanou súčasťou vzdelávania a ani úrady práce v ňom nezohrávajú významnejšiu úlohu. Niektoré mimovládne organizácie poskytujú služby v tomto smere aj mladým ľuďom zo sociálne znevýhodneného prostredia. V tomto kontexte by sa však mala posilniť práve pozícia úradov práce.

9.4.5. Bariéry úspešného zvládnutia programu druhošancového vzdelávania

V tejto časti vychádzame predovšetkým z údajov zozbieraných prostredníctvom výskumných rozhovorov so sociálnymi pedagógmi, doučovateľmi a doučovateľkami cieľovej skupiny DŠV, ako aj od samotných študentov a študentiek druhošancových programov. Pracovníci s cieľovou skupinou uviedli, že medzi najčastejšie príčiny zanechania účasti na druhošancovom vzdelávaní a spoločných stretnutiach vedených týmito miestnymi aktérmi patrilo u dievčat a žien tehotenstvo alebo založenie vzťahu. V najmenej dvoch prípadoch išlo o ukončenú účasť z dôvodu odsťahovania sa do zahraničia. Ďalším faktorom bolo sociálne prostredie a rovesníci, teda kamaráti, ktorí negatívne ovplyvnili najmä dochádzku na vzdelávanie a poobedňajšie vzdelávacie aktivity, čo prezentuje aj výrok jednej z doučovateľiek: *„Mnohokrát ich zlákali kamaráti, lebo prišli mi [na poobedňajšie vzdelávanie] napr. [len] dvaja [študenti DŠV] a hovorím, kde sú ostatní. Oni hrajú karty. A [vravím] kde, však mohli hrať aj tu. Nie, lebo oni sú*

tam partia. No tak tí ostatní, však osada je velká, a tu ich chodilo pár, tak ich zlákali a tí starší 17- a 18-roční, ktorí nikde nechodili do školy, len doma boli, tak tí ich zlákali už automaticky. Tam to veľmi ovplyvňuje to prostredie.“

Podľa niektorých sociálnych pedagógov prišlo k predčasnému ukončeniu DŠV na základe nedostatočnej vnútornej motivácie a presvedčenia. Bolo to tak v prípadoch, keď rodičia tlačili na svojho syna alebo dcéru viac, než boli oni sami presvedčení o tom, či chcú študovať. To potvrdzuje aj silnú pozíciu rodiny v rozhodovaní sa potenciálnej cieľovej skupiny o účasti v DŠV. Zaujímavým zistením v spojitosti s motiváciou však boli prípady tých, ktorí predčasne ukončili štúdium v kurze na dokončenie ZŠ, no napriek tomu sapravidelne zúčastňovali na poobedňajších vzdelávacích aktivitách v KC, ktoré viedol doučovateľ alebo doučovateľka v danej lokalite.

V súvislosti so školskou dochádzkou môže problémy spôsobovať aj cestovanie za vzdelaním, najmä kvôli nepravidelnosti spojov hromadnej dopravy. Jeden z účastníkov sa zmienil, že niekedy vynechal výučbu na kurze na dokončenie ZŠ, keďže dochádzal do mesta za vzdelávaním vlakom s nízkym denným počtom spojov. Sociálna pedagogička tento problém potvrdila: „*Chodil až o šiestej večer domov. Lebo nešiel žiadny iný spoj. Alebo keď bol [jeho] dedo doma, tak sa dohodli, že v [neďalekej dedine] ho počká a tam dôjde 52-kou [autobusom] hocikedy, no a dedo preňho buď musel prísť, alebo kráčať od [neďalekej dediny] do [lokality bydliska] peši.“*

Ďalej potvrdila, že v prípade iného študenta táto skúsenosť viedla k predčasnému zanechaniu štúdia.

Sociálni pedagógovia aj doučovatelia cieľovej skupiny DŠV upozornili aj na to, že harmonogram vyučovania kurzov na dokončenie ZŠ v spojitosti so štúdiom v učebných F-odboroch môže viesť k vynechaniu dochádzky a zanechaniu štúdia. Zúčastniť sa na výučbe kurzu na dokončenie ZŠ po vyučovacom dni v rámci učebného F-odboru, znamená stráviť takmer celý deň vzdelávaním. To môže byť nielen časovo náročné, ale aj veľmi únavné, ako uviedol aj jeden zo sociálnych pedagógov: „*Z toho, že nechodili popoludní do školy [na vzdelávanie v rámci kurzu na dokončenie ZŠ], usudzujem, že im to [dĺžka vzdelávacieho dňa] vadilo. Oni chodili do školy dopoludnia do dvanástej alebo trinástej [v rámci F-odboru] a potom znovu na kurz, ktorý končil okolo piatej. Tak tam radšej nepôjde, lebo [má] zabitý deň. [...]*

Tu vnímam zlé nastavenie, že je to celý deň. Ja neviem, či by som to sám zvládol v škole, odrána do piatej počúvať.“ Rovnako to vnímajú aj predstavitelia škôl. Práve tento faktor pritom môže byť príčinou problémov s dochádzkou.

Dochádzka do školy a na spoločné aktivity vedené v KC bola v určitých momentoch oslabená vo všetkých lokalitách realizácie projektu. Dialo sa tak, opäť, v dôsledku rôznych faktorov spojených so sociálno-ekonomickým zázemím účastníkov a účastníčok DŠV, čo sa prejavilo v podobe problémov bežnej dennej réžie. Nedostatok financií tak mnohých mladých ľudí znevýhodňuje nielen zo sociálneho hľadiska, ale aj z hľadiska dochádzky do školy a do KC.

Doučovatelia a doučovateľky cieľovej skupiny DŠV upozornili aj na to, že do kurzu na dokončenie ZŠ prichádza cieľová skupina s veľmi nízkymi vedomosťami z učiva základnej školy, a preto majú ťažkosti aj s prípravou na vyučovanie, resp. doháňaním učiva. To potvrdzuje aj predstaviteľka jednej zo škôl: *„Teraz nechcem, nepreháňam, ale veľakrát ich vedomosti sú na úrovni piateho ročníka. [...] Oni si už ani [vela] nepamätajú. Vôbec si nepamätajú, učia sa nanovo. Aj tá látka [v rámci kurzu na dokončenie ZŠ] je omnoho, omnoho nižšie postavená ako našim bežným deviatakom. Čiže my len chceme, aby oni zvládli to základné učivo, žiadne rozvíjajúce. Oni tam nemajú vôbec nič rozvíjajúce.“*

Nízku úroveň znalostí a potrebu intenzívnejšej asistencie pri vzdelávaní a príprave na vyučovanie potvrdzujú aj zistenia z dotazníkov, ktoré vyplnili študenti a študentky DŠV vo fáze po intervencii. S výrokom *„Stávalo sa mi, že som učivu v škole nerozumel/-a a potreboval/-a by som, aby mi ho niekto pomohol vysvetliť a precvičiť“* súhlasilo až 34 z nich (z celkového počtu 46). Z výskumných rozhovorov so študentmi a študentkami DŠV ďalej vyplynulo, že prístup pedagogického personálu v škole považujú za nedostatočne naviazaný na ich potreby, napríklad v súvislosti s dovysvetľovaním učiva. V tomto smere boli ich potreby naplňované až v rámci poobedňajších doučovaní v KC.

Z pohľadu predstaviteľky štátnej školskej inšpekcie je v tomto smere dôležité, aby pedagogický personál škôl mal k dispozícii nástroje, prostredníctvom ktorých by dokázal pracovať so študentmi a študentkami kurzov na dokončenie ZŠ tak, aby vedeli prekonať vzdelávacie problémy, ktoré majú. Inak sa kvalita vzdelávania a jeho výsledkov v kurze na dokončenie ZŠ neposunie na vyššiu úroveň,

preto dodáva: „*Aj toto je argument, že akú to môže mať kvalitu, keď deti, ktoré sa nevedia učiť, sa učia sami.*“ V programoch druhej šance by mal mať svoje miesto aj podporný odborný personál. Je však potrebné, aby hlavne učitelia a učiteľky mali zručnosti, ktoré im umožnia spraviť základnú diagnostiku študentov a poskytnúť individualizovanú asistenciu vo vzdelávaní tak, aby podpora študentov bola systematická a adresná.

9.4.6. Poskytovanie podpory študentom a študentkám

Počas realizácie projektu bola študentom DŠV poskytovaná podpora najmä formou mentoringu a doučovania. Jedným z hlavných zistení vo vzťahu k cieľovej skupine bolo, že tieto formy podpory hodnotili vo výskumných rozhovoroch ako kľúčové pre svoj rozvoj a úspešné zvládnutie štúdia v danom školskom roku. Naše zistenia majú v tomto smere oporu aj v zahraničnej odbornej literatúre, ktorá zdôrazňuje nevyhnutnosť kontinuálnej podpory a posilňovanie motivácie účastníkov DŠV nielen na vstupe doň, ale aj v jeho priebehu, a to pre zotrvanie a úspešné napredovanie učiacich sa.²⁴⁹

Sociálni pedagógovia aj doučovateľia zapojení do nášho projektu v tejto súvislosti uviedli, že so svojimi študentmi a študentkami si vybuďovali vzťah založený na dôvere, konzultovali spolu rôzne problémy súvisiace nielen so štúdiom, ale aj so súkromnými záležitosťami. Pri budovaní dôvery s danou skupinou zohrala dôležitú úlohu aj komunikácia cez sociálne siete. Sociálni pedagógovia aj doučovateľia a doučovateľky sa snažili udržiavať kontakt so svojou skupinou na pravidelnej báze a mnohí z nich zvolili okrem osobných stretnutí aj komunikáciu cez sociálnu sieť. To im pomohlo aj k posilneniu vzťahov s nimi a vybudovaniu dôvery. Jedna zo sociálnych pracovníčok túto stratégiu komunikácie hodnotí nasledovne: „*Akoby v niečom to bolo pre mňa – no dobre, nejakú hranicu som asi zbúrala. Na druhej strane som to vnímala tak, že to možno oni [cieľová skupina DŠV] budú chápať ako prejav dôvery. Že to nemyslím len tak formálne – zaujimate ma do štvrtej poobede. Ale že vy viete o mne a ja viem o vás.*“

²⁴⁹ Ripamonti, Risk Factors for Dropping out of High School: A Review of Contemporary, , str. 6; Hardre a Reeve, A motivational model of rural students' intentions to persist in, versus drop out of, high school, str. 354; Figgis a kol., *Advancing equity: Merging bottom up initiatives with top down strategies*, str. 15.

Toto je jeden z prístupov reagujúcich na potrebu vzdelávajúcich sa využívať služby súvisiace s ich vzdelávaním, vrátane mentoringovej podpory, aj mimo vzdelávacieho procesu. V súvislosti so školami realizujúcimi programy druhej šance je potrebné vytvoriť priestor pre študentov a študentky na to, aby sa na svojich vyučujúcich mohli obrátiť aj v čase po vyučovaní, na čo odkazuje aj Európska komisia.²⁵⁰

To, že podpora študentov a študentiek je kľúčová pre efektívne fungujúce DŠV najmä s ohľadom na čas strávený mimo školského prostredia, zmienila aj predstaviteľka zriaďovateľskej inštitúcie, ktorá to zhodnotila takto: „*Podporné opatrenia chýbajú, ale sú podľa mňa dobré, tie čo máme. Lebo máme tam to ETP [Slovensko], konkrétne tútora [pracovník projektu pracujúci s cieľovou skupinou], ktorý ich tam [do školy] vodi, čiže majú predpoklady na to, aby úspešne ukončili kurz [na dokončenie] ZŠ.*“

Nedostatok podporných opatrení vo veľkej miere supľujú mimovládne organizácie, ktoré sa venujú práci s rómskymi deťmi a mládežou. Podporu vo vzdelávaní by mal možnosť dostať každý jednotlivec, či už ide o dieťa alebo dospelého, a to nielen v komunitách, kde mimovládne organizácie uskutočňujú svoju činnosť. Je nevyhnutné, aby aktéri verejnej správy prebrali väčšiu zodpovednosť pri poskytovaní podpory cieľovej skupine, ktorá by mala byť systematizovaná.

Voľnočasové a mimoškolské aktivity

Počas projektu sa uskutočnili dva trojdňové pobyty mimo lokalít bydliska študentov a študentiek DŠV. Okrem toho sa uskutočnil výlet do hlavného mesta. Sociálni pedagógovia a doučovatelia, či doučovateľky vytvárali aj iné motivačné aktivity, ako návšteva kina, zapojenie sa do futbalového zápasu v Bratislave, vianočných trhov v Košiciach a iné. Tieto aktivity slúžili ako možnosť dostať sa aj mimo bydliska, vidieť a spoznávať nové miesta a učiť sa o nich. Ako ilustruje výrok jednej z doučovateľiek, výlety pôsobili motivačne na dochádzku: „*Chodili [na poobedňajšie vzdelávacie aktivity/doučovanie] sporadicky, v tom období sme mali*

²⁵⁰ Európska komisia, *Biela kniha Európskej komisie Vyučovanie a vzdelávanie: Smerom k učiacej sa spoločnosti.*

[naplánované] ešte výlety a riešili sme, kto pôjde. Keď bolo pred výletom, tak prišli [na doučovanie].“

Zistenia z výskumných rozhovorov so študentmi a študentkami poukazujú na to, že programy druhošancového vzdelávania nevytvárajú príležitosti na vzdelávanie mimo prostredia školy. Mnohé tiež neposkytujú možnosti odísť z lokality bydliska, čo im znemožňuje aj nadväzovanie nových kontaktov využitelných pre ich ďalšiu osobnostnú, vzdelávaciu alebo kariérnu realizáciu.²⁵¹

V niektorých prípadoch sa osvedčilo aj zapájanie vybraných študentov do vzdelávacích aktivít, prostredníctvom ktorých asistovali mladším študentom s prípravou na vyučovanie. Študenti si týmito aktivitami posilnili sebavedomie a prácu s komunitou mladých. Takáto forma zapojenia sa do poobedňajších vzdelávacích aktivít mala motivačný účinok. V dvoch prípadoch to viedlo k vytvoreniu čiastočných pracovných úväzkov.

Voľnočasové a mimoškolské aktivity slúžili jednak na zlepšenie dochádzky, ale aj výkonu počas samotných stretnutí s doučovateľmi a doučovateľkami v KC. Podľa študentov a študentiek DŠV im školy neposkytovali dostatočné možnosti na zapojenie sa do mimoškolských aktivít, v dôsledku čoho ocenili rôzne záujmové činnosti poskytované sociálnymi pedagógmi a doučovateľmi. Mimoškolské aktivity sú dôležitým nástrojom na začlenenie sa do kolektívu a posilňovanie sebavedomia. Programy druhej šance by preto mali študentom a študentkám vytvárať príležitosti na zapájanie sa do nich.

Vplyv kolektívu

Skupiny študentov a študentiek v lokalitách realizácie projektu vytvorili kolektívy, v ktorých sa im sociálni pedagógovia a doučovatelia snažili vytvoriť priestor na zaradenie sa do nich. V kolektíve jeden druhého ovplyvňovali a aj motivovali. Jeden zo sociálnych pedagógov to zdôvodnil spôsobom „*Lebo spolu chodili [do KC aj na vzdelávanie v rámci kurzu na dokončenie ZŠ]. Keď je tam môj kamoš, tak potom idem aj ja.*“ V kolektíve pritom nemuselo ísť nevyhnutne

²⁵¹ Rigová, Professed inclusive educational policy: Strengthening gap between Roma and non-Roma in Slovakia (v príprave).

o rovesníkov. Študenti totiž počas skupinového rozhovoru uviedli, že ich motivovala aj účasť ďalšej študentky v kurze na dokončenie ZŠ, ktorá bola staršia než oni sami. Jeden z nich uviedol: „*Práve mne to vyhovovalo, lebo tá staršia pani... povedal som si vau, lebo také niečo som ešte nevidel. A dostal som aj takú radu [od nej], že radšej to [vzdelávanie v kurze na dokončenie ZŠ] dám teraz ako keď až vtedy, keď budem mať toľko rokov ako tá pani.*“

Motivovanie študentov v kolektíve zohráva dôležitú súčasť vo vzdelávaní. Niektoré školy vytvárajú príležitosti pre učenie sa od rovesníkov napríklad prácou vo dvojiciach. Iné, najmä v zahraničí, zase poskytujú priestor pre podporné rovesnícke skupiny.²⁵² Na základe zistení z nášho výskumu vnímame tieto stratégie posilňovania motivácie a učenia sa ako vhodný prvok, ktorý môže napomôcť lepšej efektívnosti DŠV a napredovaniu jeho účastníkov.

Vzorové modely

Vo vzťahu k cieľovej skupine DŠV zohrávalo dôležitú úlohu aj používanie vzorov, tzv. role-modelov z MRK, ktorí dosiahli úspechy v pracovnej či spoločenskej oblasti. Podľa predstaviteľky zriaďovateľskej inštitúcie, samotný sociálny pedagóg v jednej z lokalít realizácie projektu bol medzi mladými vnímaný ako role-model, ktorý im navyše poskytoval podporu formou asistencie pri podávaní prihlášok na ďalšie štúdium a konzultoval s nimi ďalšiu vzdelávaciu či kariérnu dráhu: „*Myslím si, že ich tútor [sociálny pedagóg] vyštudoval vysokú školu, tak je takým motivačným činiteľom [...] Podľa mňa aj preto tam tých 8 žiakov ešte stále máme, že chcú niečo dosiahnuť a že prihlášky [na stredné školy] si podajú.*“

Okrem vyššie zmienených motivačných stratégií, ktoré využívali pracovníci s cieľovou skupinou, sme zistili aj možný pozitívny vplyv využitia inej metódy v rámci poobedňajšieho doučovania. V jednej z lokalít realizácie projektu sa osvedčilo aj používanie rómskeho jazyka pri vzdelávacích aktivitách. Pri doučovaní časti predmetov mali niektorí študenti ťažkosti porozumieť vybraným slovenským výrazom. Doučovateľ preto v niektorých prípadoch používal rómsky

²⁵² napr. Cowie a Smith, Peer support as a means of improving school safety and reducing bullying and violence, In: Doll, B., Pföhl, W. A Yoon, J. (eds.), *Handbook of Youth Prevention Science*, str. 189.

jazyk na vysvetlenie súvislostí učiva, čo na základe vlastnej skúsenosti ohodnotil ako prínosné pri vyjasňovaní daného učiva.

Štipendiá

Častokrát sa ako nevyhnutná javí podpora vzdelávajúcich sa prostredníctvom poskytovania štipendií. Tá prispieva k lepšej dochádzke, ale tiež využitiu možnosti zapojiť sa do vzdelávania. Niektorí potenciálni záujemcovia o DŠV sa totiž v dôsledku uprednostnenia zárobkovej činnosti napokon rozhodli nezapojiť sa doň. Cieľovou skupinou nášho projektu boli mladí ľudia z MRK a ako sa ukázalo, nepriaznivá finančná situácia v niektorých prípadoch ovplyvnila aj dochádzku, či už do školy, alebo na mimoškolské aktivity v rámci poobedňajšieho doučovania v KC. Mnohí zo študentov v našom projekte boli poberateľmi sociálneho štipendia, ktorého výška sa však odvíja od dosiahnutých školských výsledkov a nezohľadňuje teda mieru znevýhodnenia. Napriek tomu, že evidovaní nezamestnaní majú nárok na poberanie aktivačného príspevku, považujeme za kľúčové poskytovať motivačné štipendiá tým, ktorí nemajú možnosť popri štúdiu pracovať, a pôsobiť tak motivačne na zapojenie sa a účasť vo vzdelávaní.

9.4.7. Spolupráca aktérov

Pre úspešnú realizáciu DŠV je potrebné, aby škola, ktorá ho realizuje, spolupracovala s aktérmi verejnej správy a ďalšími lokálnymi inštitúciami či jednotlivcami, ktorí pracujú s cieľovou skupinou takehoto vzdelávania. Prostredníctvom nášho výskumu sme identifikovali väzby medzi školami a vybranými aktérmi, ktoré fungovali počas realizácie DŠV a prispievali tak k jeho lepšej realizácii. Patrí k nim najmä spolupráca školy so sociálnymi pedagógmi, s doučovateľmi a s úradom práce.

Spolupráca medzi školami a sociálnymi pedagógmi a pedagogičkami v našom projekte spočívala v nadviazaní počiatočnej komunikácie a pokračovala rôznymi činnosťami podľa potrieb jednotlivých škôl a študentov DŠV, pričom prebiehala na pravidelnej báze. Išlo o osobné stretnutia, ale aj udržiavanie telefonického kontaktu z oboch strán. Výsledkom spolupráce bolo zisťovanie dôvodov

absencií v škole, návšteva klientov v takýchto prípadoch, ale aj v prípadoch vybavenia rôznych administratívnych úkonov (napr. žiadosť o ukončenie štúdia). Jednou z činností tejto spolupráce bol v niektorých prípadoch aj sprievod do školy za účelom zabezpečenia školskej dochádzky. To súvislo napríklad s tým, že niektorí študenti dochádzali za vzdelávaním do okolitých miest, v ktorých sa spočiatku nevedeli orientovať.

Spolupráca medzi školami a doučovateľmi účastíkov a účastníčok DŠV bola kľúčová pre získavanie informácií o obsahu učiva. Výsledkom spolupráce bolo získanie školského vzdelávacieho plánu, resp. osnov, na základe ktorého mohli doučovatelia a doučovateľky prispôbiť obsah doučovania z rôznych predmetov. Zároveň od predstaviteľov škôl získavali informácie o oblastiach, v ktorých jednotliví študenti zaostávajú. Po ich identifikovaní mohli lepšie prispôbiť doučovanie na základe potrieb študentov a študentiek.

Spolupráca medzi školou a ÚPSVaR sa javí ako dobrý základ pri realizácii kurzov na dokončenie ZŠ, a to najmä pri náboře cieľovej skupiny, ako naznačujeme už v predchádzajúcej časti. V priebehu realizácie kurzu na dokončenie ZŠ intenzívnejšia spolupráca so školami zapojenými do nášho projektu síce neprebíhala, no vidíme tu priestor napr. pri poskytovaní kariérového poradenstva.

Značné nedostatky vnímame v spolupráci škôl s niektorými aktérmi verejnej správy počas realizácie DŠV, najmä kurzov na dokončenie ZŠ. Spolupráca na úrovni škôl a zriaďovateľov je obmedzená len na určité úkony, ako napríklad úkony spojené s oznamovaním počtu žiakov či s financovaním škôl. Respondenti a respondentky z inštitúcií verejnej správy vnímali ako nedostatočnú aj spoluprácu medzi školami a ministerstvom školstva. To podľa jednej z respondentiek nielenže neposkytuje dostatočnú podporu pri realizácii, ale jeho pracovníci a pracovníčky aj v rámci stretnutí s riaditeľmi škôl na celoštátnej úrovni nevedia poskytnúť potrebné informácie na tému kurzov na dokončenie ZŠ. V rámci podpory efektívnej realizácie tohto vzdelávania je dôležité prepájať relevantných aktérov verejnej správy a posilňovať ich informovanosť a spoluprácu, ktorá by počas implementácie tohto vzdelávania poskytovala podpornú sieť. V tomto zmysle sa vyžaduje intenzívnejšia angažovanosť zo strany ministerstva školstva.

Osobitnú rolu v oblasti realizácie kurzov na dokončenie ZŠ zohráva spolupráca medzi školami, ktoré toto vzdelávanie poskytujú. V niektorých mestách, či okresoch sa stáva, že kurz na dokončenie ZŠ realizuje len jedna zo škôl, a tak nie je veľa príležitostí na vytváranie partnerstiev medzi školami realizujúcimi takéto vzdelávanie a výmenu ich skúseností. V iných mestách a okresoch môže byť príležitostí viac, a preto sa stáva, že pri implementácii takeého vzdelávania dochádza v niektorých prípadoch k vzájomnej spolupráci. Takúto skúsenosť mala aj škola, ktorá pilotovala kurz na dokončenie ZŠ zapojená do nášho projektu. Nie vždy je však výmena skúseností s realizáciou kurzu na dokončenie ZŠ zaužívanou praxou, čo dokazuje výrok jedného pracovníka školy v lokalite, kde tento kurz realizujú minimálne dve stredné odborné školy a v minulosti aj základná škola: *„Nepoznáme a ani nechceme poznať [iné školy realizujúce kurz na dokončenie ZŠ], viete prečo? Lebo my to robíme na úrovni a nebudeme sa miešať do iných škôl. Medzi školami je rivalita. My si zodpovieme za kvalitu aj všetko, čo robíme.“*

Školy majú v súvislosti s implementáciou kurzov na dokončenie ZŠ autonómne postavenie a môžu ich nastavovať podľa vlastného uváženia. Môže sa preto javiť, že výmena skúseností z praxe s inými školami nie je potrebná. Zároveň, ako uvádzame aj v predchádzajúcich kapitolách, súčasný spôsob financovania DŠV zapríčiňuje súperenie škôl vo vzťahu k počtu študentov, v dôsledku čoho môžu školy vnímať zdieľanie svojich skúseností s inými ako ohrozenie. Ako prezradil vo výskumnom rozhovore jeden z predstaviteľov škôl, svoje know-how s realizáciou kurzu na dokončenie ZŠ nie sú ochotní zdieľať: *„Máme zlé skúsenosti s tým, že my niečo spravíme a ostatní sa na tom priživajú.“*

Školám, ktoré boli zapojené do nášho projektu, na výmenu informácií o realizácii kurzov na dokončenie ZŠ poslúžil priestor vytvorený na školení Mosty z chudoby a počas medzisektorových stretnutí aktérov verejnej správy. Tento spôsob zdieľania skúseností sa predstaviteľom škôl osvedčil. Počas stretnutí si školy vymieňali svoje skúsenosti, napríklad s nastavením vzdelávania a prístupom k cieľovej skupine vo vzdelávaní. Rovnako tak z neho profitovali aj ostatní aktéri verejnej správy, ktorí potvrdili potrebu organizovania podobných stretnutí k téme DŠV.

10. Odporúčania k zvyšovaniu adresnosti a kvality druhošancového vzdelávania

Odporúčania, ktoré formulujeme v tejto časti publikácie, môžu slúžiť ako podnety pre rôznych verejných i neverejných aktérov, ktorí majú záujem podieľať sa na zvyšovaní miery adresnosti a kvality druhošancového vzdelávania na Slovensku. Ich účelom je zlepšiť fungovanie súčasného nastavenia druhošancového vzdelávania prostredníctvom navrhovaného modelu.

Navrhované opatrenia zaradujeme do základných oblastí podľa toho, či majú napomáhať znižovaniu miery predčasného odchodu zo vzdelávania, zvyšovať povedomie o možnostiach a prínose druhošancového vzdelávania vo vzťahu k cieľovej skupine, ale aj verejným a neverejným inštitúciám, či napomáhať k odstraňovaniu bariér, ktoré sú s implementáciou tejto vzdelávacej politiky spojené, a to na štátnej, regionálnej alebo komunálnej úrovni. Niektoré z odporúčaní v podobe systémových zmien si vyžadujú väčšie zásahy do platných právnych predpisov a majú vplyv na rozpočet verejnej správy, iné je možné realizovať okamžite, bez týchto podmienok. Niektoré z nich sa netýkajú výlučne oblastí druhošancového vzdelávania, resp. predstavujú súčasť inkluzívneho prístupu

v rámci koordinovanej tvorby vzdelávacích politík a sú potrebné na všetkých úrovniach školského systému. Podľa nás sú však neoddeliteľnou súčasťou efektívneho modelu a preto považujeme za potrebné ich na tomto mieste zmieniť.

Najúčinnejšia intervencia smerujúca k znižovaniu miery predčasného ukončovania vzdelávania a k čo najkvalitnejšiemu druhošancovému vzdelávaniu pre tých, ktorí zo školy predčasne odišli, by mala obsahovať zmeny na viacerých úrovniach a prepájať čo najviac inštitucionálnych aktérov do integrovanej snahy o zlepšovanie týchto verejných politík.

Optimálna intervencia by tak mala systémové zmeny na centrálnej úrovni kombinovať s cieľenými aktivitami v konkrétnych lokalitách či regiónoch, a to nielen v zmysle legislatívy a verejných výdavkov, ale aj formou podpory cieľových skupín druhošancového vzdelávania tzv. mäkkými opatreniami. Z toho dôvodu sme medzi aktérov, ktorým sú odporúčania určené, zahrnuli nielen tých s celoštátnou pôsobnosťou, ale aj školy, samosprávy a externé neverejné inštitúcie, ako mimovládne organizácie, cirkvi, charitatívne a občianske iniciatívy a súkromné firmy, ktoré v tabuľkách pri jednotlivých oblastiach spoločne uvádzame pod označením „ďalší aktéri“.

Všetci títo aktéri môžu zvážiť možnosti participácie v tejto oblasti a zároveň sa oboznámiť s komplexným obrazom problémov, ktoré sa viažu k téme druhošancového vzdelávania na Slovensku.

Oblasť 1: Znižovanie miery predčasného ukončovania vzdelávania

Úroveň	Odporúčané opatrenia
štát	<p>Vláda SR/NR SR/MŠVVaŠ SR:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Posilniť prevenciu pred predčasným ukončovaním vzdelávania skvalitnením prípravy budúcich učiteľov a posilniť podporné tímy na školách, osobitne tých s nadpriemernou mierou predčasného ukončovania vzdelávania, a to v čo najkratšom možnom čase • Posilniť systém výchovného/kariérového poradenstva v školách s cieľom reflektovať na vzdelávacie potreby skupín ohrozených predčasným ukončením vzdelávania • Predchádzať opakovaniu ročníkov zavedením systému skorého identifikovania potrieb vo vzdelávaní už od predškolského veku na základe kontinuálneho monitorovania napredovania vo vzdelávaní a na úrovni škôl identifikovaným deťom/žiakom/študentom poskytovať individuálnu podporu, napr. cez mentorský program a doučovanie, resp. iné • Systematickou podporou mladých ľudí v riziku predčasného odchodu zo školy znižovať mieru PUV a podporovať žiakov a žiačky k získaniu nižšieho stredného vzdelania už na ZŠ • Analyzovať súvislosti nárastu miery PUV s vývojom počtu a dostupnosti F-odborov, so zreteľom na regióny s najväčšou mierou predčasných odchodov zo školy <p>MŠVVaŠ SR/CVTI SR/NÚCEM:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Na úrovni škôl podporiť priebežné monitorovanie potrieb žiakov a žiačok s problémami v učení a v riziku predčasného odchodu zo školy s cieľom identifikovať, riešiť a prekonať bariéry spojené s nenapredovaním vo vzdelávaní
samospráva	<p>Zriaďovatelia škôl (obce, VÚC, cirkev a súkromní zriaďovatelia):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poskytovať školám so žiactvom v riziku predčasného odchodu zo vzdelávania podporu nad rámec zákonom stanovených povinností (napr. formou zabezpečenia financovania podporných/inkluzívnych tímov na školách)
škola a školské zariadenia	<p>Školské zariadenia/ZŠ/SŠ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zintenzívniť identifikovanie vzdelávacích potrieb žiakov a žiačok v riziku predčasného ukončenia vzdelávania, ako aj podporu vo vzdelávaní tejto rizikovej skupiny s cieľom zabrániť predčasnému odchodu zo vzdelávania • Pri identifikácii uplatňovať systém „skorého identifikovania potrieb vo vzdelávaní“ na základe monitorovania výsledkov v napredovaní žiakov a zabezpečiť (integrovat) včasnú intervenciu formou individualizovanej podpory podľa potrieb žiaka či žiačky v ohrození • Realizovať priebežné monitorovanie potrieb žiakov a žiačok s problémami v učení a v riziku predčasného odchodu zo školy s cieľom identifikovať, riešiť a prekonať bariéry spojené s nenapredovaním vo vzdelávaní • Zefektívniť prácu školských poradenských centier vo vzťahu k žiakom a žiačkam v riziku PUV
ďalší aktéri	<p>KC a MVO:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poskytovať dostupnú a adresnú podporu žiakom a žiačkam/študentom a študentkám v riziku predčasného ukončenia počiatočného vzdelávania formou individualizovanej komplexnej a na mieru šitej podpory, vrátane psychologického poradenstva, mentoringu a doučovania a za týmto účelom spolupracovať so školami

Oblasť 2: Zvýšenie informovanosti o DŠV na strane inštitucionálnych aktérov

Úroveň	Odporúčané opatrenia
štát	<p>MŠVVaŠ SR:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vyčleniť kapacity pre prípadné dodatočné získavanie informácií o implementácii DŠV zo strany jeho poskytovateľov • Posilniť a rozšíriť zber rozmanitých dát o DŠV pre ďalšie verejné i neverejné inštitúcie pracujúce s cieľovou skupinou či pre účely realizácie výskumných a analytických činností • V spolupráci s inými aktérmi (napr. zriaďovateľmi) vypracovať materiál pre výchovných poradcov na školách, ktorý by informoval o tom ako pracovať so študentmi končiacimi bez získania nižšieho stredného vzdelania a o možnostiach DŠV v danom okolí <p>MŠVVaŠ SR/ŠPÚ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poskytovať školám so záujmom o realizáciu DŠV systematickú metodickú podporu • V spolupráci s inými aktérmi (napr. zriaďovateľmi) vypracovať informačný materiál pre výchovných poradcov na školách, ktorý by informoval o možnostiach DŠV v danom okolí a ukazoval možné vzdelávacie cesty <p>MPSVaR SR:</p> <ul style="list-style-type: none"> • V spolupráci s inými aktérmi vytvoriť sprievodcu/manuál ako postupovať v práci s ľuďmi bez vzdelania pre pracovníkov úradov práce <p>MŠVVaŠ SR/odborníci školstva OÚ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poskytovať zriaďovateľom škôl, školám a školským zariadeniam prehľadné a komplexné informácie o možnostiach a podmienkach realizácie DŠV, napr. na webstránkach inštitúcií štátnej správy alebo pri osobnej konzultácii • Zapojiť rezort práce, sociálnych vecí a rodiny do aktivít v oblasti informovania cieľovej skupiny o možnostiach DŠV
samospráva	<p>Zriaďovatelia škôl (obce, VÚC, cirkev a súkromní zriaďovatelia):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sprostredkovať školám a ich vedeniu prehľadné a komplexné informácie o možnostiach a podmienkach realizácie DŠV (nepriamo prostredníctvom webstránok či pri osobnej komunikácii) • Zbierať a zverejňovať informácie o školách v zriaďovateľskej pôsobnosti, ktoré realizujú DŠV, pre ďalšie verejné i neverejné inštitúcie pracujúce s cieľovou skupinou DŠV a zaoberajúce sa témou DŠV (školy, ÚPSVaR, KC, MVO a pod.) za účelom lepšej informovanosti cieľovej skupiny o možnostiach vzdelávania v lokalite/regióne • Posilniť informovanosť inštitúcií o DŠV prostredníctvom medzisektorových stretnutí týkajúcich sa tejto vzdelávacej politiky na komunálnej a regionálnej úrovni • Zhromažďovať údaje o PUV na úrovni zriaďovateľov škôl

Oblasť 3: Zvýšenie informovanosti cieľovej skupiny DŠV

Úroveň	Odporúčané opatrenia
štát	<p>MŠVVaŠ SR:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Využiť informačné a propagačné kanály rezortu školstva na zvýšenie všeobecnej osvedy o význame a možnostiach druhošancového vzdelávania ako kompenzačného nástroja a poskytovať touto cestou cieľovej skupine, školám ako potenciálnym poskytovateľom tohto vzdelávania a ďalším relevantným inštitúciám verejnej správy potrebné a užitočné informácie o tomto nástroji • Podporiť vznik individuálnych vzdelávacích účtov na posilnenie účasti na celoživotnom vzdelávaní, vrátane DŠV pre ľudí s PUV • Posilniť výchovné/kariérové poradenstvo s cieľom zabezpečiť efektívnu a účinnú distribúciu informácií o možnostiach DŠV pre cieľovú skupinu tohto vzdelávania <p>Úrady práce:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uchádzačom o zamestnanie bez ukončeného základného či stredného vzdelania poskytovať úplné a zrozumiteľné informácie o možnostiach DŠV vrátane využitia aktivačného príspevku na tento účel
samospráva	<p>Zriaďovatelia škôl (obce, VÚC, cirkev a súkromní zriaďovatelia):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Využívať rozmanité informačné nástroje na zvyšovanie povedomia o DŠV ako kompenzačnom nástroji na komunálnej a regionálnej úrovni (obecný rozhlas, informačné letáky, webstránky inštitúcií) • Pri informovaní cieľovej skupiny systematicky spolupracovať so štátnymi i neverejnými inštitúciami a pomocnými profesiami (napr. MVO, cirkev, komunitné centrá, terénni sociálni pracovníci a pracovníčky, úrady práce)
ďalší aktéri	<p>TSP/KC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podávať potenciálnym záujemcom a záujemkyniam o DŠV zrozumiteľné a úplné informácie o možnostiach tohto vzdelávania na rozmanitých školách

Oblasť 4: Odstraňovanie bariér cieľovej skupiny v zapojení sa do DŠV

Úroveň	Odporúčané opatrenia
štát	<p>Vláda SR/NR SR:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zvýšiť celkovú dostupnosť sociálnych štipendií pre všetkých učiacich sa vo formálnom systéme vzdelávania, vrátane účastníkov DŠV, resp. poskytnúť iný druh štipendií pre túto cieľovú skupinu • Zabezpečiť možnosť obedov, resp. občerstvenia v školách aj pre účastníkov DŠV v dennej forme kurzov na dokončenie ZŠ • Umožniť využívanie príspevku na dopravu účastníkom a účastníčkam DŠV aj po ukončení povinnej školskej dochádzky, resp. počas plnenia povinnej školskej dochádzky aj študentom prvých ročníkov SOŠ (prostredníctvom zmeny zákona č. 597/2003 v zmysle navýšenia relevantnej položky) • Podrobnejšie zmapovať potreby a bariéry na strane cieľových podskupín DŠV s nízkym vzdelaním alebo bez vzdelania a tieto dáta zohľadňovať pri zabezpečovaní dostupnej ponuky DŠV vo všetkých regiónoch SR
škola	<p>ZŠ/SŠ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zvýšiť flexibilitu (z hľadiska intenzity a času realizácie) poskytovaného kurzu na dokončenie ZŠ tak, aby ho bolo možné zosúladiť s pracovnou činnosťou, rodičovskými povinnosťami a aby bolo prispôsobené časovým možnostiam uchádzačov
ďalší aktéri	<p>TSP/KC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vopred sa oboznamovať s podmienkami, ktoré si školy stanovujú pri prijímaní uchádzačov a uchádzačiek do kurzov na dokončenie ZŠ (napr. či prijímajú externých záujemcov, resp. prvákov učebných F-odborov) • Vopred si zdefinovať cieľové skupiny DŠV a prispôbovať poradenstvo v oblasti DŠV potrebám potenciálneho záujemcu či záujemkyne o toto vzdelávanie • V rámci poradenstva o DŠV potenciálnym záujemcom a záujemkyniam o toto vzdelávanie uplatňovať viac fáz aktívneho oslovovania a informovania • Poskytnúť účastníkom a účastníčkam DŠV asistenciu pri administratívnych úkonoch spojených so vzdelávaním (žiadosti o štipendium, administrácia prihlášok a pod.)

Oblasť 5: Odstraňovanie bariér realizácie DŠV na strane škôl

Úroveň	Odporúčané opatrenia
štát	<p>Vláda SR/NR SR:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podporiť realizáciu kurzov na dokončenie ZŠ na základných školách zvýšením finančných prostriedkov určených na poskytovanie tohto vzdelávania pre externých záujemcov o kurz a jednotlivcov, ktorí ukončili povinnú školskú dochádzku v nižšom ako 8.ročníku (prostredníctvom novely Nariadenia vlády č. 630/2008 Z. z, ktorým sa ustanovujú podrobnosti rozpisu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu pre školy a školské zariadenia) • Zvážiť navýšenie normatívneho financovania pre tých, ktorí ukončili povinnú školskú dochádzku v nižšom ako 9. ročníku a majú záujem zostať na škole, aby si nižšie stredné vzdelanie ukončili v tzv. desiatom ročníku ZŠ – čo poskytuje širšie možnosti v následnom výbere vzdelávacej dráhy na úrovni stredných škôl <p>ŠPÚ/MŠVVaŠ SR:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vytvoriť štátny vzdelávací program pre externú formu vzdelávania v kurzoch na dokončenie ZŠ
samospráva	<p>VÚC a ďalší zriaďovatelia SOŠ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podporiť SOŠ vo vytváraní partnerstiev s firmami a inými zamestnávateľmi a umožniť získavanie praxe u zamestnávateľa aj v prípade učebných F-odborov

Oblasť 6: Zefektívnenie riadenia a zlepšenie kvality DŠV

Úroveň	Odporúčané opatrenia
štát	<p>MŠVVaŠ SR/vláda SR/NR SR:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vyčleniť personálne kapacity v rámci MŠVVaŠ SR pre oblasť DŠV • Zrušiť obmedzenie realizácie kurzov na dokončenie ZŠ v trvaní maximálne po dobu jedného školského roka a usmerniť školy v dĺžke kurzov s ohľadom na rôznorodosť skupín žiakov a ich najvyšší ukončený ročník ZŠ • Podporiť autoevaluáciu škôl aj v oblasti realizácie DŠV a zabezpečiť im v tomto smere metodickú podporu • Zabezpečiť počiatočnú prípravu a kontinuálne vzdelávanie učiteľov tak, aby pedagógov pripravovala aj na prácu s cieľovou skupinou DŠV (dospelí a mladí dospelí často s negatívnou skúsenosťou získanou v počiatočnom vzdelávaní) • Zaoberať sa myšlienkou umožnenia realizácie formálneho DŠV (kurzu na dokončenie ZŠ) v mimoškolskom prostredí • Podporiť prípravu na DŠV najmä u ľudí, ktorí sú dlhý čas mimo vzdelávacieho systému, a to vytváraním možností neformálneho vzdelávania (napr. kurzy gramotnosti) na osvojenie si základných kompetencií a zručnosti učiť sa <p>MŠVVaŠ SR/ŠPÚ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Prehodnotiť potrebu zmeny obsahu kurzov na dokončenie ZŠ tak, aby toto vzdelávanie v čo najväčšej možnej miere rozvíjalo funkčnú gramotnosť (čítanie s porozumením, matematická gramotnosť, kritické myslenie) a nekládlo dôraz na predmetovú oblasť, ale na rozvoj kompetencií, aby tak boli absolventi lepšie pripravení na zvládnutie štúdia na stredných školách • V spolupráci s ostatnými aktérmi vypracovať komplexný materiál pre poskytovateľov DŠV, ktorý by ich usmerňoval v realizácii tohto vzdelávania (vrátane obsahu a RUP a poskytoval by usmernenie aj k odporúčanej dĺžke vzdelávania s ohľadom na rôznorodosť študentských skupín a najvyšší ukončený ročník ZŠ) • Prehodnotiť obsah vzdelávania učebných F-odborov, predovšetkým tých, ktoré podporujú rodové a iné stereotypy (napr. odbor <i>praktická žena</i>) a efektívnejšie prepojiť F-odbory vykazujúce nízku mieru uplatniteľnosti na trhu práce s praxou <p>MŠVVaŠ SR/VÚC/samosprávy</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zlepšiť prípravu budúcich učiteľov a vytvoriť možnosti profesijného rozvoja učiteľov pre pedagogické pôsobenie v oblasti DŠV tak, aby vedeli pracovať s dospelými s PUV a tými, ktorí zažili negatívnu skúsenosť v počiatočnom vzdelávaní • Vytvoriť podmienky (napr. formou školení) pre personál škôl vyučujúci v programoch DŠV s cieľom porozumieť špecifikám práce s MRK a s tými, ktorí zažili negatívnu skúsenosť v počiatočnom vzdelávaní a osvojili si citlivý prístup k nim <p>MŠVVaŠ SR/MPSVAR SR</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zlepšiť spoluprácu a koordináciu za účelom poskytovania komplexnej podpory ľuďom bez vzdelania a s nízkym vzdelaním ako jednej z cieľových skupín DŠV <p>MŠVVaŠ SR/úrad práce</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poskytovať kvalitné kariérové poradenstvo na školách, vrátane programov druhej šance, ako aj evidovaným nezamestnaným ako jednej z cieľových skupín DŠV

samospráva	<p>ZŠ/SŠ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vytvárať pri poskytovaní DŠV v školskom prostredí priestor na neformalizované tzv. podporné rovesnícke skupiny na budovanie vzťahov a posilňovanie motivácií v priebehu vzdelávania • Zabezpečiť učebný materiál pre efektívnejšiu formu výučby a prípravy účastníkov DŠV na vzdelávanie • Realizovať autoevaluáciu v oblasti poskytovaného DŠV, priebežne mapovať napredovanie a výsledky účastníkov a nastavovať im prípadnú dodatočnú podporu v účasti na DŠV
ďalší aktéri	<p>KC/MVO:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vytvárať v rámci aktivít neformálneho vzdelávania možnosti pre tzv. podporné rovesnícke skupiny na vytváranie vzťahov a zvyšovanie motivácie účastníkov a účastníčok DŠV • Poskytovať podporu študentom prostredníctvom mentoringu a doučovania, ako aj kariérového poradenstva a psychologickej podpory

Záver

Záverečná publikácia projektu *Verejná správa aktívne podporujúca druhošancové vzdelávanie* ponúka komplexnejší obraz o spôsobe nastavenia, fungovaní a kvalite tohto vzdelávania v slovenskom kontexte. Ide o dôležitú tému najmä vzhľadom na problém predčasného ukončovania vzdelávania, ktorý v poslednej dekáde na Slovensku zaznamenáva prevažne vzostupný trend. Výskum predstavený v publikácii vychádza z presvedčenia, že kvalitné formálne vzdelávanie nielen pripravuje na trh práce, no má aj kľúčový význam pri formovaní hodnôt jednotlivca a spoločnosti, najmä vo vzťahu k rešpektovaniu rozmanitosti a demokratických princípov usporiadania spoločnosti.

Pri súčasnom spôsobe riadenia a financovania školstva, stave personálneho zabezpečenia a odbornej pripravenosti základných a stredných škôl vzdelávací systém na Slovensku nedostatočne vyrovnáva štartovacie čiary detí a mladých ľudí zo sociálne a ekonomicky znevýhodňujúcich prostredí. Tieto faktory majú nepriaznivý vplyv na vzdelávacie výsledky žiakov a žiačok v počiatočnom vzdelávaní, zvyšujú riziko predčasného odchodu zo vzdelávania a odrážajú sa aj vo fungovaní a kvalite druhošancového vzdelávania, ktoré je súčasťou vzdelávacieho systému ako celku.

V štúdií poukazujeme na to, že medzi determinanty predčasného odchodu zo školy patrí aj segregujúce a diskriminujúce školské prostredie, nízka kvalita výchovno-vzdelávacieho procesu a nepripravenosť škôl čeliť prekážkam, ktoré vyplývajú zo sociálne a ekonomicky znevýhodňujúceho zázemia žiakov a žiačok, najmä v súvislosti s marginalizovanými rómskymi komunitami. Na základe empirického výskumu medzi vyššie uvedené dôvody zaraďujeme aj skutočnosť, že školy s vysokým zastúpením žiakov a žiačok v riziku predčasného odchodu zo školy v nedostatočnej miere reagujú na ich potreby vyplývajúce z inojazyčnosti už na vstupe do primárneho vzdelávania, či iného znevýhodnenia. Špecifickým zistením je, že aj samotné náborové aktivity a „súperenie“ o študentov zo strany časti stredných odborných škôl, ktoré sú oprávnené realizovať druhošancové vzdelávanie, môže nepriaznivo vplývať na odchod zo základnej školy ešte pred jej úspešným ukončením. Druhošancové vzdelávanie v takom prípade nepredstavuje len kompenzačné opatrenie, ale bráni dosiahnutiu cieľov, ktoré má naplňovať počiatočné vzdelávanie tým, že zabezpečí rozvíjanie potenciálu každého žiaka a žiačky od útleho veku bez ohľadu na sociálno-ekonomické zázemie.

Mladí ľudia, ktorí formálne vzdelávanie opustili pred úspešným ukončením základnej či strednej školy, majú na Slovensku možnosť využiť vzdelávanie druhej šance, no ich povedomie o tejto možnosti je v súčasnosti veľmi nízke. Ako preukázali pilotné programy druhošancového vzdelávania v štyroch lokalitách realizácie nášho projektu, pre zvýšenie informovanosti cieľovej skupiny a adresnosti tejto vzdelávacej politiky je kľúčové najmä to, (1) aby informácie sprostredkoval čo najširší okruh spolupracujúcich inštitúcií, ktoré prichádzajú do kontaktu s ľuďmi bez ukončeného vzdelania, (2) aby boli informácie zrozumiteľné a jednoznačné a (3) aby záujemcovia a záujemkyne o druhošancové vzdelávanie dostali pri návrate do školy podporu, napríklad pri administratívnych úkonoch spojených s prijímacím konaním.

V prípade, že sa informácia o možnosti zapojiť sa do druhošancového vzdelávania k cieľovej skupine dostane, často sú jej zdrojom stredné odborné školy, pričom niektoré z nich sa usilujú najmä o formálne naplnenie tried v učebných a neskôr študijných odboroch. Pre vstup, zotrvanie a úspešné napredovanie účastníka či účastníčky v druhošancovom vzdelávaní je pritom nevyhnutná

kontinuálna podpora a posilňovanie motivácie. Školy, ich zriaďovatelia, ani ďalšie relevantné inštitúcie verejnej správy v tomto smere nevyvíjajú potrebnú aktivitu, nespolupracujú a motivovanie účastníkov a účastníčok druhošancového vzdelávania ponechávajú tretím stranám, napríklad komunitným centráм či terénnym sociálnym službám alebo rodinným príslušníkom a rovesníkom. Takýto prístup je nedostatočný na prekonávanie bariér, ktorým cieľové skupiny čelia na vstupe a v priebehu tohto vzdelávania. Prekážok spojených so snahou o návrat do školského systému a získanie stupňa vzdelania je pritom mnoho a týkajú sa ekonomických nákladov, nedostatočnej sebadôvery, problematickeho zosúladovania zárobkovej činnosti so vzdelávaním, rodičovských povinností, prípadne vyplývajú z nevyhovujúcej dĺžky štúdia a špecifických podmienok a obmedzení, ktoré si školy nastavujú pre prijímanie záujemcov o druhošancové vzdelávanie.

Na strane druhej, bariéram pri implementovaní programov druhej šance čelia aj školy samotné. Zistenia nášho výskumu v tomto smere poukazujú na všeobecne nízku informovanosť inštitúcií a slabú podporu školám pri príprave aj realizácii tohto vzdelávania, a to najmä vo vzťahu ku kurzom na dokončenie ZŠ. Tie sú zároveň podľa našich zistení nedostatočne financované a najmä stredné školy, ako väčšinou poskytovatelia, na ich realizáciu často nemajú potrebné a odborne pripravené personálne kapacity. Navyše ani zriaďovatelia, či ďalšie kompetentné inštitúcie školám pri príprave a realizácii druhošancového vzdelávania neposkytujú potrebnú finančnú a metodickú podporu a neprekračujú rámec zákonom predpísaných povinností, čo korešponduje aj s výsledkami iných analýz o stave školstva na Slovensku. Sporné je aj súčasné nastavenie obsahu druhošancového vzdelávania, predovšetkým v kurzoch na dokončenie ZŠ, ktoré kladie dôraz na predmetovú oblasť a pri obmedzenej dĺžke trvania neupriamuje dostatok pozornosti na rozvoj základných kompetencií a funkčnej gramotnosti. Tieto identifikované bariéry môžu mnohé školy od poskytovania druhošancových vzdelávacích programov odrádzať a ponechávajú tak priestor najmä tým, ktoré toto vzdelávanie realizujú do veľkej miery pre napĺňanie tried učebných odborov, s tým spojené finančné motivácie a navyše v otázkach kvalite.

Druhošancové vzdelávanie vo všeobecnosti predstavuje nástroj na zvyšovanie inklúzie v spoločnosti, v slovenskom kontexte však má aj segregujúci rozmer a obsahuje diskriminačné praktiky. Časť stredných odborných škôl poskytujúcich kurzy na dokončenie ZŠ neumožňuje, aby sa na ňom zúčastňovali záujemcovia, ktorí súčasne nenavštevujú ich učebné odbory, resp. tí, ktorí nemajú záujem v budúcnosti sa vzdelávať v študijných odboroch týchto škôl. Obmedzenia existujú aj v prípade prijímania absolventov špeciálnych základných škôl. Rovnako považujeme za dôležité na tomto mieste zdôrazniť aj skutočnosť, že vzdelávanie na dosiahnutie nižšieho stredného odborného vzdelania je v súčasnosti vo veľkej miere sústredené na elokovaných pracoviskách stredných odborných škôl v blízkosti vylúčených rómskych komunít, čo neprispieva ani k rozvíjaniu inklúzie, ani k desegregácii školstva, čo sú záväzky, ku ktorým sa Slovenská republika dlhodobo zaväzuje.

Bibliografia

Agentúra EÚ pre základné práva. *Druhý prieskum Európskej únie týkajúci sa menšín a diskriminácie, Rómovia – vybrané výsledky*. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2016. Dostupné na: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_sk.pdf

Alivernini, F. a Lucidi, F. Relationship Between Social Context, Self-Efficacy, Motivation, Academic Achievement, and Intention to Drop Out of High School: A Longitudinal Study. *The Journal of Educational Research* 104 (4), 2011, str. 241 – 252.

Alvarez, A., Parra, I., & Gamella, J. F. *Why do most Gitano/Romani students not complete compulsory secondary education in Spain? Uncovering the view of the educational community using concept mapping*. SHS Web of Conferences, 2016.

Andrew, M. & Flashman, J. School transitions, peer influence, and educational expectation formation: Girls and boys. *Social Science Research* 61, 2017, str. 218 – 233.

Attwood, G., Croll, P. a Hamilton, J. Challenging students in further education: themes arising from a study of innovative FE provision for excluded and disaffected young people. *Journal of Further and Higher Education* 28 (1), 2004, str. 107 – 119.

Azevedo, J.P., Hasan, A., Goldemberg, D., Iqbal, S.A. a Geven, I.K. *Simulating the Potential Impacts of Covid-19 School Closures on Schooling and Learning Outcomes: A Set of Global Estimates*. World Bank, 2020. Dostupné na: <https://ideas.repec.org/p/wbk/wbrwps/9284.html>

Balážová, Z. *Elovakované pracoviská stredných odborných škôl pri marginalizovaných rómskych komunitách*, Bratislava: CVEK, 2015.

Bartoš, R., Kulifaj, R. *Pomoc pri príprave na školské vyučovanie a sprevádzanie dieťaťa do a zo školského zariadenia*. Implementačná agentúra Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, 2018.

Belfield, C.R., Levin, H. a Rosen, R. *The Economic Value of Opportunity Youth*. Washington, D. C.: Corporation for National and Community Service, 2012. Bengtsson, K., Fischer, T., Williams, B.A. Stott, A.J. *EPODS: online Professional development in Second chance education*. EPODS, 2017. Dostupné na: <http://www.secondchanceeducation.eu/materials>

Blaug, M. What are we going to do about school leavers? In: *European Journal of Vocational Training European Journal of Vocational Training* 22, 2001, str. 40 - 46. Dostupné na: http://www.cedefop.europa.eu/files/etv/Upload/Information_resources/Bookshop/117/22_en_blaug.pdf

Bradley, C.L. a Renzulli, L.A. The complexity of non-completion: Being pushed or pulled to drop out of high school. *Social Forces* 90 (2), 2010, str. 521 - 545.

- Boeren, E., Holford, J., Nicaise, I. A Baert, H. Why Do Adults Learn? Developing a Motivational Typology Across 12 European Countries. *Globalisation, Societies and Education* 10 (2), 2012, str. 247 – 269.
- Borgna, C. a Struffolino, E. Pushed or pulled? Girls and boys facing early school leaving risk in Italy. *Social Science Research* 61, 2017, str. 298 – 313.
- Busher, H. J., N. a Piela, A. I always wanted to do second chance learning: identities and experiences of tutors on access to higher education courses. *Research in Post-Compulsory Education* 20 (2), 2015, str. 127 – 139.
- Carbonaro, W. & Workman, J. Intermediate peer contexts and educational outcomes: Do the friends of students' friends matter? *Social Science Research* 58, 2016, str. 184 – 197.
- Cartier, S. C., Langevine, L., & Robert, J. Learning strategies of students attending a second chance school. *Alberta Journal of Educational Research* 57, 2011, str. 171 – 184.
- Colley, „Engagement mentoring for ‘disaffected’ youth: a new model of mentoring for social inclusion.“ In: Ross, A. a Leathwood, C. Problematising early school leaving. *European Journal of Education* 48 (3), 2013.
- Colvin, R. *Fighting the Drop-out Crisis. Can the Obama Administration Get More High Schoolers To Graduate? A Tale of Three Cities That Are Trying. A Special Report.* Washington Monthly, 2010.
- Cowie, H. and Smith, P. K. „Peer support as a means of improving school safety and reducing bullying and violence.“ In: Doll, B., Pfohl, W. A Yoon, J. (eds.), *Handbook of Youth Prevention Science*, Routledge, 2010. str. 189 – 205.
- Crispin, L. M. „Extracurricular participation, „at-risk“ status and the high school dropout decision.“ In: Ripamonti, E. Risk Factors for Dropping out of High School: A Review of Contemporary. *International Empirical Research* 103, 2017.
- Day, L., Mozuraityte, N., Redgrave, K., a McCosh, A. *Preventing early school leaving in Europe. Lessons learned from second chance education.* Publication Office of the European Union. 2014. Dostupné na: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/575dc3dc-a6fb-4701-94a2-b53d62704567/language-en>
- De Witte, K., Nicaise, I., Lavrijzen, J., Landeghem, G., Lamote, C. a Van Damme, J. The Impact of institutional Context, Education and Labour Market Policies on Early School Leaving: a comparative analysis of EU countries. *European journal of education* 48 (3), 2013, str. 331 – 345.
- Downes, P. Developing a framework and an agenda for students' voices in the school system across Europe: from diametric to concentric relational spaces for early school leavers. *European Journal for Education* 48 (3), 2013.

Donlevy, V., Day, L, Andriescu, M.A. Downes, P. *Assessment of the Implementation of the 2011 Council Recommendation on Policies to Reduce Early School Leaving*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019. Dostupné na: <https://op.europa.eu/sk/publication-detail/-/publication/72f0303e-cf8e-11e9-b4bf-01aa75ed71a1/language-en>

Európa 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu. Marec 2010. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52010DC2020>

Európska komisia. *Biela kniha Európskej komisie Vyučovanie a vzdelávanie: Smerom ku účiacej spoločnosti*. Luxembourg: Publication Office of the EU, 1995. Dostupné na: <https://op.europa.eu/sk/publication-detail/-/publication/doa8aa7a-5311-4eee-904c-98fa541108d8/language-en>

Európska komisia. *Návrh spoločnej správy Rady a Komisie na rok 2015 o vykonávaní strategického rámca pre európsku spoluprácu vo vzdelávaní a odbornej príprave (ET 2020). Nové priority pre európsku spoluprácu v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy*. 2015. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0408&from=SK>

Eurydice. *Education and Training in Europe. Widening Access to Learning Opportunities*. 2015. Dostupné na: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/adult-education-and-training-europe-widening-access-learning-opportunities_en

Farenzenová, M., Kubánová, M.A. Salner, A. *Cestovná mapa pre riešenie problému nadmerného zastúpenia rómskych detí v špeciálnom školstve – analýza realistických krokov*. Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, 2013.

Figgis, J., Butorac, A., Clayton, B., Meyers, D., Dickie, M., Malley J. a McDonald, R. *Advancing equity: Merging bottom up initiatives with top down strategies, Research Report*. 2017. Dostupné na: <https://www.ncver.edu.au/research-and-statistics/publications/all-publications/advancing-equity-merging-bottom-up-initiatives-with-top-down-strategies>

Flennaugh, T. K., Cooper Stein, K. a Carter Andrews, D. J. Necessary but Insufficient: How Educators Enact Hope for Formerly Disconnected Youth. *Urban Education* 53 (1), 2018, str. 113 – 138.

Friedmen, E., Kriglerová, E. G., Kubánová, M.A. Slosiarik, M. *Škola ako geto. Systematické nadmerné zastúpenie Rómov v špeciálnom vzdelávaní na Slovensku*. Budapešť: Roma Education Fund, 2009.

Hall, R., Drál, P., Fridrichová, P., Hapalová, M., Lukáč, S., Miškolci, J. a Vančíková, K. *Analýza zistení o stave školstva na Slovensku: To dá rozum*. Bratislava: MESA 10, 2019. Dostupné na: <https://analyza.todarozum.sk>

Hardre, P. L. a Reeve, J. A motivational model of rural students' intentions to persist in, versus drop out of, high school. *Journal of Educational Psychology* 95(2), 2003, str. 347 – 356.

Hedström, P. and Stern, C. „Rational choice and sociology.“ In: Durlauf, S. and Blume, L. (eds.). *The New Palgrave Dictionary of Economics*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.

Herich, J. *Evidovaná nezamestnanosť absolventov stredných škôl v sezóne 2019/2020*. Centrum vedecko-technických informácií SR: Bratislava, 2020.

Hobbs., C.M. a Power, J.J. Engaging disadvantaged young people in alternative education: The importance of staff-student relationships. *Journal of Educational Leadership in Action*, 2013.

Inbar, D. a Sever, R. The Importance of Making Promises: An Analysis of Second-Chance Policies. *Comparative Education Review* 33 (2), 1989, str. 232 – 242.

Inštitút finančnej politiky (IFP). *Inklúzia Rómov je celospoločenskou výzvou*. Bratislava: *Inštitút finančnej politiky*, 2018. Dostupné na: <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/komentare/18-inkluzia-romov-je-celospolocenskou-vyzvou-august-2018.html>

Inštitút sociálnej politiky (ISP). *Kto chce žať, musí siať*. Bratislava: *Inštitút sociálnej politiky*, 2018. Dostupné na: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/analyticke-centrum/analyticke-komentare/kto_chce_zat_musi_siat.pdf

Ivančič, K., Š. *What can we learn from second-chance education programmes for adults to prevent ESL in younger generations?* 2015. Dostupné na: <http://titaproject.eu/spip.php?article154>

Jarvis, P. *International Dictionary of Adult and Continuing Education*. London: Kogan Page, 2002.

Jóhannesson, I. A., Bjarnadóttir, V. S. Meaningful education for returning-to-school students in a comprehensive upper secondary school in Iceland. *Critical Studies in Education* 57 (1), 2016, str. 70 – 83.

Jovanović, V., Marković, J. Č., Veselinović, Ž., Vušurović, A., Jokić, T. *How to Be a Caring School – A Study on the Effects of Prevention and Intervention Measures for Preventing the Dropout of Students from the Education System of the Republic of Serbia*. UNICEF, 2016.

Kearney, C. A. School absenteeism and school refusal behavior in youth: a contemporary review. *Clinical Psychological Review* 28 (3), str. 451 – 471, 2008.

Kelly, D. M. School dropouts. In: Carnoy, M. (ed.) *International Encyclopedia of Economics in Education*. New York: Elsevier, Science, 1995.

Keogh, H. *The State and Development of Adult Learning And Education in Europe, North America And Israel*, UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2009.

Kešelová, D., Grandtnerová, L. a Urdziková, J. *Integrácia mladých ľudí s nízkym vzdelaním na trh práce: vzdelávanie druhej šance*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2016. Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2016/Keselova/vu_integracia_mladych_ludi_s_nizkym_vzdelanim_2016_keselova.pdf

Lajčáková, J. *Rovné šance I.: Podpora stredoškolského vzdelávania rómskej mládeže prostredníctvom dočasných vyrovnávacích opatrení*, CVEK: Bratislava, 2015.

Lange, Ch, M.A. Lehr, C.L. At-Risk Students Attending Second Chance Programs: Measuring Performance in Desired Outcome Domains. *Journal of Education for Students Placed at Risk* 4 (2), 1999, str. 173 – 192.

Lisabonská stratégia. 23. – 24. marec 2000. Dostupné na: <https://www.eu2020.gov.sk/lisabonska-strategia/>

Long, N. *Development Sociology. Actor Perspectives*. London and New York : Routledge, 2001.

Lukáčová, S. „Aktuálne druhošancové vzdelávanie.“ príloha In: Cigánová a kol. *Monitorovanie verejnej politiky vzdelávania dospelých na Slovensku. Záverečná správa z 1. fázy projektu*. str. 4.

Lukáčová, S. „Dostupnosť druhošancového vzdelávania z pohľadu vybraných cieľových skupín.“ In: *Vzdelávanie a sociálna stratifikácia [elektronický zdroj]: zborník vedeckých štúdií*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014, str. 72 – 84.

Lukáčová, S. *Edukácia človeka - problémy a výzvy pre 21. storočie*. Prešov, 2012.

Lukáčová, S., Pirohová, I. a Lukáč, M. *Individualizácia edukácie dospelých rómov z marginalizovaných komunit*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2016.

Lundahl, L., Lindblad, M., Lovén, A., Mårald, G. a Svedberg, G. No particular way to go. Careers of young adults lacking upper secondary qualifications. *Journal of Education and Work* 30 (1), 2017, str. 39 – 52.

Matulčík, Július. *Teórie výchovy a vzdelávania dospelých v zahraničí*. Bratislava: Gerlach Print, 2004.

Mederly, P., Krajčír, Z., Adamovič, L., Bizoňová, E., Majer, J., Schimíková, A a Sotolář, J. *Súčasný problémy v regionálnom školstve a možnosti ich riešenia z pohľadu miest a obcí*. Bratislava: ZMOS, 2017.

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. *Normatívy 2020*. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/normativy-a-normativne-prispevky-na-rok-2020/>

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. *Metodický pokyn č. 22/2011 na hodnotenie žiakov základnej školy*. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/metodicky-pokyn-c-222011-na-h>

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. *Návrh krokov na koncepčné riešenie podpory mechanizmu doplnenia základného vzdelania*, 2017. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/20598-sk/uzitocne-odkazy/>

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. *Nultý akčný plán stratégie inkluzívneho prístupu vo výchove a vzdelávaní na rok 2021*. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/nulty-akcny-plan-strategie-inkluzivneho-pristupu-vo-vychove-a-vzdelavani-na-rok-2021/>

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. *Rámcové učebné plány a vzdelávacie štandardy vzdelávania na získanie nižšieho stredného vzdelania podľa § 30 ods. 5 a § 42 ods. 4 zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školského zákona) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov*.

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. *Stratégia celoživotného vzdelávania a celoživotného poradenstva*. 2007, aktualizovaná 2011. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/9772-sk/dokumenty-a-predpisy/>

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. *Vyhláška 251/2018 o sústave odborov vzdelávania pre stredné školy a o vecnej pôsobnosti k odborom vzdelávania*. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/vyhlasiky/>

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. *Vyhláška č. 65/2015 Z. z. Vyhláška Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky o stredných školách*. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/vyhlasiky/>

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. *Vyhláška Ministerstva školstva SR č. 320/2008 Z. z. o základnej škole*. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/vyhlasiky/>

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR: *Sieť škôl a školských zariadení, stredisk praktického vyučovania a pracovísk praktického vyučovania Slovenskej republiky*. Bratislava, 2015.

Ministerstvo vnútra SR, *Atlas rómskych komunit 2019*. Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, 2019. <https://www.minv.sk/?atlas-romskych-komunit-2019>

Ministerstvo vnútra SR. *Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020*. Bratislava, 2012. Dostupné na: <https://www.minv.sk/?strategia-pre-integraciju-romov-do-roku-2020>

Ministry of Education and Training, Agency for Educational Services, Agency for Higher Education, Adult Education and Study Grants, Agency for Educational Communication. *Education in Flanders. A broad view of the Flemish educational landscape*, 2008.

Miškolci J., Kubánov, M.A. Kováčová, L. *Who really wants inclusion of the Roma children in education? Mapping motivations of various school stakeholders in Slovakia*. Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, 2017.

Munns, G., McFadden, M. First Chance. Second Chance or Last Chance? Resistance and response to education. *British Journal of Sociology of Education* 21 (1), 2000, str. 59 – 75.

Murray, S. & Mitchell, J. Teaching practices that re-engage early school leavers in further education: an Australian study. *Journal of Further and Higher Education* 40 (3), 2016, str. 372 – 391.

„Múr pred osadou vo Veľkej Ide má chrániť Rómov pred autami.“ Korzár, 24. 10. 2012. Dostupné na: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/6579077/mur-pred-osadou-vo-velkej-ide-ma-chronit-romov-pred-autami.html>

Mýtna Kureková, L., Farenzenová, M. a Salner A. *Implementation of Activation Works in Slovakia. Evaluations and Recommendations for Policy Change: Final report*. Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, 2013.

Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania. *Národná správa PISA 2018*, 2019. Dostupné na: https://www.nucem.sk/dl/4636/Narodna_sprava_PISA_2018.pdf

Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania. *Testovanie 52019 – Priebeh, výsledky a analýzy*, 2020. Dostupné na: <https://www.nucem.sk/dl/4721/Sprava%20T5%202019%20priebeh%2C%20vysledky%20a%20analyzy.pdf>

Nordlund, M., Stehlik, M.A. Strandh, M. Investment in Second-Chance Education for adults and income development in Sweden. *Journal of Education and Work* 26 (5), 2013, str. 514 – 538.

Nouwen, W., Clycq, N., Braspenningx, B. a Timmerman, Ch. *Flemish Policies on Early School Leaving: A Field Description and Policy Analysis*. University of Antwerp: Centre for Migration and Intercultural Studies, 2013.

OECD. *Education at a glance. OECD Indicators*. OECD Publishing, Paris, 2018.

OECD. *OECD Economic Surveys Slovakia*, 2019. Dostupné na: <https://www.oecd.org/economy/surveys/Slovak-Republic-2019-OECD-economic-survey-overview.pdf>

OECD. *OECD Education at a Glance 2020. OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing, 2020. Dostupné na: <https://doi.org/10.1787/69096873-en>

OECD. *Pisa 2018 Results (Volume IV). Are Students Smart about Money?* Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/48ebd1ba-en.pdf?expires=1614011333 & id=id & accname=guest & checksum=2FE6D88DB1F84EE42BABDEF7AD0D517>

Ogurčáková, J. „Prepadlo všetkých 493 prvákov. Vedenie podozrivej školy vysvetľuje, ako sa to dá.“ Korzár, 23. 12. 2020. Dostupné na: <https://dolnyzemplin.korzar.sme.sk/c/22560583/v-podozrivej-skole-prepadlo-vsetkych-493-prvakov.html>

Ollis, T., Starr, K., Ryan, Ch., Angwin, J. a Harrison, U. Second Chance Learning in Neighbourhood Houses. *Australian Journal of Adult Learning* 57 (1), 2017, str. 1 - 28.

Orr, D., Hovdhaugen, E. Second chance' routes into higher education: Sweden, Norway and Germany compared. *International Journal of Lifelong Education* 33 (1), str. 45 - 61, 2014. doi: 10.1080/02601370.2013.873212

Ostertágová, A., Čokyna J. *Hlavné zistenia z dotazníkového prieskumu v základných a stredných školách o priebehu dištančnej výučby v školskom roku 2019/2020*. Bratislava: Inštitút vzdelávacej politiky, 2020. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/hlavne-zistenia-z-dotaznikoveho-prieskumu-v-zakladnych-a-strednych-skolach-o-priebehu-distancej-vyucby/>

Parr, A. K. a Bonitz, V. S. Role of family background, student behaviors, and school-related beliefs in predicting high school dropout. *Journal of Educational Research* 108 (6), 2015, str. 504 - 514.

Pirohová, I., Lukáč, E., Lukáčová, S. *Druhošancové vzdelávanie v kontexte politik celoživotného vzdelávania a regionálneho rozvoja*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2020. Dostupné na: https://www.pulib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=%2Fweb%2Fkniznica%2Felpub%2Fdokument%2FPirohova2%2Fsubor%2F9788055526096.pdf&fbclid=IwARopoFWQgbvoVCAZrVuSXMLNhs_FfesGSnQrxngZK9N5VYfUnjWZitxgSZo

Polidano, C., Tabasso, D. a Tseng, Y-P. A second chance at education for early school leavers. *Education Economics* 23 (3), 2015, str. 358 - 375.

Praag, L., Caudenberg, R., Nouwen, W., Clycq, N. a Timmerman, Ch. How to support and engage students in alternative forms of education and training? A qualitative study of school staff members in Flanders. *Journal of Education and Work* 30 (6), 2017, str. 3 - 13.

Rada Európskej únie. *Odporúčania rady z 11. júla 2017, ktoré sa týka národného programu reforiem Slovenska na rok 2017 a ktorým sa predkladá stanovisko Rady k programu stability Slovenska na rok 2017*. 2017. Dostupné na: <https://publications.europa.eu/sk/publication-detail/-/publication/8b2221ba-7cc9-11e7-b2f2-01aa75ed71a1/language-sk>

Rada Európskej únie. *Odporúčania Rady z 13. júla 2018, ktoré sa týka národného programu reforiem Slovenska na rok 2018 a ktorým sa predkladá stanovisko Rady k programu stability Slovenska na rok 2018*. 2018.

Rada Európskej únie. *Odporúčania Rady z 19. decembra 2016 s názvom Cesty zvyšovania úrovne zručností: nové príležitosti pre dospelých*. 2016. Dostupné na: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016H1224\(01\)&from=SK](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016H1224(01)&from=SK)

Rada Európskej únie. *Odporúčania Rady z 28. júna 2011 o politikách na zníženie predčasného ukončovania školskej dochádzky*. 2011. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX%3A32011H0701%2801%29>

Rada Európskej únie. *Odporúčania Rady z 9. decembra 2013 o účinných opatreniach na integráciu Rómov v členských štátoch*. 2013. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A32013H1224%2801%29>

Rada Európskej únie. *Odporúčanie Rady z 13. júla 2018, ktoré sa týka národného programu reforiem Slovenska na rok 2018 a ktorým sa predkladá stanovisko Rady k programu stability Slovenska na rok 2018*. 2018. Dostupné na: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0910\(24\)&from=GA](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0910(24)&from=GA)

Rada Európskej únie. *Odporúčanie Rady z 5. júna 2019, ktoré sa týka národného programu reforiem Slovenska na rok 2019 a ktorým sa predkladá stanovisko Rady k programu stability Slovenska na rok 2019*. 2019. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2019-european-semester-country-specific-recommendation-commission-recommendation-slovakia_sk.pdf

Rafael, V. a Krejčíková, K. *Ako zostať blízko na diaľku. Prvé výsledky monitoringu dištančného vzdelávania žiakov z marginalizovaných rómskych komunít počas pandémie COVID-19*. Bratislava: eduRoma, 2020. Dostupné na: <https://eduroma.sk/publikacie.html>

Rámcové učebné plány a vzdelávacie štandardy vzdelávania na získanie nižšieho stredného vzdelania podľa § 30 ods. 5 a § 42 ods. 4 zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školského zákona) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Raymond, M. *High School Dropouts Returning to School*. Ottawa: Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics Division, 2008. Dostupné na: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/en/pub/81-595-m/81-595-m2008055-eng.pdf?st=C91aUr4w>

Rigová, E. Professed inclusive educational policy: Strengthening gap between Roma and non-Roma in Slovakia, 2021 (v príprave).

Ripamonti, E. Risk Factors for Dropping out of High School: A Review of Contemporary. *International Empirical Research. Adolescent Research Review* 103, 2017.

ROBIN. *Research Study on the Current methodologies used within second chance programs*. 2016. Dostupné na: <https://en.danilodolci.org/robin/>

Roma Education Fund, *Advancing Education of Roma in Romania. Country Assessment and the Roma Education Fund's Strategic Directions*. Budapešť: REF, 2007.

Rosen, D.J. a De Meyer. I. „Case Study: Belgium (Flemish Community).“ In: *Teaching, Learning and Assessment for Adults: Improving Foundation Skills*. OECD Publishing, 2008. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1787/172017435434>

Ross, A. a Leathwood, C. Problematising early school leaving. *European Journal of Education* 48 (3), 2013.

Ross, S. a Gray, J. Transitions and Re-engagement through Second Chance Education. *Australian educational researcher* 32 (3), 2005-12, str. 103 – 140.

Savelsberg, H., Pignata, S., Weckert, P. Second chance education: barriers, supports and engagement strategies. *Australian Journal of Adult Learning* Canberra 57 (1), 2017, str. 36 – 57.

Stoilescu, D. & Carapanait, G. Renegotiating Relations Among Teacher, Community, and Students. A Case Study of Teaching Roma Students in a Second Chance Program. *European Education* 43 (2), 2011, str. 54 – 73.

Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike. Solidarita – Integrita – Inklúzia. 2008 – 2013.

Suh, S., Suh, J. a Houston, I. Predictors of categorical at risk drop-outs. *Journal of Counseling & Development* 85, 2007, str. 196 – 203.

Štátna školská inšpekcia. *Správa o stave a úrovni personálnych, priestorových a materiálno-technických podmienok elokovaných pracovísk v strednej odbornej škole v školskom roku 2019/2020 v SR*. Dostupné dňa 16. 12. 2020 na: <https://www.ssi.sk/spravy-z-inspekci/>

Štátna školská inšpekcia. *Správa o stave a úrovni personálnych, priestorových a materiálno-technických podmienok elokovaných pracovísk v strednej odbornej škole v školskom roku 2017/2018 v SR*. Dostupné dňa 16. 12. 2020 na: <https://www.ssi.sk/spravy-z-inspekci/>

Štátna školská inšpekcia. *Správa o stave a úrovni procesu a podmienok organizovania kurzov pre fyzické osoby, ktoré nezískali nižšie stredné vzdelanie v školskom roku 2017/2018*. Dostupné dňa 21. 12. 2020 na: <https://www.ssi.sk/spravy-z-inspekci/>

Štátna školská inšpekcia. *Správa o stave a úrovni procesu a podmienok organizovania vzdelávania na získanie nižšieho stredného vzdelania*, 2018/2019. Dostupné dňa 22. 12. 2020 na: https://www.ssi.sk/wp-content/uploads/2020/12/UZP_KURZ_ZS_SOS.pdf

Štátna školská inšpekcia. *Správa o stave a úrovni procesu a podmienok organizovania kurzov pre fyzické osoby, ktoré nezískali nižšie stredné vzdelanie v školskom roku 2019/2020*. Dostupné dňa 22. 12. 2020 na: https://www.ssiba.sk/default.aspx?text=g&id=3&lang=sk#2019_2020

Štefánik, M.A. kol. *Labour Market in Slovakia 2019 +*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 2018.

Švec, Š. *Slovník definovaných anglicko-slovenských termínov pedagogiky a andropedagogiky*. Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2004.

Trhlíková, J. a Úlovcová, H. „Vliv rodinného zázemí na předčasné odchody ze vzdělávání a dlouhodobou nezaměstnanost mladých lidí.“ In: Matějů, P., Straková, J. a Veselý, A. (eds). *Nerovnosti ve vzdělávání. Od měření k řešení*, Praha: Slon, 2010, str. 151 – 171.

UNESCO. *The Plurality of Literacy and its Implications for Policies and Programs*. 2004. Dostupné na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001362/136246e.pdf>

Útvar hodnoty za peniaze. *Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením*. 2019. Dostupné na: <https://www.mfsr.sk/sk/financie/hodnota-za-peniaze/revizia-vydavkov/ohrozene-skupiny/>

Vansteenkiste, M. Sierens, E. Sierens, E., Soenen, B., Luyckx, K. a Lens, W. „Motivational profiles from a self-determination theory perspective: The quality of motivation matters.” In: Boeren, E. a kol. *Why Do Adults Learn? Developing a Motivational Typology Across 12 European Countries*. *Globalisation, Societies and Education* 10 (2), 2012, str. 247 – 269.

Vellos, R. a Vadeboncoeur, J. „Alternative and second chance education.” In: Ainsworth, J. (Ed.). *Sociology of education: An a -to-z guide*. doi: 10.4135/978145276151.n19.

Vláda SR. *Programové vyhlásenie vlády SR na roky 2016 – 2020*. Dostupné na: <https://www.mosr.sk/programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky/>

Zákony

Zákon 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (Školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/12272-sk/zakony/>

Zákon 345/2012 Z. z. o niektorých opatreniach v miestnej štátnej správe a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2012-345>

Zákon č. 138/2019 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/12272-sk/zakony/>

Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/hmotna-nudza/davky-hmotnej-nudzi/davka-hmotnej-nudzi/legislativa-2.html>

Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/sk/legislativa/pracovna-legislativa/>

Zákon č. 568/2009 Z. z. o celoživotnom vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na: <http://isdv.iedu.sk/Information.aspx>

Zákon č. 597/2003 o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení. Dostupné na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2003-597>

Zákon č. 61/2015 Z. z. o odbornom vzdelávaní a príprave a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na: <https://www.minedu.sk/12272-sk/zakony/>

Webstránky

CEDEFOP „VET toolkit for tackling early leaving.“ CEDEFOP. Dostupné dňa 20. 11. 2020 na: <https://www.cedefop.europa.eu/en/toolkits/vet-toolkit-tackling-early-leaving/inter-vention-approaches/second-chance-measures>

„Európsky pilier ofiálnych práv v 20 zásadách.“ Európska komisia. Dostupné dňa 15. 2. 2021 na: https://ec.europa.eu/info/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_sk

„Exemption from Registration Fees in Adult Education.“ Ministry of Education in Belgium. Dostupné dňa 14. 12. 2020 na: <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/vrijstelling-van-inschrijvingsgeld-in-het-volwassenenonderwijs>

„Flexible studying in adult education.“ Ministry of Education in Belgium. Dostupné dňa 15. 12. 2020 na: <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/studenten/studietraject-evaluatie-en-diploma/flexibel-studeren>

„Growth Package for Students in Flanders.“ KidsLife Child Benefits. Dostupné dňa 14. 12. 2020 na: <https://www.kidslife.be/en/child-benefits/growth-package/growth-package-for-students>

„Kronika mestskej časti.“ Mestská časť Košíc Luník IX. Dostupné dňa 27. 12. 2020 na: <https://mclunik9.sk/obec/kronika/>

„Nezamestnanosť – mesačné štatistiky.“ ÚPSVAR, 2020. Dostupné dňa 10. 12. 2020 na https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/nezamestnanost-mesacne-statistiky/2020.html?page_id=971502

„Overview of the Irish Education System.“ Citizens Information. Dostupné dňa 25. 11. 2020 na: https://www.citizensinformation.ie/en/education/the_irish_education_system/overview_of_the_irish_education_system.html

„[Romania] Trainings to teachers/trainers of second chance programmes are being delivered/ROBIN project.“ Child Protection Hub. Dostupné dňa 28. 11. 2020 na: <https://childhub.org/en/child-protection-news/romania-trainings-teacherstrainers-second-chance-programmes-are-being>

„Students.“ Ministry of Education in Belgium. Dostupné dňa 15. 12. 2020 na: <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/studenten> a <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/cursisten>

„Studying in adult education: what does it cost?“ Ministry of Education in Belgium. Dostupné dňa 15. 12. 2020 na: <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/cursisten/kosten-financiering-en-betaald-educatief-verlof/wat-kost-het>

„Štatistická ročenka – stredné odborné školy.“ Centrum vedecko-technických informácií SR. Dostupné dňa 21. 12. 2020 na: https://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-stredne-odborne-skoly.html?page_id=9597

Štátny vzdelávací program pre odborné vzdelávanie a prípravu. Skupiny študijných a učebných odborov 31 Textil a odevníctvo. ŠIOV. Dostupné dňa 28. 12. 2020 na: <https://siov.sk/vzdelavanie/odborne-vzdelavanie-a-priprava/skupina-odborov-31/>

Štátny vzdelávací program pre odborné vzdelávanie a prípravu. Skupiny študijných a učebných odborov 33 Spracúvanie dreva. ŠIOV. Dostupné dňa 28. 12. 2020 na: <https://siov.sk/vzdelavanie/odborne-vzdelavanie-a-priprava/skupina-odborov-33/>

„Transforming Lives Through Adult Learning.“ AONTAS. Dostupné dňa 25. 11. 2020 na: <https://www.aontas.com/>

„TVETipedia Glossary.“ UNESCO, Dostupné dňa 19. 2. 2020 na: <https://unevoc.unesco.org/home/TVETipedia+Glossary/filt=all/id=677>

Úrad verejného zdravotníctva. „COVID-19: Krízový štáb zavádza prísne opatrenia, zatvárajú sa školy, letiská.“ Ministerstvo zdravotníctva SR. Dostupné dňa 29. 12. 2020 na: <https://www.health.gov.sk/Clanok?koronavirus-opatrenia-sprisnene>

Úrad vlády SR. „Premiér: Do škôl sa budú môcť vrátiť i žiaci 6. až 9. ročníka ZŠ a stredoškôláci.“ Úrad vlády SR. Dostupné dňa 29. 12. 2020 na: <https://www.vlada.gov.sk/premier-do-skol-sa-budu-moct-vratit-i-ziaci-6-az-9-rocnika-zs-a-stredoskolaci/>

„Vocational Education and Training.“ Studies in Australia. Dostupné dňa 26. 11. 2020 na: <https://www.studiesinaustralia.com/studying-in-australia/what-to-study-in-australia/types-of-education/vocational-education>

O autorkách

Edita Rigová je výskumníčkou v Inštitúte pre dobre spravovanú spoločnosť, kde sa venuje oblasti inklúzie v kontexte marginalizovanej rómskej populácie. Zároveň pôsobí ako PhD. študentka na Ústave etnológie a sociálnej antropológie SAV, kde jej hlavnou výskumnou oblasťou je téma elokovaných pracovísk stredných odborných škôl vo vzťahu k mladým Rómom a Rómkam. Získala magisterský diplom zo sociálnej práce na UKF Nitra a z verejnej správy na UNIL v Lausanne. Téma inklúzie sociálne znevýhodneného rómskeho obyvateľstva sa venovala aj v rámci stáží na Úrade OBSE pre demokratické inštitúcie a ľudské práva, v Agentúre EÚ pre základné práva a počas štipendijného pobytu v Kongrese Spojených štátov amerických.

Anna Drálová pôsobí ako výskumníčka v Inštitúte pre dobre spravovanú spoločnosť, kde sa od roku 2018 zaoberá témou druhošancového vzdelávania. Oblasť vzdelávacích politík sa venuje aj v občianskom združení Nové školstvo, kde spolupracuje pri organizácii odborných podujatí v rámci Verejnej komisie pre reformu vzdelávacej politiky a na kampani Chceme vedieť viac o budúcnosti vzdelávania na Slovensku, ktorá mapuje dianie v tejto oblasti. V minulosti sa editorsky podieľala na príprave slovenskej verzie Indexu inklúzie – príručky rozvoja škôl s dôrazom na inkluzívne hodnoty, ktorú vydala Nadácia pre deti Slovenska. Vyštudovala politológiu na Katedre politológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Lucia Kováčová je výskumníčkou v Inštitúte pre dobre spravovanú spoločnosť, v ktorom sa venuje výskumu politík vzdelávania a trhu práce s ohľadom na inklúziu zraniteľných skupín. Absolvovala odbor Verejná politika na Central European University so špecializáciou na inklúziu a rovnosť. Okrem Inštitútu pre dobre spravovanú spoločnosť pôsobí aj na Stredoeurópskom inštitúte pre výskum práce a v Centre sociálnych a psychologických vied Slovenskej akadémie vied.

Tento projekt je podporený z Európskeho sociálneho fondu.

ISBN 978-80-973347-6-5

9 788097 334765